מוסף על המשמר
מס' 17 (899)
22 באפריל 1988
ה' באייר תשמ"ח

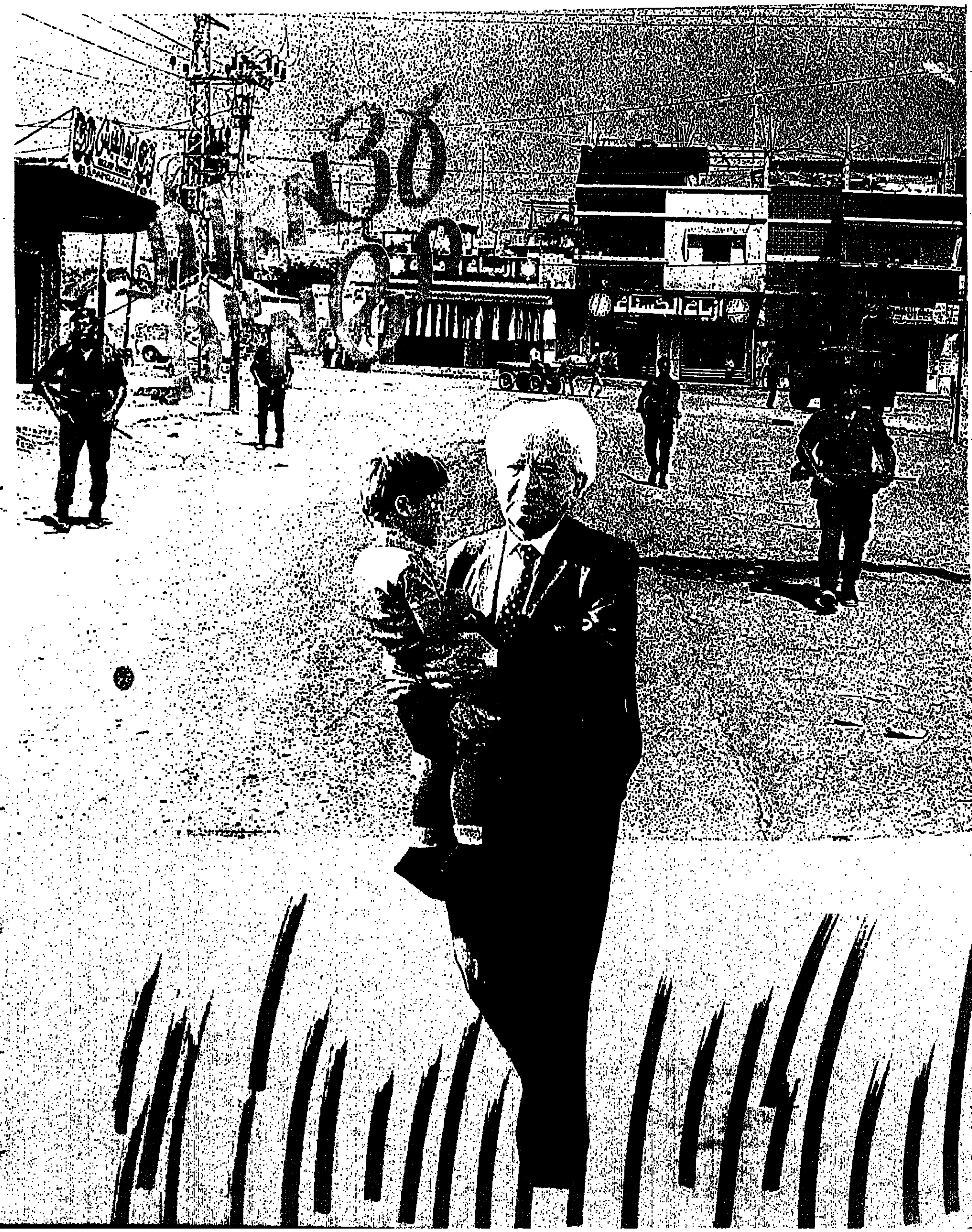

המשביר לצרכן
26.3-1.4.88

בתי הכל-בו
פתוחים
במוצאי שבת

28.000 מוצרים בהנחות לחג הפסח

20% הנחה

כלי בית ומטבח
מערכות לאוכל וסכו"ם • סירים ומחבתות
כוסות וכלי זכוכית | אביזרי מטבח

טקסטיל בית
מצעי מיטה
כיסויי מיטה | שמיכות וכריות • מגבות • מפות • מפיות

המבצע לפסח
דגמים "אביב" ו"גיאומטרי" - עודפי יצוא

בלעדי במשביר לצרכן

	במקום	רק
סדין יחיד	34.10	22.90
סדין יחיד עם גומי	42.70	28.90
סדין כפול	42.70	28.90
סדין כפול עם גומי	48.90	33.90
ציפת ליחיד	64.00	42.90
ציפת כפולה	87.00	58.90
ציפיות	10.90	6.90

ועוד מבצעי הנחות על תמרוקים ומתנות לחג

מתחדשים לחג עם דגמי
אביב-קיץ 88
של מיטב יצרני ישראל
ומוצרי היוקרה St Michael
MARKS & SPENCER

לשרות לקוחותינו
יהיו בתי הכלבו פתוחים
במוצאי-שבת 26.3.88 עד 10 בערב
בימים א'-ה' (27.3-31.3) עד 8 בערב

עולם הלגו 20%-30% הנחה על כל משחקי LEGO

פרסום מרשה

כתובת המערכת:
"על המשמר", רח' חומה ומגדל 2, ת"א
העורך הראשון: בצלאל לב זל
עורך: יעקב לזר
עורכת משנה: תאיר זבולון
מזכירות: רוני גופר
עיצוב גרפי: ארנון אבני
ביצוע גרפי: שושנה זילבר

הפעם:

כתבות

■ הכי טוב שאפשר
רב־שיח עם קצינים בכירים בצה"ל
ריאיין: צוות "חותם" 3

■ לחיות ולא לחיות
עולמן של אלמנות צה"ל דרוזיות
מאת אלישבע איילון 8

■ חף משנאה
ד"ר סולימאן אל־גראנאווי הדליק משואה ביום העצמאות
מאת שלי יחימוביץ' 10

■ ילד וחצי בממוצע
אין סבירות לעלייה תמונית. להיפך.
מאת שלמה סלוצקי 12

■ יצחק היקר באמת
יצחק שדה חלוחס, האמן, האיש
מאת רונית מורגנשטרן 13

■ כיתת אמן
תערוכת ציורים "אמא" במוזיאון ישראל
מאת חיים מאור 16

■ זרע למינהו
כתבה שנייה בנושא הפריה מלאכותית
מאת עמירם כהן 18

■ אספקלריה מאירה
הרפורטז'ה העיתונאית במלחמת השחרור
מאת א. ב. יפה 20

טורים ומדורים

■ שלום־בית
מאת חיה יוסף 17

אלי הכהן – 2; לוי מורב – 2; ג'גו – 2; זאב צחור – 3; שמואל בונים – 3

■ כליום
(עיצוב: רחל דביר) 27–22

■ בשער
יום העצמאות

עורך גרפי השבוע, יאיר קפלן

רשות דיבור

לד"ר מרדכי קרמניצר, מרצה למשפטים באוני' ירושלים

"בישראל לא מקיימים משפטי ראווה"

ביום שני בשבוע הבא, יינתן ככל הנראה גזר־הדין במשפט דמיאניוק. לפסק הדין הארוך והמנומק שהרשיע את דמיאניוק, מתייחס ד"ר מרדכי קרמניצר.

האם יש הצדקה לכך שפסק־דין נקרא בבית המשפט במשך 12 שעות רצופות?

זהו פסק דין חריג בהיקפו, וללא ספק חריג במידת הפירוט שבו. אני מניח שבעתיד ילמדו משהו ממנו. הייתי מבקש להדגיש שהפסק מטפל פחות בשאלות משפטיות ומטפל יותר בשאלות עובדתיות, כמו האם זהו האיש, כמו מהי הגישה העקרונית למסדרי זיהוי, כמו איך בוחנים זיכרון של עדים, כמו איך מנתחים עדויות ומסמכים.

האם, להערכתך, השיג המשפט את האספקטים החינוכיים שציפו ממנו?

המשפט הוא בראש ובראשונה משפט. כלומר, התכלית הראשונה והמוחלטת היא לקיים בירור מעמיק ויסודי ביותר. בישראל לא מקיימים משפטי־ראווה. ואולם ברור שברגע שההגנה הצטמצמה לטענה האומרת שהאיש איננו האיש, הרי שמבחינה חינוכית לא היתה לסוגיה זו משמעות.

האם הלקח הוא, אולי, שגורמים משפטיים ואחרים בישראל צריכים לפעול להסגרת פושעים נאציים שזהותם ברורה והחד־משמעית?

אני מסכים איתך. אכן, כדאי להתרכז באנשים כאלה. והבאת הבאתם לדין חשובה מאוד. בהקשר זה אני רוצה להפנות את תשומת הלב לכך שבכנסת חוקק באחרונה חוק חדש המאפשר הבאה לדין של פושעים נאציים בתחומה.

אם יגזור בית המשפט מוות על הנאשם. האם היו בעבר במדינת ישראל מקרים של גזר־דין מוות?

היה המקרה המפורסם של אייכמן והיה המקרה של טוביאנסקי בראשית שנות המדינה. במקרה השני נערך משפט שדה מהיר ואחר־כך הועמדו השופטים לדין. כלומר, למקרה זה יש להתייחס יותר כאל הוצאה להורג.

באילו מקרים מאפשר החוק הישראלי גזר דין מוות?

על־פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, החוקים הדנים בפשעים נגד האנושות ובהשמדת־עם, חוק המגדיר בגידה בזמן לחימה ותקנות שעת חירום על עבירות טרור. בהקשר זה רצוי להזכיר שבבית הדין הצבאי היו בעבר מספר מקרים של גזר־דין מוות, שאינסטנציות גבוהות יותר המירו אותם למאסר עולם.

איזה אופציות משפטיות עומדות בפני דמיאניוק אחרי השמעת גזר הדין?

הוא יכול לערער בפני בית המשפט העליון ואם יידחה יוכל לפנות אל נשיא המדינה בבקשת חנינה.

● אלי הכהן

שערוריה

שכר המנכ"ל

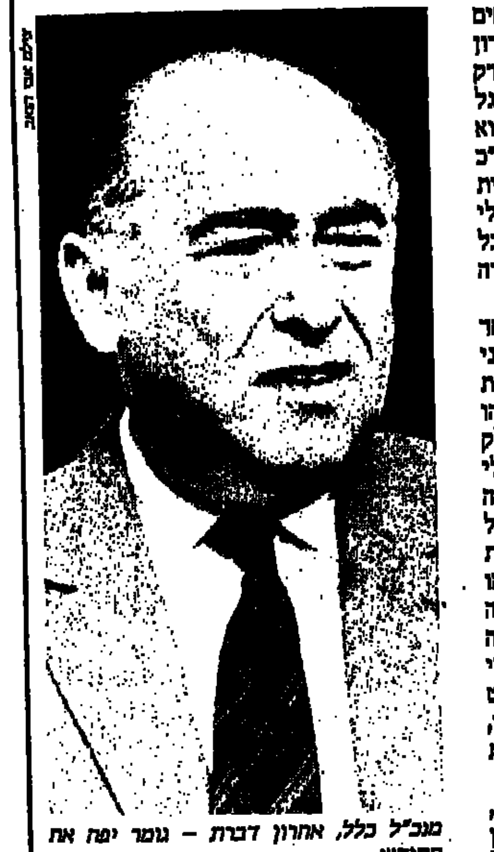
מנכ"ל כלל, אהרון דברת – גומר יפה את החודש

גם אם אפשר לומר כמה דברים חריפים בגנות משכורתו הגבוהה מאוד של אהרון דברת, מנכ"ל קונצרן כלל־ישראל, הרי רק במדינה כמו מדינת ישראל יכולים נושאי דגל ההתקפה וראשי המסתערים על המנכ"ל לבוא דווקא מן הימין. איש סודו של שר האוצר, ח"כ אריאל ויינשטיין מהמפלגה הליברלית שבליכוד, גמגם משהו על כך שלמנהלי קונצרנים גדולים מגיע שכר גבוה, אבל "השכר שהוא מקבל אינו תואם אמות מידה ישראליות".

הליברליזם של הליברלים הוא אחד היצורים המשונים ביותר הקיימים על־פני כדור הארץ. זהו ליברליזם המקבל שותפות עם מפלגה לאומנית קיצונית (חרות), זהו ליברליזם הרואה בדת היהודית חלק מהמדינה, בניגוד גמור לכל רעיון ליברלי העומד על הפרדה מלאה של הדת והאמונה הדתית מן המדינה. זהו ליברליזם הדוגל בחיסול כל דבר בעל ערך חברתי כמו מדיניות רווחה ומוסדות חיוניים לבריאות הציבור. זהו ליברליזם בלתי־ליברלי. נציג של המפלגה הליברלית (רולצ'ין כראש הסוכנות) היה האחראי הישיר למדיניות השכר האישי המושחתת שניהל מנכ"ל בנק לאומי ארנסט יפת. ומה יש לאריאל ויינשטיין לומר, שבאמות מידה ישראליות השכר של דברת מוגזם.

עוד הוא מדבר והנה צף ועולה הצעק השני, הצלע החרותית של הליברל המעודן מצפון ת"א, ח"כ יעקב שמאי, הנציג האותנטי של החלכאים והנדכאים. האיש האחראי — יחד עם הח"כ היבואן חיים קופמן והח"כ המתעשר עו"ד אהוד אולמרט והח"כ גורף הרווחים יגאל כהן אורגד — להמוני העמלים המשתכרים שכר־רעב. וכמו הכלב בניסוי של פאבלוב הוא (יעקב לבית שמאי) תמיד קופץ עם אותו השיר. כי את המנגינה הזאת אי־אפשר להפסיק. לפטרו את מזכיר חברת העובדים, את מזכ"ל ההסתדרות, את מנהל בנק הפועלים, את מנכ"ל כור, את ואת ואת. פורסמה משכורתו של אהרון דברת והוא מציע לא לפטר את נציגי בנק דיסקונט (32%) אלא רק את נציגי חברת העובדים ובנק הפועלים (40%) בדירקטוריון כלל. לא שמעתי ששמאי מציע לפטר את שר האוצר על השערוריה הנמשכת בתחום בריאות הציבור. דמגוגיה, פופוליזם וליברליזם נוסח מודעי־ניסים ירדו כרוכים יחדיו לעולם ובאו לידי ביטוי ביצור הבלתי אפשרי המכונה הליכוד. צביעות והתחסדות שאין למעלה מהם. נציגים מובהקים של הנובורישים הישראליים, של הרפואה הפרטית, של ההון הפיננסי וריבית הנשך — ובאותה נשימה של שכירים קשי יום.

אפשר לומר על אהרון דברת מה שרוצים, אבל דבר אחד בטוח, הוא לפחות מצדיק את המשכורת שלו. קשה מאוד לומר זאת על כל אותם מנכ"לים חברי מרכז חרות והליברלים שקיבלו תפקידים מתוך שיקולים פוליטיים צרים ולא בזכות הכישורים הכלכליים והניהוליים שלהם.

● לוי מורב

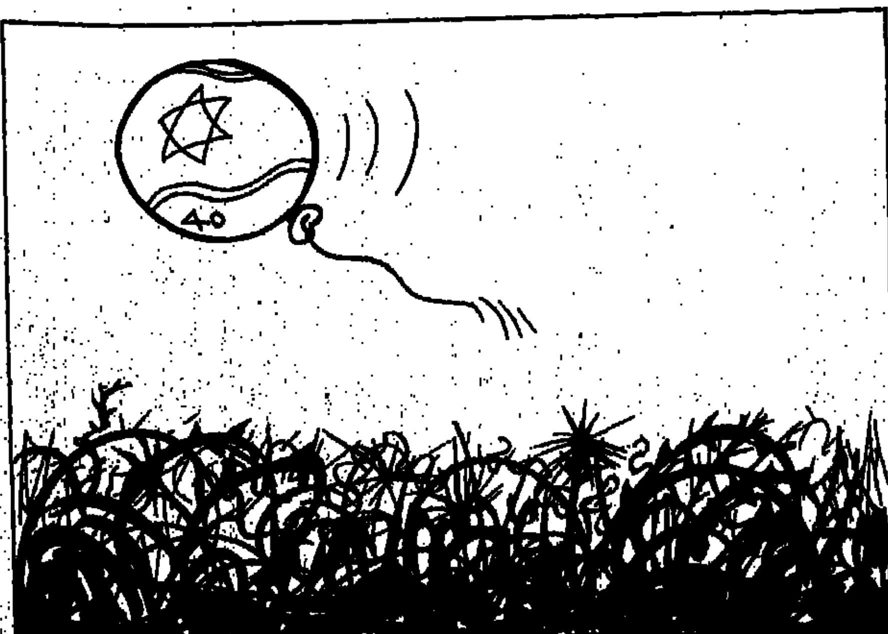

בוסית
שמואל בונים

מעשה שהיה – כך היה

לפני שפרצו חגיגות יום העצמאות הלכתי לפגוש את שאול ביבר, האיש שעל האירועים במדינה. נו, טוב, הרי הוא מנהל את המחלקה לאירועים במרכז ההסברה. מתברר שהשנה לא היתה לו יד בדבר. שאלתי אותו מה דעתו על העומד להתרחש ביום העצמאות. ענה לי שהוא בטוח שתהיה הצלחה גדולה והוסיף: "אל תשכח שאלה העוסקים השנה בחגיגות הם חברים שלי, והתחברות חשובה לי מכל". אמר ולא פירש.

שאול ביבר, כיסיו מלאים סיפורים והוא שולף אותם תוך שיחה. הוא מסביר: "כל אחד יש לו אוזניים ועיניים והוא קולט – אני גם זוכר. זה הכל". אני מניח שפה ושם הוא מוסיף ברק ל"מעשה שהיה, כך היה. יום אחד...", אך מפיו הוא (בתקופת המאבק היה כינויו "עופר". אחרי המלחמה ביקש להיקרא שאול עופר, אך לשווא – ביבר נשאר ביבר) היה במלחמת השחרור מפקד פלוגת ג'יפים בנגב ("חרשנו את הנגב המנותק לאורכו ולרוחבו") ועלה לדרגת סמג"ד. "אחרי המלחמה, משראו שאני מאוד מוכשר (בחיוך), החליטו לנצל את כשרונותי ועשו אותי, בשלבים, לראש ענף הווי ובידור בצה"ל. לאחר השחרור קפצתי ישר למרכז ההסברה". מכאן באה שורה ארוכה של אירועים רבי־ממדים. שמו יצא גם מעבר לים, וקהילות יהודיות ברחבי העולם הזמינו אותו לארגן אירועים. והוא נענה.

שאול מעשיר את ידיעותי בתורת האירועים. "כשיושב מול הבמה קהל של

50 אלף, אין למלה המדוברת ערך. קובע האלמנט הוויזואלי. כמו, למשל, האירוע הגדול שארגן משה במעמד הר סיני – והעם רואים את הקולות". אני רושם ומבקש עוד. וגם על כך יש לו סיפור: "כשחגגו בכפר תבור את יובל השמונים, ישבו על במת הכבוד כל חמי ומין, ראש המועצה דיבר, וראש האזור דיבר, ונציג הממשלה דיבר... בקיצור, כלם דיברו. ואז פנו אל מטביב, מן הוותיקים במקום, ואמרו: 'שימען, עכשיו אתה דבר', ענה להם: 'מה יש לדבר, אם אין מה לומר'".

ובכל זאת, כבקשיש, עוד סיפור: "איכר אחד במסחה היה חייב כסף לסוחר מטבריה; כל פעם שהסוחר היה בא למסחה לגבות את החוב, היה האיכר דוחה אותו ב – תבוא בעוד שבועיים. יום אחד בא הטבריני, האיכר לא היה בבית ובנו אמר לסוחר: אתה רואה את גלגל המשדדה? כשיצמחו עליו צפעונים, ישלם לך אבא את החוב". "בערב חזר האיכר מן השדה והבן סיפר לו את מה שאמר. הוריד עליו האיכר זפטה איומה וצעק: מה אתה מבטיחו!"

שמע כאמת לאמיתה. שאול גדל בקריית־ענבים. אבא שלו היה המוכתר (חבר טוב של שייח' אבו גוש) וגזבר הקבוצה.

שאול: "המצב הכלכלי היה קשה והחובות רבים. אבא שלי הודיע שתהיה הגרלה, ורק זה שיזכה בהגרלה הוא שלם. כשהיה נטפל אליו אחד מבעלי החובות, היה מאיים: אם לא תחדל לנדנד לי, אני מוחק אותך מההגרלה".

ההורים עברו לטבריה ומשם הוא נשא שפע של סיפורים על טבריה ואנשיה: "פעם היה שיטפון גדול בטבריה והרחובות הוצפו. סבלים היו מעבירים את הגברות על פני השלוליות. יום אחד נשא שכטר, אחד הסבלים, גברת על גבו. צעק אליו סבל אחר שהוא, שכטר, גזל ממנו קליאנטית שלו. המשיל שכטר את שמלתה של הגברת שעל גבו וענה: קוש מיך אין תוחס"

שאול למד ב"כדורי" ומשגמר – התגייס לפלמ"ח. מן התקופה הזאת הוא תרם הרבה סיפורים ל"ילקוט הכזבים". אבל לא הכל רק צ'יזבטים. שאול ביבר

עם סגולה

לאן נעלמו הסרבנים

אני מקווה שאבן מספר סרבני השירות בשטחים אינו גדול אבל יש לי סיבות להניח שהוא הרבה יותר גדול מהמספר שמודיע דובר צה"ל. השוני בין המספרים אינו נובע מכך שמישהו מטעה את הציבור אלא משום שיש מפקדים חכמים שלמדו איך להתמודד עם הבעיה בלי ללכת ראש בראש מול הסרבנים.

השיטה הטובה ביותר, הנהוגה בכמה יחידות מילואים עוד מימי מלחמת לבנון, היא הכנת כמה מקומות שירות אלטרנטיביים מראש. ביום הגיוס, כשמגיע הסרבן הראשון ומודיע שהוא לא יוצא לשטחים אומר לו המג"ד או. קיי. הכנתי לך מקום בתחום הקו הירוק, תהיה כוורש הקרוב מ"צ בכלא צבאי.

הניסיון מלמד שמול הצעה כזו יש סרבנים המחליטים מיד לעשות לעצמם ויתור ולצאת עם החבר'ה שלהם, ואפילו לשטחים. אלו העומדים על דעתם, מבצעים את שירותם בתחום הקו הירוק וכך הסרבן שלם עם מצפונו והצבא מסתדר עם צרכיו. המפסיד היחיד הוא הכלא הצבאי, שבמקום אסיר טוב קיבל לחורש הקרוב סוהר גרוע.

אין לי אופציות

שני כתבי הטלוויזיה, סגל ומשעל, שגילו במקרה, בחשבון הבנק שלהם כתבי אופציה בשווי עשרות אלפי דולרים והשתמשו בהם להנאתם, טוענים להגנתם שבימי אריזור (או כהן אורגד) העליזים, זו היתה הנורמה. הפועל היוצא, כרגיל, כולנו אשמים, או כולם לקחו אופציות.

כמי שכתב כבר אז בטור הזה בעיתון הזה ועשה עוד כמה דברים חשוכים פחות או חשוכים יותר, יוצא שגם אני בעסק. כדי למנוע אי־הבנות אני מצהיר בזה שמעולם לא מצאתי בחשבון הבנק שלי אופציה כזו או אחרת לא מאלבין ולא ממישהו אחר (לצערי אפילו לא מאבא שלי).

כולם אותו דבר

נתן ג. נודע בשכונת באנטי־גרמני פנאטי. למרות שהיה מגיע לו, ועוד איך, הוא סירב לקבל שילומים מגרמניה. שום קשר איתם, שום מגע. הוא ראה בכך הפגנה אמיתית. לא כמו החירותניקים שיצאו פעם אחת לצעוק ליד הכנסת ואחר כך מיהרו לבנק להתפטם במרקים גרמניים. כשבנו ביקש לרכוש חיפושית פולקסווגן איים נתן שיפסיק לדבר איתו. הבן ויתר, היה ברור לו שאביו אכן מסוגל לכך. כל מי שהכיר את נתן ידע עד כמה השנאה לגרמניה היתה עמוקה אצלו.

והנה בטופס פסח נסע נתן לגרמניה, לנופש. פנסיון באיזור השוואוצוואלד, היער השחור, לא רחוק מקן הנשרים של היטלר. הוא נשאר שם גם ביום השואה, בילה עם גרמנים, בני גילו, מאלו ש"היו שם". אתה, נתן? אני שואל בתמיהה. לגרמניה, לתוככי גרמניה?

כדרכם של בעלי האובססיה, גם ההשתנות היא סוג של הפגנה. הוא יודע בדיוק באיזה רגע חל השינוי ביחסו לגרמניה: כשקרא על פסק־הדין בעניין החיילים שקברו נערים ערבים בבולדוזר. אם מערכת המשפט הישראלית התייחסה למעשה כזה בהבנה, אז כל העולם אותו דבר. כל השנים הדימויים שלי על בולדוזרים וגופות בחול היו קשורים בגרמנים, רק הגרמנים מסוגלים לדבר כזה. פתאום הבנתי שבתנאים מסוימים כולם יכולים להיות חיות ואין הבדל בין גרמנים, ערבים ויהודים, רק תן להיה שבאדם תנאים להתפתח — ומה שהיה שם יכול להיות בכל מקום. נופש בבית המלון של נוש קטיף על יד עזה אולי זול יותר, אבל, לפחות בשוואוצוולד הוא היה שליו יותר.

● זאב צחור

רומציה

היורש

לפרופסור אבנר שאקי שמורות אצלי בראש שתי מגירות. האחת מתרחשת באולפני הטלוויזיה הישראלית בירושלים ובה, על רקע עימות ביניהם בנושא הסידרה "מורשת", מעמיד שאקי את אבא אבן אל קיר כאולפן המסין לרעש ודוחק בו שוב ושוב בקצרצר ודוחה והתלהבות להצהיר קבל עם ועדה שיש אלוקים בשמים. אבן מגמגם ומתחמק ושאקי אוחז בו ואינו מרפה, רוצה עדות בתלמידי מורד "אם יש אלוקים?"

והמגירה השנייה היא ראיון קצר עימו בעקבות מציאת עצמות במדבר יהודה, בנות כ־9,000 שנה לפי הערכת מומחים. שאקי, פרופסור מכובד, מתייחס לקביעת אנשי המדע בזלזול התהומי, משתלח בהם ומנשל ראשו אותם ואת מחקריהם כמשרא דאריתא. היום הם אומרים כך, מחר אומרים אחרת, רק מה שנשא וכמה שהאמינו, הסבא שלו והסבא של הסבא שלו הבן הלאה, הוא ומשפטי דרכו, רק הוא בעל ערך ועומד לעולם. המדע — הבל הבלים.

בעל מיפויים יותר מתאימים להיות שר החינוך, פרופסור שאקי. אם הוא ממשיך דרכו של המר, מי יבוא לנו אחריו

● לזר

הכי טוב שאפשר

חמישה קצינים בכירים מתייחסים למה שקורה לצה"ל היום בשטחים, לתקשורת, לכוח ההרתעה שלנו ולאמל"ח החדש המצוי באזור.
ריאיינו: אבי בניהו, יעקב לזר, רוביק רוזנטל

אילו כינסנו אותם יחד לפני שנה, היה נושא השטחים מקבל התייחסות שולית והתקשורת מוזגת לחלוטין. השנה, הם המרואיינים ואנחנו המראיינים, חזרנו לאינתיפדה ולסקירה העיתונאית-טלוויזיונית פעם ועוד פעם, נושא מרכזי. גם כושר ההרתעה של צה"ל ופעילות המחבלים עמדו על הפרק.

הם: ניצן — מפקד בחטיבת גולני, נ. מבסיס חיל האוויר ברמת דוד, א. מבסיס חיל הים בחיפה, שלמה, מפקד בשריון, כרגע בדרום, וישראלה, מפקדת בה"ד 12.

נפתח אולי בשאלה כללית. מול הביקורת המושמעת כיום כלפי הצבא, מימין ומשמאל, איך מרגישים, אם בכלל, תוכנו של הצבא. איך זה משפיע עליכם כמפקדים, איך זה משפיע על התעסוקה, על התפקיד שלכם בצבא, ועל הפיקודים שלכם.

שלמה: בעיקרון, הצבא איננו חסין ואיננו מחוץ לתחום הביקורת. אני אומר את זה כי במדינת ישראל עד 73, הצבא היה למעשה גוף שלא נגעו בו, אלא אם כן היה מדובר בדברי שבח והלל ובפרספקטיבה אפשר להגיד שזה לא הוסיף בריאות להתפתחות המערכת הזו, ראה 73.

לגבי הנושאים הנוכחים לביקורת, אני חושב שכל נושא בעל משמעות לאומית שבעתיד יהיה מעורב בו הצבא, לא חשוב אם זה יהיה בגבולות הארץ או בגבולות פנים, יעורר תגובות רבות כאלה או אחרות, כי פשוט התקופה אחרת. יש יותר תקשורת ויש גם יותר מעורבות פוליטית, יותר תודעה פוליטית של הציבור בארץ.

התקשורת איננה אמורה, ואין לה יומרות לשקף מה שקורה למטה. כלומר, אני לא מצפה מכתב או מכלי תקשורתי, שיבוא אלי לצבא, ישקף את הלכי-הרוח ויתן איזו תמונה מאוזנת. השיקוף של הלכי-רוח מתבצע פעם בארבע שנים באמצעות בחירות. כל היתר הוא ניסיון מאוד מאוד סובייקטיבי לסקר דברים שקורים, ואני גם לא חושב שצריכה להיות יומרה למישהו ולנסות להיות גורם שהאובייקטיביזם הוא הדבר הראשון שחרוט על דגלו.

מה זה עושה לחיילים?

בדיוק מה שזה עושה בחברה האזרחית שבה אתה נמצא, בהבדל אחד, שלהם יש מה להגיד, כי הם בתוך העשייה. אם התקשורת תכסה אירוע מסוים שהם היו מעורבים בו, כמובן שיהיה להם יותר מה להגיד: אם זה ימצא חן בעיניהם הם יגידו שזה בסדר וזה נכון, ואם לא — תהיה להם ביקורת. הדעה שלהם, כמו של כל אחד, מורכבת מדברים שהוא חושב ומדברים שהוא עושה, ולכן בהכרח אין תמימות דעים. יש ויכוחים. אני לא רואה בזה פסול, אני חושב שזה חיובי, זה תקין, זה בסדר, כל עוד זה לא עובר איזה שהוא גבול מסוים שקשה מאוד להגדיר, של פגיעה במהות עצמה. אבל זה כבר נושא לתחום אחר, באיזו מידה יש אחריות לתקשורת ולסיקור נכון כזה או אחר, בעיצוב הדברים או במה שקורה בשטח.

בתקופת מלחמת לבנון, היה שלב שבו טייסי חיל האוויר היו במצב דומה לסוג הביקורת שמושמעת היום על חילים, מבחינת חריגים, מבחינת כל נושא ההפצצות. איך הרגשתם אז, והאם אפשר להשוות למה שקורה היום.

נ: בניגוד לכל מלחמה אחרת, שמתבצעת על הקרקע, המלחמה האווירית מאוד מוכנית. האפשרויות להכניס לתוך העשייה הזאת את האלמנט האישי שלך כמבטא השקפות, היא אפסית.

הזכרתם את ההפצצות. הטייס כשהוא מפציץ, מקבל מטרה. ובדרך כלל הוא מסתכל אליה מטווח שבין שניים לשלושה קילומטר, זהו הטווח בו הוא משחרר את החימוש שלו. המטרה בשבילו היא בדרך כלל עצם שחלקים שלו די מטושטשים, ולא תמיד אפשר להבחין באופן ברור מה זה בדיוק ובוודאי לא מה יש בתוכו. הנקודה היחידה הרלוונטית לשיחה הזאת, היא כשהיה ברור שבשימוש בפצצות שמשקלן מאות ק"ג, אין אפשרות להבחין בין גורמים שרוצים לפגוע בהם, לבין גורמים שלא רוצים לפגוע בהם. היו טייסים שעמדו בפני דילמה. אבל במקרה שלהם צריך ללכת עד הסוף, פשוט צריך לבוא ולהגיד — אני מבקש להוריד את הסרגל. אין מצב ביניים. אתה לא יכול לעשות את המשימה אחרת. לכן אי-אפשר להשוות את המצב באוויר למצב בשטחים, בהם אפשר לממש את המדיניות בדרכים שונות, בעוד שבאוויר זה בלתי ניתן לביצוע.

„[redacted]"

והתפתח אז קרע כלשהו בין הטייסים?

נ: בשלב הראשון של המלחמה הפצצנו כוחות סוריים. בשלב היותר מאוחר, כשהתחילו על הקרקע קרבות בין חיילי צה"ל לבין המחבלים, חיל האוויר נכנס למשימה של סיוע התקפי לכוחות הקרקע, פה התפתחה הבעיה, משום שהמחבלים, משיקולים שלהם, בחרו להיכנס לבתי מגורים ולפתוח משם באש, כי בהכירם את הסטנדרטים שלנו הם העריכו הסיכונים מסוימת. אני משוכנע במאה אחוז, שהדבר הזה היה קיים. דורשים מאתנו היום, ובזה אני קצת פותח סוגיה, לשמור על סטנדרטים לא רק בתוך המדינה אלא גם מחוץ למדינה. ואני חושב שמי שרוצה זאת מאתנו, לא יישם אותם אי-פעם.

זה נכון גם לגבי המצב היום?

נ: אני בטוח שזה נכון לגבי המצב היום. אנחנו נדרשים לסטנדרטים של התנהגות ועמידה במצבים מפני אנשים מאוד מבוגרים, שמעולם לא יישמו זאת ולא העבירו ביקורת על עצמם, כמו שהם מעבירים עלינו. לכן אני חושב שיהיה נכון בסיטואציה כזאת, להשתמש בביטוי העממי „חוטבים עצים, עפים שבבים". למרות שזה נשמע קשה כאשר נהרגים אנשים חפים מפשע.

מה לגבי חיל הים?

א: המעורבות של חיל הים בפעילות בשטחים באה לידי ביטוי רק בהקצאת כוחות לפרק זמן קצר, שעושים תעסוקה בשטחים יחד עם יתר הכוחות של הצבא, וחוזרים חזרה לשיגרת אימונים ולימודים.

מה שהצלחנו לבחון, האם השירות בשטחים השפיע על המוטיבציה או על הנכונות להמשיך לשרת, עד עכשיו לא מצאנו שום סימפטום. לא ידוע לי על ויכוחים או רב-שיח, המבטא ביקורת כלפי הדרג המבצע בצבא על-ידי העיתונות פשוט לא נתקלתי בזה.

ישראלה, האם נושא השטחים מעסיק את הטירוניות שאת מקבלת היום לבסיס, את החיילות, את הצעירות? האם יש לזה השפעה?

ישראלה: הצעירות והטירוניות הן בחורות אינטליגנטיות שרוצות לקבל אינפורמציה. והנושא אקטואלי, מטבע הדברים הן מתעניינות במה שקורה בשטחים. הן שואלות שאלות ומצפות לקבל תשובות. ואנחנו משתדלים לספק להן אותן. בה"ד 12, באופן עקרוני, מקצה כוחות במקרה הצורך, בייחוד כשצריך להפעיל נשים לביצוע חיפושים, בפועל זה עדיין לא בא לידי ביטוי.

ניצן, גולני ביצעו פעילות רבה גם בשטחים וגם בקו הגבול, ואם תוכל לספר קצת על האווירה אצל החיילים, על מה שקורה להם?

ניצן: לחיילים ולמפקדים אצלנו יש כמה דברים ברורים לחלוטין אנחנו מקבלים משימות. ובגולני יש מוטו אחד מרכזי: אנחנו נעשה הכי טוב שאפשר, ויותר טוב מכולם. נכון לעכשיו, לא למפקדים ולא לחיילים; יש ספקות שאכן הפעילות ביו"ש או בעזה היא פעילות ומשימה ממדרגה ראשונה.

לדוגמא: כשהיינו בעזה, אמר חייל שלי שגר באשקלון, שהוא מרגיש בערך כמו שמרגיש חייל שגר בקריית שמונה ונמצא בגדר המערכת. מבחינתו זה אותו דבר. מכאן התחושות שלו ומכאן גם המוטיבציה.

מרגיז מאוד את החיילים ומרגיז מאוד אותי, שמשתמשים בצבא כדי לנגח את המדיניות. הצבא לא קובע מדיניות. אמנם נכון שברמת החייל הבודד, אפשר לפרש את המשימה ולממש אותה באופן שונה, כי אין שום מכשיר שקובע באיזו עוצמה תרד האלה על ראשו של המתפרע, אבל את מדיניות האלה לא הכתיבו החיילים. גם אני לא הכתבתי אותה, קיבלנו אותה מוכתבת, וזה לא חשוב ולא שייך אם אהבנו אותה או לא, כי אנחנו מבצעים משימות. אם המשימה היא לעשות סדר — עושים סדר.

ישנה נקודה נוספת והיא שאלת הנזקים, במישור המבצעי ובמישור המורלי. חייל שמסתובב חמישה שבועות בעזה, זה חייל שפחות חמישה שבועות עשה מסלולי פרט, ופחות ירה בנשק האישי וכל מה שצריך כדי להיות מוכן בתוכנית אופרטיבית כזו או אחרת. כך שיש פגיעה שמתחילה להיות פגיעה מקצועית, אשר גוררת אחריה פגיעה מורלית — החייל מרגיש שהוא פחות חייל. כאן תפקיד המפקדים, להיכנס לעניין הזה. להסביר, לדבר. למצוא את החורים כדי כן להתאמן, כן לרוץ, לעשות משימות בלילה, ולהוציא את החיילים בתצורת חייל ולא בתצורת שוטר.

בהיבט האישי אני יכול להגיד, שהיה לי יותר קשה לפנות את ימית ב־82. בכל זאת שם היה איום אחר. שם צריך היה להרביץ מכות ליהודים וזה יותר קשה. אבל אמרנו שזו משימה, הלכנו ראשונים, והלכו אחרינו. לחלק מהחיילים גם קשה להסתער על חוליית מחבלים, מקצועית, ערכית. זו משימה. אתה מוביל ואין חכמות.

מהדברים שלך משתמע כאילו משימת השיטור שיש היום לצה"ל היא משימה זמנית, ואחרי שיגמרו אותה, יחזרו החיילים לנהל שגרת צבא נורמלית.

ניצן: קודם כל, בעובדה, תמיד הצבא עסק בעניין זה, פעם יותר, פעם פחות. יצא לי להיות מפקד בקורס קצינים בסיסי. שלושה חודשים, בתוך הקורס, הייתי מסייע בחברון וזה לפני שעפה שם אבן אחת. כלומר, זו תמיד היתה משימה של הצבא. השאלה היא באיזה היקף. נכון שאנחנו נצטרך לעשות זאת יותר מכפי שעשינו פעם.

„[redacted]"

נכון, ואני מדבר עכשיו ספציפית על גולני, גולני לא רגילים לעשות קו בחברון, יש לנו היום יחידה שעושה קו בחברון. אבל אנחנו נמשיך להתייחס לזה כאל משימה זמנית. כי אם לא נחנך את החיילים לחשוב שזה זמני, שאנחנו, זמנית, מתעסקים פחות בפק"ל ופחות בנגמ"ש, אז יהיו לנו חיילים פחות טובים. וזה יישאר זמני, כי המפקדים מעלי מבינים שאם לא יקצו לנו זמן להתאמן, גם על חשבון ימי מילואים יקרים, אז ביום פקודה לא נהיה מוכנים.

הופיע בחותם, סיפור של בחור שלקח במכונית שלו, חייל שאומר: אנחנו מתים לרדת לעזה, כי אנחנו רוצים להרוג ערבים, אבל לפני זה להרוג את החבריה משלום עכשיו. הוא חשב שזה איזה בתגיסט משוגע, אלא שהחייל אמר לא, זה כל החבריה אצלנו מרגישים כך.

ניצן: בוא נניח שהאירוע התרחש בדיוק כפי שאתה מציג אותו. כלומר, שהטרמפיסט אמר לו שככה זה בכל היחידה שלו והחייל גם מאמין במה שהוא אמר. השאלה אם זה באמת משקף את היחידה.

השאלה היא באיזה מידה באמת הקיצוניים יותר, גם מבחינה פוליטית וגם מבחינת תגובתם האישית מכתיבים את עוצמת הטיפול באוכלוסיה ובאיזה מידה המפקד והצבא מתערבים כדי להוות גורם מתון.

שלמה: יש הבדל מהותי בין אספסוף לבין מערכת צבאית. אני מאמין שבמערכת הצבאית מי שנותן את הטון זה המפקדים, ולא החייל הקיצוני במחלקה או הסמן השמאלי או הימני. יכול להיות שיש טרמפיסט כזה מהסוג שאתה מתאר, גם בשטח וגם אצלי, וגם בכל חברה אחרת, כי זו חברה פלורליסטית, ויש בה כל מיני דעות. ואגב, אני חושב שטוב שזה ככה. בכל אופן של פעילות, לא רק מן הסוג שקורה בשטחים, אלא גם במלחמה מן הסוג „הקונבנציונלי", יש התנהגות קיצונית ופחות קיצונית, אנחנו מכירים את זה מהתנהגות אישית ודרך אגב, באופן מפתיע, הקשר בין ההתנהגות הקיצונית לבין הדעה, הוא לא בהכרח ישיר. כלומר, יש תופעות מאוד מעניינות בקשר שבין דעות אישיות לבין התנהגות בשדה הקרב.

יש תופעות שהתפרסמו בשם הכולל חריג, וגם אותן אפשר, אם צריך, למנוע. אבל מדובר במערכת הנשלטת על-ידי המפקדים, ולהם יש מדיניות מוצהרת וגם לא מוסתרת. כלומר, אין בעיה לך, כאזרח, לדעת מהי מדיניות הצבא בעניין זה. מאחר שזו מערכת שאנחנו שולטים בה, זה גם מה שקורה בשטח. השיקוף של הדברים אינו אותו טרמפיסט שנוסע אצלך באוטו. באוטו של מישהו אחר, יש טרמפיסטים שמדברים אחרת.

אתה בעצם אומר שאתה לא מכחיש במגמה של הקצנה, אלא מדובר בהתגמשות כמו שיש בכל חברה ובכל תקופה.

שלמה: אני אענה בשני חלקים. ואחרי אני חושב שיש שיקוף כמעט אחד לאחד בתחום של הכשת הדעות, כמו מה שקורה ברחוב הישראלי, לבין מה שקורה בצבא, עם התוך של הצבא אינו שונה מהתוך של חברה ישראלית. לא אצל החיילים בסדירות חובה, ולא אצל החיילים בשרות קבע. אין גם במדינת ישראל, לשמחתנו, התגבשות של איזו עילית, או תנועה, או משהו צבאי, שיש לה רעיון פוליטי מסוים, רגע אחד מסוים, אנחנו צבא עממי, ומשקפים את מה שקורה בעם.

לגבי השאלה האם יש הקצנה, לי אין ספק שהשירות בשטחים משפיע על החיילים. הוא משפיע. אבל לא הייתי מגדיר זאת כהקצנה. הוא משפיע קודם כל בכך, שהם מכירים את הבעיה ומתמודדים איתה בצורה בלתי אמצעית. אם לפני כן על הנושא הפלסטיני, או על בעיית השטחים הם קראו בעיתון, עכשיו הם חווים אותו בצורה בלתי אמצעית, בראייה לאומית אני חושב שזה דבר חיובי. זה חיובי, זה מכיר את הבעיות המרכזיות של עם ישראל, ולא רק דרך עיתון או דרך סיקור טלוויזיוני, שלא בהכרח משקף את מה שקורה בלב הבעיה, ולא חשוב לאיזה צד ברגע.

ברור שזה עושה לבן אדם משהו. אצל חלק זה מביא לקיצוניות שמאלה ואחרים הופכים לקיצוניים ימינה. ראיתי דוגמאות לכאן ולכאן.

א: מה שמטריד אותי ביותר הוא התפישה הניקוטעת. גם עריכת הטלוויזיה וגם העיתונות הכתובה, לא תופסים את התמונה הכוללת אלא כל פעם מביאים משהו שהוא קטע, ובדרך כלל אלה הקטעים הפיקנטיים. אני לא זוכר שנתקלתי בכתבות שיראו את הצד היפה של החיילים. כתבות המראות שהם מתנהגים בצורה מאופקת, אנושית, וגם מגישים את העזרה הראשונה. לא ראיתי שהדגישו את הנושא הזה, לא אצלכם ולא בעיתון אחר. זו לא בעיה פוליטית. זו רדיפה של סנסציה.

אני בעד ביקורת, בעד סיקור, מפריע לי חוסר האיזון. בשטחים משרתים אלפי חיילים. יש המון אירועים, בסוף בעיתון מרווחים על שניים או ארבעה אירועים, וכולם מהצד השלילי. אנחנו מדינה דמוקרטית, וטוב שזה כך. בארץ גם במצב מלחמה, אישרו סיקור עיתונאי, בעוד שבמדינות לא פחות דמוקרטיות פשוט לא איפשרו. כנראה שקובעי המדיניות במדינות כמו אנגליה סבורים שעיתונות מתפשת באמת רק את הדברים הסנסציוניים ולא משקפת שום דבר מהמציאות הכוללת. אחרת אי אפשר להסביר מדוע אסרו את הסיקור העיתונאי, לדוגמא, בפוקלנד.

ניצן: אני חושב שיש הקצנה. החברה נהיו יותר קיצוניים. אני שומע את זה בשיחות אבל אני אומר חד-משמעית, שאת האווירה ביחידה האם לפעול ברצינות או לא ברצינות, באווירה של כסאח, או להפך של „דבר אלי בפרחים", קובע המפקד.

אחד הדברים הטובים שקורים עכשיו, לאור הפעילות הזאת הוא, שהמפקדים הרבה הרבה יותר משפיעים מאשר באירועים אחרים. סיור רגלי בתוך העיר, בפיקוד מש"ק, יכול לקבוע חד-משמעית, אם יתפתח אירוע שבסופו יהיו שני הרוגים או לא. והאחריות שמוטלת עליו היא הרבה יותר גדולה, מאשר כשהוא נוסע ומפקד על נגמ"ש בגבול הצפון, כי שם הוא לא מכתיב את האירוע.

אצל החיילים יש הקצנה. היא די ברורה לי ולא מפתיעה אותי. אני מצטרף לדעתו של שלמה שהחיכוך הוא לאורך זמן, ואנחנו יודעים שיהיה לאורך זמן. אני לא רוצה להגיד שאני יכול לצפות שבשלב מסוים תהיה הקצנה, ואחרי זה תהיה איזה שהיא פתינות. אבל ברור לי לגמרי שהחיכוך של החיילים שלי, עם מה שקורה בעזה ויו"ש, פותח להם את העיניים ועושה אותם לאזרחים יותר טובים. אזרחים שיותר מבינים. אזרחים שילכו בנובמבר וישימו פתק, הם יבינו את המשמעות של העניין הרבה יותר חזק. לא בגלל זה צריך לעשות מהומות, אבל מעז יצא מתוק.

נ: וינסטון צ'רצ'יל אמר, שמעולם לא היו חייבים הרבה כל כך למעטים כל כך. הוא התכוון לטייסים של בריטניה. יש אצלנו מצב מאוד מוזר, שמעולם לא קבע חייל בודד כל כך במידה רבה כל כך את התדמית של אנשים רבים כל כך, מפני שיכול לקרות שחייל אחד, ביחידה בודדת, שבדיוק עדשת הטלוויזיה קלטה אותו, לפיו תצטייר מדינת ישראל כולה בעולם, או שני חיילים עשו משהו, וזוהי מדינת ישראל.

בניגוד לגישה השלילית לגבי ההקצנה, אני רואה אותה דווקא כתופעה חיובית, כי יש בה סממן של מעורבות. תאר לך שהיתה אדישות מה ברחוב בזמן ששם היו מכים מכות רצח, שזה לא היה מעניין אף אחד. אבל בכל שאתה מעורב יותר ואיכפת לך יותר, אתה מקצין את עמדותיך. סימן של ויכוח הוא שאנשים מקצינים את עמדותיהם, וההקצנה הקיימת היא ביטוי לכך שקיים ויכוח אמיתי במדינה סביב הסוגיה הזאת.

אני לא מתפלא שיש ויכוח. זה אירוע מרכזי בחיי עם ישראל. והנטייה של כולנו היא לשכוח את המסגרת הכללית, להתמקד ברובד הנמוך ביותר של הבעיה, ולשכוח שזה מאבק. אנחנו במאבק. המאבק הזה התחיל בהצהרת בלפור, והוא לא נגמר אפילו לרגע אחד.

„[redacted]"

אני לא היסטוריון ולא מומחה להיסטוריה, רק מקריאה, שמתי לב, שמלבד התנפלות על יישובים יהודים בודדים, כל ההתקוממות של מרעות 29 ו־36 ו־48 בכך ישנם למעט דבר אחד — התנפלות של אספסוף על יישוב יהודי בודד. כל היתר היה צבאים היו אז, אבנים היו, בקבוקי תבערה היו. הכל היה אז. אין פה שום דבר חדש.

רק מדינת ישראל לא היתה אז.

כי באמת השאלה היא מה עמדי ומי עמדי מול. כשעמדו מול אזרחים מאורגנים זה היה לגיטימי, ומה שהם עשו לאזרחים זה היה לגיטימי, אבל כשעומד צבא מסודר, מתעוררת שאלת הביקורת, ואני רוצה באמת להגיע אליה.

בעיתון כתוב שחיל האוויר הפציץ אזרחים, מה זה חיל"א הפציץ אזרחים? כשקורה אירוע כזה, מיד הכותרת היא, חיל"א הפציץ. מיד כל האצבעות מצביעות על חיל"א, ראשי קופצים זה מאוד ברורה. היא מסתכמת באמירה שכבוד האדם אינו ניתן לחלוקה, על הכבוד הזה צריך להקפיד, ועל אי-הקפדה צריך לעמוד לביקורת, ואפילו להיענש בצורה חריפה. כשאני אומר שכבוד האדם לא ניתן לחלוקה, זה אומר שאין אפשרות שהיחס יהיה לבן-אדם אחרת ממה שהוא מתייחס לעצמו ולחבריו, כי אם זה מה שיקרה לנו, אז אנחנו בבעיה אמיתית.

אם לא נקפיד על החיילים בדברים זה של כבוד האדם, אז היום

המשך בעמוד הבא

המשך מעמוד קודם

זה יכול לקרות עם ערבי, מחר זה יכול לקרות לעצמנו. אני חושב שבעניין זה אצל המפקדים זה מאוד ברור. ואם נמצאים חריגים בתחום הזה, או מוצאים התנהגות שאינה מתאימה צריך לטפל בזה, ועל זה להעביר ביקורת.

נכון שיש מצבים מסוימים בהם המאבק הוא מסוג כזה, שאתה יכול להחיל עליו סטנדרטים גבוהים, ויש מצבים של סכנות קיומיות, בהם בוחלים פחות באמצעים. נדמה לי שעוד לא הגענו למצב של סכנות קיומיות כאלה, בהן עלינו להניח הצידה את הסטנדרטים. אנחנו צריכים עדיין לשמור עליהם, ועל זה אנשים פה רמזו, לדעתי, שהביקורת היא לגיטימית בהחלט.

ישראלה: אני חושבת שהצבא כבר רגיל ויוצא מנקודת הנחה, שהיום במדינת ישראל התקשורת היא חלק בלתי נפרד ממנו. והוא פועל כאשר התקשורת ברקע, לפעמים ליד ולפעמים בעד ולפעמים נגד, אבל קיימת תקשורת. הבעיה היא, שיש כאלה שעדיין מקווים, שהתקשורת תמיד תרד לחקר האמת, ותיתן את העובדות כמו שהן. באיזה שהוא מקום התחושה היא שבתקשורת מחפשים ושואלים שאלות בכיוונים מסוימים.

מחפשים אירועים מסוימים. אני חושבת שעלינו להיות גאים שאותו צבא, אותם מפקדים, מסוגלים בפרק זמן לא ארוך לעשות הן את הפעולות בימית והן את הפעולות בשטחים. אני חושבת שמילוי המשימה, או כפי שהצבא תופש את המשימות שלו, זה אחד הדברים שעליהם צריך להיות מאוד מאוד גאים. וזו אחת הדוגמאות החזקות ביותר של הדמוקרטיה. אם יש ביקורת על המדיניות, זו לא ביקורת על הצבא. הצבא פשוט מבצע את המדיניות. יש אנשים שקצת מתבלבלים בנקודה זו.

אתם מרגישים שיש באמת יותר ביקורת כלפי הצבא מאשר כלפי המדיניות? כלומר, שהביקורת מתמקדת בצבא ולא בקובעי המדיניות?

ניצן: חד משמעית יש תחושה שמתחילים את המדיניות דרך הצבא.

ישראלה: יש הרגשה, שיש באיזה שהוא מקום טשטוש.

א׳: אני חושב שמבקרים את הצבא יותר מאשר את המדיניות, וכאשר מבקרים את הצבא עושים כלפיו הכללות, וכזה נראה לי שמחטיאים את המטרה.

עדיין בצורה משמעותית, למרות זה שצי ערב עושים את המאמץ להגיע למה שהם קוראים איזון אסטרטגי. אנחנו עדיין חושבים שהם יודעים, לפחות סוריה יודעת, שעוד לא הגיעו לאיזון האסטרטגי, וידם במקרה של עימות, תהיה על התחתונה.

נ׳: אני מקבל את ההנחה, שלפיה חי״א מהווה מרכיב מרכזי בהרתעה של מדינת ישראל. אני חושב שאפשר ללמוד על כך מסדר העדיפויות של הערבים וההשקעות שהם עושים, ואני לא אטעה אם אגיד שבאופן ממוצע, משקיעות מדינות ערב קרוב לשני שליש מתקציבי הרכש שלהם בכלים אוויריים ואנטי אוויריים. שני שליש.

אם עושים חשבון נפש היום, רואים, שבמלחמת שלום הגליל, חי״א הפגין הלכה למעשה את כושר ההכרעה שלו. כי התפישה הביטחונית אומרת שאתה צריך הרתעה, ובהיעדרה אתה צריך כושר הכרעה. חי״א הפגין את כושר ההכרעה שלו בצורה די ברורה, ואין ספק שמי שחוטף מכה חזקה על הראש, מוכרח להפיק לקחים, ומי שחכם, מפיק לקחים גם מהמכות שחוטף השני. אני חושב שכל מדינות ערב, לא רק הן, כולל הסובייטים, היו צריכות לשבת ולעשות לעצמן שיעורי בית, אחרי מלחמת שלום הגליל.

מה שרואים בשטח, זה שלא נחסכים אמצעים. די אם אזכיר את ה־A.S. 5, ידוע על המיג־29, לא רק בסוריה, גם בעיראק. ידוע על טילי קרקע־קרקע, היתה על זה התייחסות נרחבת בכלי התקשורת לאחרונה, לא אפרט. בכל אופן מדובר במערכת נשק שמאיימת עלינו מן האוויר. ונדרש לתת לכך תשובות. כך שהבעיה המרכזית היא שאמצעי הלחימה מתייקרים. גודל העוגה אצלנו לא גדל, להפך, היא קטנה, והחכמה היא לראות מעל חי״א ולעשות את האיזונים הפנימיים בתוך העוגה הזאת, בין חי״א לשאר הצבא. אני מקווה שתהיה מספיק תבונה לא להגיע מתחת למסות קריטיות.

להם בקרת אש. היא הודיעה שפגעו בנהלל ואז הם הסיטו ופגעו ברמת־דוד. צריך את העניין הזה לזכור.

אבל נחזור לעניין. הטק״ק (טילי קרקע־קרקע) היו כבר במלחמת העולם השנייה. אם נסתכל על לונדון ועל קובנטרי, ועל כל הערים של בריטניה, שהופצצו בהפצצות טרור, מתברר שעדיין הובלת ראשי הקרב, באמצעות מטוסים, היתה המרכיב העיקרי באיום הזה. אני חושב שבאופן בסיסי זה לא השתנה, אלא אם כן רוצים להפציץ ערים, ולעבור להפצצות טרור.

נכון הוא שלירות סק״ד על חיפה, זה כמו שיורים סק״ד על בגדד וכמו שיורים סק״ד על בצרה, והעידן הזה נפתח. צריך לתת לזה תשובה.

אני חושב שהרמטכ״ל הגדיר במדוייק, את דרך הפעולה שצריכה להיות נקוטה בידינו. זה פשוט עניין של מחיר, של קוסט אפקטיביות. איפה יותר קוסט אפקטיבי לעצור את הדבר הזה.

מלה אחרונה שאני רוצה להגיד, שייכת יותר לתחום הערכי. אני לא יודע להגיד אם זה נזק בהיבט הלאומי, או יתרון בהיבט הלאומי, שהגענו למצב שהמלחמה היא בחזית, והעורף אוכל סטייקים. אני רוצה להזכיר לכם את מלחמת ההתשה. בתעלה, בחזית, היו נהרגים וברח׳ ירמיהו אכלו פיצות. וזו היתה מלחמה. זה נמשך שנתיים. העם הזה התרגל שיש כאלה שנלחמים בחזית, ויש כאלה שאוכלים פיצות. ימי פומפיאה האחרונים. כשביום שישי אתה מסתובב, זה ימי פומפיאה האחרונים.

„אנחנו נדרשים לסטנדרטים של התנה[illegible] אנשים שמעולם לא יישמו [illegible] כאלה על עצמם ולא [illegible] על עצמם ביקורת שהם מטילים עלינו"

למה אני אומר את זה? כי העם הבריטי עבר מלחמה שכללה את החיילים שלו בחזית בדונקירק, ואת העורף בלונדון, וכולם עברו ביחד את אותה מלחמה. פה מציגים את זה כאילו זה סוף העולם, והמלחמה צריכה להיות רק אצל החיילים בחזית, והעורף יכול להמשיך לחגוג. גם בשל״ג זה היה כך. החיילים נלחמו, והעורף חגג. באופן עקרוני, זה לא נעים להגיד, אבל מבחינת כמות אבידות וגודל אבידות, מטוס פנטום אחד יכול לגרום לתל אביב נזק יותר גדול מאשר עשרות טילים. פנטום אחד. כלומר, גם מבחינת ההיבט הכמותי, למרות שכאן אני לא מוסמך לבוא להגיד, אפשר לחיות עם זה. נדמה לי שבהסתכלות לאומית, במלחמה קיומית אמיתית, זה חלק מהמחיר שנצטרך לשלם, והוא לא הכי כבד מכל המחירים.

שלמה: לי אין צל של ספק שהרצון לכבוש את רמת הגולן ממשיך להיות קיים כיעד מרכזי בהוויה הסורית. מאחר שזו הוויה טוטאלית, אז כל המאמץ הלאומי הסורי ממשיך להיות מכוון לעניין הזה. בלי, כמובן, לפגוע ברצון הבסיסי שלהם להשיג את המטרה הרחבה יותר או הערכית יותר, שזו כבר יותר שאלה של אידיאולוגיה, או חזון, תחומים שפחות כדאי כרגע לעסוק בהם. במישור הצבאי המיידי, היעד הראשוני שלהם הוא רמת הגולן, הם ריאליים, והם עושים את הערכות המצב שלהם. הם ממשיכים לחתור לנושא הזה, תוך כל האילוצים והמיגבלות שהם נתונים בהם. כרגע יש להם מיגבלה כלכלית שאולי האטה את הקצב, ואולי שינתה את הכיוון. אבל אין ספק שהמגמה קיימת, כי אחרת לא היו ממשיכים להשקיע את מה שמשקיעים בעניין זה.

אני רוצה לחזור לנושא ההרתעה, כי אני חושב שהוא נושא מאוד מהותי, בוודאי בהקשר של הפורום הזה, לקראת יום העצמאות הארבעים.

כששואלים את שאלת ההרתעה, מתמקדים בדרך כלל באיזה שהיא ספירת אינוונטר של אמל״ח. מה יש לנו, מול מה שיש בצד השני. אני לא בטוח שזאת השאלה המרכזית בהקשר הזה, למרות שאני מסכים לגמרי, שחייבת להיות איזה מסה מסוימת מעל לרמה קריטית, כי בלעדיה אין על מה לדבר. אם נסתכל על ההרתעה איפה היא נכשלה. אפשר להגיד שהיא נכשלה כל פעם שהיתה מלחמה, אם ביוזמתנו או ביוזמת הצד השני. מכיוון שאילו ההרתעה היתה ברמה מספיק טובה, לא היתה צריכה לפרוץ המלחמה.

אם אני בודק את המלחמות שבהן היינו מעורבים בארבעים השנים האחרונות, אני לא יכול להצביע על שום מלחמה שפרצה כתוצאה מכך שהגורם הזה של האמל״ח היה הגורם הקריטי. לא ב־67׳ ולא ב־73׳ גם לא ב־56׳ ובטח לא בשל״ג, בכמות או ברמת האמל״ח הגיע מנהיג או מנהיגות כזאת או אחרת, למסקנה שלא צריך לעשות מלחמה. כתוצאה מאיזה שהיא הכרה של חוסר איזון תמיד השיקולים היו אחרים.

אני חושב שההרתעה תיפגע כאשר יהיה מצב חברתי, מה שיצטייר כהתפוררות לאומית בצד השני או בעיני עצמנו, כאשר היכולת הצבאית גם בממדים לא עניינים, עלולה להתפרש כיכולת שנפגעה. זאת אומרת, אנחנו יכולים להיות מצוידים בדגם האחרון

אם אני הולך 5 קילומטר ל„מורעת חמרא" לצורך העניין זה כדי שאני פשוט לא אפגוש אותם בכפר יובל

נעבור, ברשותכם לנושא אחר, כושר ההרתעה של צה״ל. האם אפשר לדבר על ירידה בכושר ההרתעה ועל צמצום הפער בינינו לבין האויב בזירה המזרחית? נבקש את התייחסותכם, כל אחד בתחומו.

א׳: חיל הים נחל ניצחון סוחף בזירה הימית, במלחמת יום הכיפורים. למעשה סיימנו מלחמה שבה שני ציים שעמדו או מולנו כאויבים, הצי המצרי והצי הסורי, יצאו מכלל פעולה. חלק מהכלים הושמדו והיתר פשוט נמנעו מלהיכנס למגע קרב.

מאז 73׳, התעצמו צי ערב מאוד. היום הצי הלובי הוא צי מודרני שמפעיל טכנולוגיות מערביות ומזרחיות. הכסף פתר להם את הבעיה. הם קונים איפה שהם רוצים ומה שהם רוצים, וקונים בכמויות. יש להם צי גדול שמונה עשרות סטילים, צוללות, כל הדברים האלה לא היו קיימים כמעט לחלוטין ב־73׳. הצי הסורי גם הוא קיבל הצוללות בתקופה האחרונה, וחיזק מאוד את מערך הגנת החוף שלו על־ידי הצבת טילים. דבר שבשנת 73׳ כמובן עוד לא היה.

מול האיום הזה, הכין חיל הים הישראלי תשובות וחלופות משלו. למעשה אחרי כשמונה שנים של ויכוח ובדיקת חלופות שונות, הגיעו בימים אלה להחלטה שהקונצפציה שחיל הים הציג, לגבי שדה הקרב העתידי ולגבי הכלים הדרושים לו, היא הנכונה. והצעות החיל נתקבלו. להערכתי, באמצע שנות התשעים, נוכל לקבל את הסד״ק החדש.

לגבי המצב הנוכחי, להערכתנו כושר ההרתעה שלנו בים לא ירד

אם מסתכלים על מפת מקורות האמל״ח, של הערבים, עולה שדווקא מדינות המערב, הן ספקיות הנשק היותר גדולות של מדינות ערב. יש איזה דימוי, כאילו בריה״מ היא ספקית הנשק העיקרית וזה לא נכון. הנשק המערבי הוא נשק איכותי, ואנחנו עומדים היום בפני בעיה לא רק כמותית, אלא גם איכותית. לפיכך, היות שגם במלחמה האווירית האדם הוא המרכיב היותר מרכזי מכל אמצעי הלחימה, הגענו למסקנה שאנחנו חייבים בעניין זה לראות את מכפיל הכוח העיקרי שלנו. חייבים לתת את הדגש לכוח האדם, ויש בארץ הזאת מספיק פוטנציאל אנושי, לצורך זה.

בסופו של דבר, אני גם רוצה להגיד בנימה „אופטימית זהירה", שלפי דעתי, למרות החזות היחסית קשה, על פני הניירות, אני מאמין שההרתעה של חי״א עדיין שרירה. זה עולה הרבה למדינה, אבל ההרתעה קיימת.

מתבקשת עוד התייחסות, לשינוי האסטרטגי שבא לידי ביטוי בהצבת טילי הקרקע־קרקע, בזירה המזרחית. יש הרגשה שהשינוי האסטרטגי הזה יביא לכך שהעורף והחזית יהיו חד הם. חי״א הוא שמופקד על התשובה לבעיה כזאת, האם אתה יכול להתייחס לכך?

נ׳: אין ספק שזהו מימד חדש. אגב, הוא לא לגמרי חדש, הוא היה גם במלחמת העולם השנייה, היה וי־1, וי־2. אני הולך יותר רחוק מזה. אנחנו כאן, הטפנו פרוגים. אגב, באותו מקרה התקשורת עשתה

כל המטוסים ובכמויות המספיקות, אבל אם זה לא יצטייר כגורם דומיננטי, ואני תיכף אקשור את זה לשטחים, כי יש קשר בעניין הזה, אלא אנחנו נצטייר כעוצמה צבאית פגועה, זו בהחלט תהיה פגיעה משמעותית בהרתעה. הגורם השלישי הוא יכולת מנהיגותית לקבל את ההחלטות הנכונות, שתאפשרנה להוציא מן הכוח אל הפועל, את העוצמה הצבאית בשימוש המיטבי שלה. (ראה מלחמת יום הכיפורים — מכת מנע, למול 67׳ — מכת מנע, ואני לא בטוח איפה היה לנו יתרון אמל״ח יחסי יותר גבוה. אני חושב שב־73׳ מצבנו הבסיסי היה אפילו יותר טוב. אני אומר את זה בהתרשמות ובזהירות, לא בדקתי ולא חקרתי את העניין, וגם אני לא מכיר מחקר משווה בתחום הזה).

אם נחזור למצבנו עכשיו, הנזק העיקרי שיכול לצאת או להיגרם כתוצאה מהמצב כרגע בשטחים, הוא, אם אנחנו לא נפגין נחישות טוטלית, ברצון שלנו וביכולת שלנו, לפתור את הבעיה. ואני מדבר קודם כל על הרמה הצבאית, לא על הרמה המדינית והפוליטית, זה לא מעניינו של הפורום הזה, ובוודאי לא מעניינינו כלובשי מדים. אם יהיה נזק ממה שקורה כרגע בשטחים, לא במעגל הישיר של הנזקים, אלא במעגל השני, זה הנזק של פגיעה בהרתעה. אם לא נפתור את בעיית השטחים בנחישות, ולא נשיג שם את המטרה הלאומית שהוגדרה בפומבי, עלול להיסדק אותו מרכיב שאני כרגע רואה כו אחד משלושת מרכיבי ההרתעה העיקריים: באיזה מידה אנחנו מצטיירים כעוצמה צבאית שלא כדאי להתעסק איתה. זאת אינה רק שאלה כמותית, זאת שאלה בהחלט הערכית או התרשמותית של צד שני.

אני רוצה ברשותכם להגיד עוד שני דברים, שקשורים לעניין הזה, וחשוב לי שייאמרו.

קודם כל צריך להבין שאנחנו לא מדברים על הפרות סדר בשטחים כפי שנהוג לצייר את הדברים כרגע. אלא על שלב במלחמה. מי שלא רואה את זה כך, לא רואה נכון בפרספקטיבה היסטורית את הדברים, ואני אומר את זה למרות שאין לי את הפרספקטיבה הזו עדיין, כי אני בתוכה. המלחמה הזו לובשת ופושטת צורה, יש לה הפוגות, היא נמשכת ארבעים שנה, או שבעים שנה, תלוי מאיפה סופרים.

אנחנו עומדים ערב יום העצמאות, וזה חלק מתהליך של עצמאות של מדינה. גם שוויץ, סמל השלום והשאיפות השקטות, לחמה כ־150 שנה, עד שהיא התייצבה כשוויץ. זאת אומרת ארבעים שנה בהקשר הזה, עם כל הצער שבעניין, הן תקופה יחסית קצרה. שלושה חודשים, עליהם כל העם כבר שואל, מה יהיה ומה יקרה, הם תקופת חלוף, הם בכלל לא פרק זמן להתייחס לנושא הזה.

אפשר שמדובר במלחמה יותר מסוכנת, או שלב יותר מסוכן מאשר שלב צבאי קונבנציונאלי. דווקא בגלל ההשלכות שיכולות לקרות אם לא נכלכל את צעדינו בתבונה, ולא נשיג את מה שהצבנו לעצמנו כמטרות.

כיצד אתה מתייחס לעניין השימוש בנשק כימי שהופעל לאחרונה באיזור?

„האחריות הרבה יותר גדולה. סיור, בביקורת [illegible] של לקבוע חד־משמעית אם התבצע אירוע שבסופו חרוגים או לא"

שלמה: הנשק הכימי עובר תהליך של לגיטימציה. אך עדיין לא קבל לגיטימציה סופית. אבל ככל שהשימוש בו יילך ויגבר הוא יקבל בסופו של דבר את הלגיטימציה הזאת. זה לא לטובתנו, למרות שבמישור הצבאי הפורמלי, הנזק כתוצאה מפגיעת אב״כ, אם אתה יחידה צבאית, אינו יותר מאשר פגיעה ארטילרית או פגיעה אווירית. על כך אנחנו יודעים את הנתונים המספריים, כי עשינו על זה מספיק חקר ביצועים. האפקט הפסיכולוגי של שימוש כמימד אחר, הוא הבעיה העיקרית בנשק הזה ואם אפשר למנוע אותו על ידי יצירת דעת קהל, זה דבר חשוב שצריך לעשותו. בימים האחרונים קוראים שאנחנו מתחילים קצת להיות פעילים בתחום זה. וזה כיוון שצריך לחזק.

ישראלה: בנושא ההרתעה, אני לא חושבת שמישהו מאיתנו, סבור שצה״ל מפגין את יכולתו המבצעית והאמיתית כרגע בשטחים. כי אם הם חושבים ככה אז באמת יש להם בעיה.

נ׳: או היכולת המבצעית האמיתית של הצבא היא למנוע חדירת גילשונים?

ישראלה: היכולת האמיתית המבצעית של הצבא, לפי נקודת המבט שלי, היא באמת ההיערכות של היבשה, האוויר והים. והיא אם תפרוץ מלחמה היכולת שלנו להכריע בה. וזה לא גילשונים, וזה לא השטחים, וזה לא הצייתות, או אלות. זה משהו אחר לגמרי, ואני מניחה שהאויב יודע את זה. זאת אומרת, אני במעט משוכנעת.

האספקט השני של השטחים הוא, באיזה מידה העובדה שחלק מהצבא מועסק בפעולות אלה, במשימות אלה ואחרות בשטחים, שוחק את הצבא. אני גם מניחה, שהאויב יודע ששיטות הפעולה בשטחים, במצב של רגיעה בגבול, שונות משיטות פעולה בשטחים במצב שאין רגיעה בגבול. ואני חושבת שאין טעם לפרט בנקודה זו.

רציתי להתייחס גם לנושא של החוסן הלאומי, ההיבט הפסיכולוגי ואני מסכימה עם כל הדוברים כאן, שזה אחד המרכיבים המרכזיים בנושא ההרתעה.

השאלה באיזה מידה אנחנו מסוגלים או לא מסוגלים לעמוד במצב שבו יהיה מספר נפגעים גדול, או שתהיה פגיעה בעורף. אני אופטימית זהירה. אני, למשל, רואה עכשיו שהחיילים והחיילות בהם אני נפגשת שיש מוטיבציה לשירות, יש מוטיבציה להתנדבות, הרבה יותר ממה שאני זוכרת בעבר.

האם לאור הדברים שנאמרו פה, לא מתבקש שצה״ל יוכיח, שהוא לא איבד את כושר ההרתעה שלו?

ישראלה: לא. למה, אני לא מבינה למה זה קשור.

א׳: למה אתה חושב שצריך?

ישראלה: נאמר פה כבר קודם, אני פשוט חוזרת על זה, וזה מאוד ברור. המטרה של הצבא היא למנוע מלחמה. או השאלה פשוט לא רלבנטית.

יש אסכולה של מפקדים, לפחות במקום שאני יושב, שכל הזמן שואלת שאלות, איך להיות יותר טובים, ואיך לעשות יותר טוב, ואיך להצליח יותר, ואיך להגיע יותר רחוק ואיך לפגוע יותר. ואין להיטות לבצע פעולות כדי לבצע, יש להיטות לבצע פעולות כדי לחסוך את החוליה לגדר. ואם אני הולך 15 קילומטר ל„מורעת חמרא" לצורך העניין, אז זה כדי שפשוט לא אפגוש אותם בכפר יובל.

נ׳: טעות לחשוב שהמחבלים פועלים כפונקציה של הרתעה. הם פועלים כשהם יכולים. אני גם חושב שהם לא פועלים מיוזמתם, אלא כהוראה של מי ששולח אותם, ומי ששולח אותם גם הוא לפעמים מופעל על ידי אחרים, שליטים ערביים.

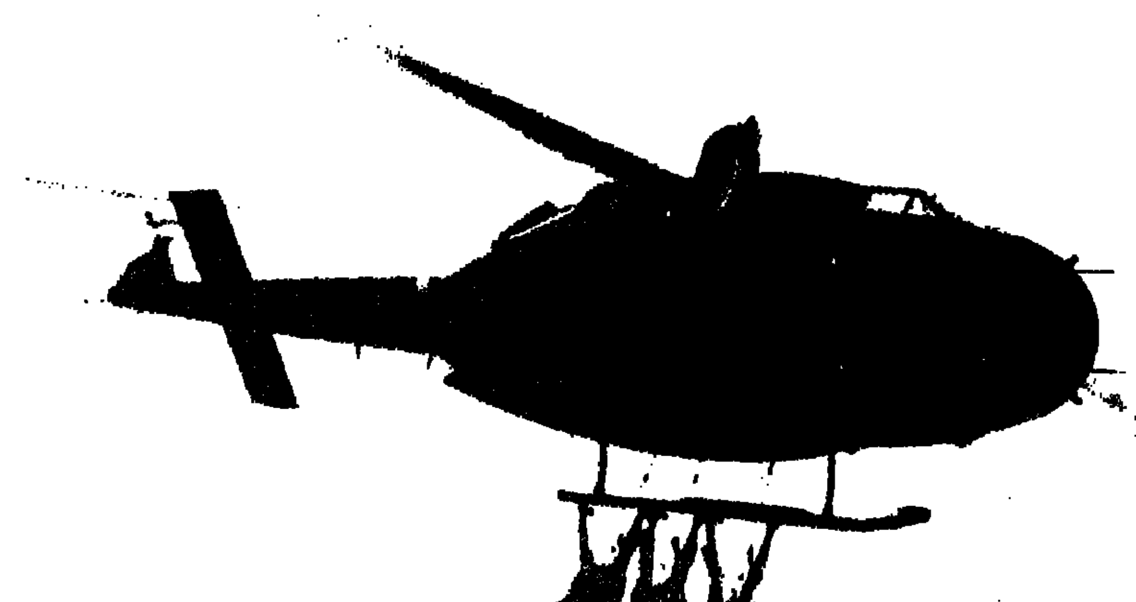

למרות החזות, היחסית קשה, ההרתעה של חיל האוויר עדיין שרירה וקיימת

הנוסחה היא, שהם כל הזמן מנסים לפעול, אנחנו כל הזמן מנסים למנוע את זה.

התוצאה הסופית, בעיני, לא שייכת לשאלת ההרתעה, היא שייכת יותר לבלימה. זאת בלימה מתמשכת שאי אפשר להצליח בה במאה אחוז. השאלה רק, האם לאורך זמן, המחיר שמשולם הוא קביל.

אולי נבקש מניצן, להתייחס יותר לעניין המחבלים באיזור לבנון. אנחנו עדים בזמן האחרון למאמץ גובר והולך של המחבלים, בעובדה, הם מצליחים להגיע יותר לגדר. האם יש לכושר ההרתעה השפעה על הגורם הזה שנקרא ארגוני המחבלים?

ניצן: אני אדבר על ההרתעה דרך הכוונות שלנו.

אני חושב שההרתעה היא לא מה שאנחנו חושבים, אלא מה שהם חושבים. ואני יכול להגיד ממפגש עם מחבלים שתפסנו חיים, לא לפני הרבה זמן. הם אומרים, הם לא מתביישים, שאנחנו כנראה פחות חזקים, כי הם בעובדה יותר מנסים, הם מעזים לעשות דברים שאני, ככה עוצם רגע את העיניים, ומסך את התמונה, אני בחיים לא הייתי חושב לעשות את זה.

למשל, כשקבוצת ילדים, נערים, מעזה, עכשיו אני ככה מצטט „לחרבן לתוך שקית" לזרוק, כדי שזה יפגע בקבוצת חיילים. יכול פה מישהו להגיד, שמע, זה החוסן שלנו, שאנחנו לא מתפרצים עליהם ולא שוחטים אותם. או.קיי אני מקבל את החוסן המוסרי הזה, אני בעדו, ואני חושב שאנחנו צריכים להיות גאים בו. אבל הם מעזים דברים שהם אף פעם לא העזו לעשות. מה שנקרא בסלנג, תפסו תחת. פשוט ככה. אבל זה לא נובע קיומי, זה נובע מהיומיומי בשטחים.

המסר הוא שהם מעזים יותר ממה שהעזו בעבר, גם בתוך השטחים וגם מחוץ לשטחים. מה התקופה צריכה להיות התוצאות? אנחנו עומדים היום על שמונה אפס, לא שש אפס בליל הגילשונים. אני אתייחס גם אל החריגים שהיו בצבא, ויש חריגים, גם הקרב חריג, וגם ליל הגילשונים חריג, אני מקווה.

אבל מכאן להגיד, שבגלל זה אין לנו הרתעה ובגלל זה אנחנו לא מצליחים, צריך להסתכל על התוצאה הסופית. התוצאה הסופית היא שאני והחיילים שלי חשים, שיבואו, מי שחושב שהוא יותר חזק — שיבוא. וכשהם באים, הם בדרך כלל לא חוזרים.

אנחנו לומדים הרבה מאוד על הקומנדו הסורי. אני משוכנע שאנחנו יותר טובים ממנו. משוכנע. אני גם משוכנע שאין שום יחס ולא יהיה לתוצאות המיפגשים על הגדר בינינו לבין חוליות מחבלים, לבין כמות החוליות שנכנסות. יש במסגרת האגירה הכוללת שעכשיו אפשר לנגוס מגבולות ישראל מבחוץ ובפנים, או זו חלק משילוח החוליות.

אנחנו חייבים להוכיח את התוצאות כל הזמן, ואני חושב שעובדתית, חוץ מהחוליה שהצליחה לחדור בדרום, ותפסה את אוטובוס העבודה, לא הצליחה חוליה לחדור לתוך מדינת ישראל, ומשתלטת את המטעים מטר, או אחרי קרב קצר הגיעה לאוכלוסייה.

„בפראפרזה על צ׳רצ׳יל: מעולם לא [illegible] חיל [illegible] כל כך במידה [illegible] החזמית של אנשים [illegible] כל כך"

א׳: הם פשוט לא יודעים את האמת. הם חיים בעולם של פרסום פנימי שקרי, שבו חלק קטן מהאמת ידוע להם, וגם כשידוע להם החלק הקטן, שלדוגמה, חבריהם לא חזרו מפעולה זו או אחרת, התוצאה שבכיבול השיגו חבריהם היא שקרית לחלוטין. אנחנו מכירים את זה, לפחות אני מכיר אצלנו בשדה הים. כשאנחנו משמידים חוליות עם אפס נפגעים אצלנו, אפילו לא שריטה, מתפרסם בעיתונות בביירות או בלבנון שהם הצליחו להשמיד סטיל או דבור, דברים פנטסטיים. ארגון טרור צריך לבצע פעולות גם כשהמנהיגים יודעים שהסיכויים להצלחה קלושים על מנת להצדיק את זכות הקיום שלו.

שלמה: הייתי רוצה ברשותכם לעשות אבחנה. הרי כל האידיאולוגיה של הטרור, נועדה לתת תשובה למערכת יחסי כוחות כזאת, שבה אין לך עוצמה צבאית ויכולת להגיע להכרעה כדרך של עימות חזיתי ולכן פועלים בשיטות אחרות. המושג הרתעה שייך למערכת שבה מישהו מסוגל לנהל מערכת חשיבה רציונאלית, אם כדאי או לא כדאי. זה לא קיים במשמעות של ארגון טרור, שלכתחילה אין לו המערכת הזאת. אבל כל עוד יש מוטיבציה לארגון טרור לפעול, תהיינה פעולות טרור ולא חשוב מה תהיה מידת העוצמה של הצבא, שיעמוד מולה. ולכן גם אני חושב שאפשר להוציא את זה כליל מכלל הנושא שבו אנחנו עוסקים עם [illegible].

אין לטרור פתרון של הצבא וגמרנו, [illegible] בכלל.

מאת אלישבע איילון

צילם בועז לניר

חיים ולא חיים

אחת אלמנה עשר שנים, אחת ארבע שנים ושישה חודשים. אחת מעכלת, האחרת בכלל לא. אחת מאשימה את מר גורלה, אחת מאמינה בו. שתיהן סוגרות בסימן קריאה מונולוג חסר אונים. „אני לא חיה, אין לי חיים, אין מה לעשות"

לואיזה (32) מדליית אל כרמל ואליזה (35) מעוספייה, אלמנות צה"ל. עם נפילת בעליהן איבדו את הנורמה המשפחתית, את הנורמה הנשית בחיים עם גבר, את האור בקצות האישונים. תצלומים ממוסגרים מציגים לתוך הסלון ניגור צורב. באחד מהם אליזה, יפהפייה, שיניים צחורות, מיישרת לעצמה מין חיוך כזה שעולה עד העיניים ומשאיר בהן דוק מיוחד — תצלום החתונה עם חסן סעיד: היא בת 17 והיא מאושרת. במרחק פאבל עץ אחר, על אותו קיר, סוגרת מסגרת שחורה שמונה שנים של חיים מאושרים, מותירה אשה באבלה, חלל יתום למשחקי ארבעה בנים ובת אחת ואופציה לרכב כלי מיסים.

עכשיו הילדים כבר גדולים. עוד מעט יילך הבן הגדול לצבא, לצבא שאבא הלך בו. היא לא תגיד לו לא. להיפך, היא רוצה שהוא יהיה גבר, שיילך בדרכי אביו. שיביא לה מנה נדיבה של כבוד, מנה נדיבה של נחמה, טיפת אושר. כשקנה לפני חודש רכב היא התנגדה, הוא התעקש, עכשיו תגיד שהוא התנהג כמו גבר, הביא לה שמחה. היא גם תגיד שהפנים המתבגרות, שלה, יחרצו קמטי דאגה, יפחדו בלילות לשלום הבן, אבל אם יעבור הכל בשלום והבן גם יתחתן, אז תעבור לגור בבית שהוא יבנה לו ולאשתו, כי ככה זה נהוג.

„אני חיה בשביל הילדים", תגיד שוב ושוב בטון של השלמה הטעון כעס מורחק, ואז ברגע אמיץ תצא בהכרזה קשה, אגואיסטית, „אם הייתי יודעת שזה מה שיקרה לא הייתי מתחתנת איתו". לא בגלל שלא אהבה אותו, בגלל שאהבה אותו מאוד. הוא היה מרכז חיים, לגיטימציה, גאווה, הכל, ומאז שמת לא יכולה לחשוב על גבר אחר, על האפשרות להתחתן שוב." „כן, היו לי פה ושם הצעות," היא פוטרת בסלידה.

בהרבה מובנים היה המוות שלו גם המוות שלה. המשיכה להאכיל, להלביש, לגדל את הילדים. שמונה שנים לא הורידה את השמלה השחורה, כמעט שלא דיברה. חיה עם הזיכרונות, עם התמונות, רצתה כל הזמן להיות לבד. אחר־כך אירגן להן משרד הביטחון מעין דינמיקה קבוצתית ואז זה יצא לאט־לאט עד שהתפרץ בגדול, עם הרבה דמעות וכעס, עליו, על העולם, שהשאיר אותה ככה. „מאז השתניתי. הייתי רוצה ללכת לפסיכולוג, מאוד רוצה לפתוח את הבפנים, להוציא החוצה את כל מה שמצטבר. אבל אם אני הולכת לפסיכולוג או ההורים שלי יגידו שאני משוגעת. בכפר ישאלו — מה, היא משוגעת שהיא צריכה פסיכולוג?" אז היא לא הולכת. לפעמים באה הקריזה ואז היא בוכה וצועקת ומדברת עם התמונות, ואחרי זה, זה עובר ותמיד חוזר.

מחפשת אותו כמו משוגעת

לואיזה, אלמנה יחסית „טרייה", לא מאמינה בעזרה פסיכולוגית. „הפסיכולוג משגע את הבנאדם. אח שלי הלך לפסיכולוג ועכשיו הוא השתגע. בהתחלה היה הראש שלי ככה צזק צזק, אבל עכשיו אני בסדר, בלי פסיכולוג". את מה שלא תוציא על ספת הפסיכולוג תוציא על עצמה. היא לא תדבר אל התמונה, לא תבכה, תשחק את החזקה. הידיים המשחקות בעצבנות מסגירות מצוקה, מצוקה של אמיצי הלב, שבורי הלב. בלי טיפת כוח לרגע של חולשה, לנפילת פורקן מתבקשת. אם תיפול, מה יהיה עם הילדים?

לואיזה הייתה מתחתנת עם חדיד חליל, בעלה, גם אם הייתה יודעת שלא יעברו תשע שנים והיא תתאלמן. היא בכלל מאמינה שהוא עוד חי, מסתובב איפה שהוא. אחרי שמת היו חייבים להראות לה במשרד הביטחון את כל הניירות הרלוונטיות, אך היא סירבה להאמין. חליל נהרג בפיצוץ הגדול בצור, הוא היה במילואים. לואיזה מספרת שכל כמה זמן באו אנשים מהשב"כ וקראו לו לכמה ימי מילואים, לפעמים שבוע, שבועיים, הרבה לילות ישנה לבד עם הילדים, התרגלה. ביום האסון הלב ניבא לה. לא ישנה כל הלילה. היא זוכרת איך ידעו אותו טיפ־טיפין אנשי הכפר באינפורמציות שונות, הוא מת, הוא חי, הוא פצוע, רק אחרי יומיים באו להודיע לה רשמית שמת.

„בבית אני מתנהגת כאילו שהוא חי. מרגישה אותו בכל מקום כאילו הוא לידי. מכינה אוכל שהוא אוהב. בחוץ אני מחפשת אותו כמו משוגעת. כל הזמן מחפשת אותו וככל שהזמן עובר קשה לי יותר ויותר."

לואיזה: אני לא הייתי אף פעם בבית הקברות, אבל הילדים הולכים. ביום הזיכרון באים בני הכפר אלי הביתה

חוקי העדה הדרוזית קובעים, שאלמנה הנישאת מחדש למי שאינו אחי בעלה, מאבדת את רכושה ואת ילדיה. לבית הקברות הן לא הולכות כי אסור להן לשהות במחיצת גברים, ולצאת מהבית מותר אך ורק בלוויית אחד מבני המשפחה, אחרת מרננים. לואיזה מדליית אל־כרמל ואליזה מעוספייה, אלמנות צה"ל. „הכל בשביל הילדים"

שני הבנים והבת צצים מהמטבח בגיחות סקרנות מבוישות. האם סיפרה להם שעושים כתבה עליה ועל אבא? כן, היום היא מספרת הכל. בהתחלה כששאלו על אבא, פשוט לא ענתה, אחרי זה סיפרה הכל. שידעו מה קרה להם ולה.

תמונת החתונה לא הונצחה אצלה על הקיר בסלון ואולי הייתה הוסרה. רק תמונה של חליל, חתיך אמיתי, שטני, בפוזה אל המצלמה, מחייך למרכז הכוונת, לבוש מדי צה"ל. לואיזה לא מביטה בתמונה, רק ממוללת באצבעות. היא לא תישבר. לא תתפרץ. הדרוזית, כמו הדרוזי, צריכה להיות אצילת נפש. חזקה מאופקת.

שתיהן לא מתכוונות להתחתן מחדש. חוקי העדה קובעים שאלמנה יכולה להתחתן עם אחד האחים של בעלה ולהישאר בביתה. אם תתחתן עם אדם זר, תלך אחריו ותאבד את כל רכושה וגם את ילדיה. הורי הבעל יקחו את הילדים תחת חסותם.

איזו אמא תעזוב את ילדיה? יותר מ־70 אלמנות צה"ל יש בקהילה הדרוזית. רק שתיים התחתנו שוב, שתיהן עם אחי־בעליהן. השאר נשארו בבתים, לרוב ליד משפחת הבעל. „הקשרים איתם נהדר", מסכימות שתיהן. „אני", אומרת לואיזה „שואלת רק את ההורים שלי כל דבר שאני עושה. את ההורים של בעלי אני לא שואלת. להתחתן? עם מי? יש לבעלי שני אחים אבל הם צעירים ממני בהרבה. גם אם יבקשו אותי, כי ירגישו שהם חייבים לבעלי, אני לא אסכים. ועם מישהו אחר אי־אפשר בגלל הילדים. בגלל הילדים מפסידים לפעמים הכל. יש אלמנות שרוצות להתחתן ובוכות ועצבניות. מה הילדים שלי אשמים? מה אני אשמה? אני כועסת על כל החוקים והתקנות, אני חושבת שזה לא „פייר". מצד שני החוקים הדרוזיים צודקים, הם רוצים את הכבוד שלנו, וזה הכי חשוב. בעל חדש יכול לא לאהוב את הילדים שלי ולגרום להם סבל, אז החוק חשוב גם עליהם."

ומה את מרגישה לגבי המצב שלך?

„באמת, כשאני נזכרת בסיפור הזה אני מתחילה להיות מאוד עצבנית. אני כועסת על הגורל. זה לא היה צריך לקרות, זה לא גורל טבעי כמו למות בקרב. היה שם ולזול, הבניין לא היה צריך להתפוצץ. חליל היה גבר בריא, חיינו טוב מאוד ופתאום הבית נהרס, וכל מה שיש בפנים, והילדים משתנים, ואני לא יודעת מה לעשות". קמה בפתאומיות, נעלמת, חוזרת עם קפה ריחני, אל תוך משפט משלים של אליזה: „הגבר הדרוזי הוא הכל בבית. היינו בשמיים ונפלנו לרצפה ולא ידענו מה לעשות, עד עכשיו אנחנו מתבלבלות."

אסור ללכת לבית־הקברות

ואולי גם הבעלים שלכן חוזרו?

„לא", אומרת אליזה, „אם הוא הלך הוא לא יחזור". „אני לא יודעת", אומרת לואיזה, „אולי, אבל אני לא מאמינה".

לבית־הקברות נשים לא הולכות. אסור להן. שלא לשהות במחיצת גברים. כמו שאסור להן לצאת מהבית ללא ליווי של מישהו מהמשפחה שלהן. אליזה לא מוותרת „אני הולכת לבית־הקברות לבד, נכנסת אחרי שכולם כבר הלכו. כל שנה אני הולכת". ולואיזה „אני לא הייתי אף פעם אבל הילדים הולכים. ביום הזיכרון באים בני הכפר אלי הביתה ואני לא יכולה לעזוב אותם. אבל השנה אני הולכת".

יושבים ומדברים על חליל?

„כן. וגם קצת פוליטיקה, על המצב, על זה אני לא מדברת, רק הגברים".

יש הרגשה שהוא מת בצבא של היהודים בשביל היהודים? „הוא היה גבר שהביא הרבה כבוד למשפחה שלנו. אם הילדים שלי ירצו ללכת לצבא — הם ילכו. אבל אם הם יפחדו אני לא אתן להם ללכת".

על יציאה מהבית אין ויכוח. אם אין מלווה אין יציאה. בגלל הכבוד. כבוד נבחן באלף זוגות עיניים, באלף שפתיים לוחשות. על אלמנות אוהבים לרכל והן מתחשבות יותר במה שאומרים. „בכפר מסתכלים קודם כל על הכבוד ואחרי זה שיהיה לנו טוב, שנהיה מאושרות". להן זה ברור, „לא צריך לחיות אם אין כבוד".

בכל זאת, למרות החוקים החמורים, התקנות השמרניות, חודר הסגנון המערבי טיפ־טיפין גם לתוך העדה הדרוזית, המחמירה. נכנס ולא מוצא את מקומו. תחת המרפסת חונה, מכוסה אופל אסקונה כחול שנת 88. לאליזה יש רשיון נהיגה והיא לא יודעת בדיוק איך לאכול את כל העניין. היא לא נוהגת, רק לעיתים נדירות, כי מדברים בכפר ואפילו אם לא כל כך איכפת לה, אסור לה להיות לבד במכונית. „איך אפשר לבקש כל הזמן ליווי? אנשים עובדים. את הרשיון עשתה כדי שתוכל לקנות רכב בהנחה. מאוחר יותר, תבקש להצטלם ליד האוטו. תוריד את הכיסוי, תחזיק בידית, תישען על הדלת ותקרין תחושת גאווה. מגיע לה, היא סבלה מספיק.

„אז למה משרד הביטחון לא מתחשב בנו?" טוענת אליזה. „הם צריכים להתחשב בחוקים הדרוזיים. אני לומדת עכשיו לנהוג כדי לקנות אוטו בלי מכס. אני לא רוצה רשיון, ואני עושה בשביל שיהיה לילדים אוטו חדש. זה מצחיק לראות לפעמים אלמנה בת חמישים שלומדת במשך חודשים לנהוג בשביל אוטו לילדים. אנחנו לא נוהגות, אז למה שלא יתנו לנו את הזכות הזאת בלי שנצטרך לעשות רשיון. בעלי היה נגד זה שנשים ילמדו נהיגה, אבל הילדים רוצים. אם אשה נשואה עושה רשיון זה בסדר, כי הבעל נתן אישור, אבל אלמנה שמחליטה לבדה להוציא רשיון מדברים עליה ואין לה בעל שיגן על כבודה".

יש לכן עוד דרישות מיוחדות ממשרד הביטחון?

כן. שיארגנו לילדים כל מיני דברים. לפני שבועיים היה „יום הילד" בלונה־פארק בת"א. אליזה לקחה את האוטו, את הילדים ומלווה. „לא ידעתי איך לנסוע בתוך ת"א, זה קשה לעמוד כל־כך הרבה זמן בתור בשביל המשחקים של הילדים. אחרי כמה שעות ברחתי חזרה הביתה, כמעט השתגעתי". אליזה לא נסעה. אם היו שולחים רכב ממשרד הביטחון, לפחות הילדים היו הולכים ונהנים. „אז למה לא דואגים לפחות לילדים, אם יודעים שאנחנו מוגבלות? גם פסיכולוג לילדים ביקשו. אמרו להם שאין פסיכולוג דובר ערבית.

אבל הן יודעות שמשרד הביטחון עוזר להן בכל יכולתו. פרט להכנסה החודשית, העומדת היום על 1400 שקלים בערך, קיבלו עזרה בתשלום לימוד נהיגה. לאליזה עזר משרד הביטחון לפתוח מכולת, נתן הלוואה. לואיזה עברה קורס תפירה וגננות והיום היא מנהלת בביתה מעין גן. שתיהן „מסודרות".

כל אלמנות צה"ל זכאיות לאותן הזכויות. אלמנות דרוזיות ממעטות לממש את זכותן. הבעל בנה להן בית, לכן הן לא זקוקות לעזרה בדיור. הן זכאיות ללימודים אקדמאים, אך רק בודדות תלכנה לאוניברסיטה. הטעמים ברורים. הקשרים עם משרד הביטחון עוברים דרך עובדת סוציאלית. דרכה של זו נחסמת לא פעם בחומת התקנות הקשורות של העדה.

הכל בשביל הילדים, חוזרות ואומרות אליזה ולואיזה והשאר הוא עניין של כבוד.

„יש לנו חיים ולא חיים. לא מרגישות כלום. הכל בשביל הילדים, בשביל האנשים. אין אלמנה שחיה בשביל עצמה. בפנים הכל שחור. הייתי אוהבת אותו מאוד. הוא נתן לי את הכל, לא הרגשתי שחסר לי משהו הייתי כמו הבת שלו, כמו ילדה קטנה". ■

אליזה: היינו בשמים ונפלנו לרצפה. עד עכשיו אנחנו מבולבלות

כל הזמן תחת מיקרוסקופ

יונה מינא, עובדת סוציאלית: „כשמסתכלים על האלמנות הדרוזיות בעיניים ישראליות [illegible] אינטליגנטיות, אבל גם [illegible]"

קשר ביניהן לצורך תמיכה הדדית אפילו אם הן גרות מטר אחת מהשנייה.

מן הראוי היה שיהיה להן יום זיכרון מיוחד, כי הן לא נכנסות לבית־עלמין כשיש שם גברים. כל אחת יושבת ביום הזיכרון לבד בבית, ליד הרדיו. להפגיש את כולן זה סיפור, כי כל אחת צריכה לדאוג למלווה. יש אלמנה אחת שעזבה את ביתה בעקבות סכסוך משפחתי עם הורי הבעל ועברה לגור בכפר אחר. היא תבעה את ילדיה בבג"צ וזכתה. מדובר בתקדים מרעיש. כמה ילכו בעקבותיה? צריך בשביל זה אופי חזק מאוד.

„אני עובדת איתן כבר חמש שנים. אין להן עובד סוציאלי דרוזי כי הקהילה התנגדה מחשש לקיפוח זכויותיהן. אין להן אפילו חוברת זכויות בערבית, למרות שבמשרד הביטחון הבטיחו שתהיה. איך אני מתקשרת איתן? שאלה טובה. לא למדתי אף פעם ערבית כי משרד הביטחון לא אישר לי קורס, אבל אני מסתדרת. עם השנים למדתי להבין אותן ואפילו לדבר איתן מעט.

„הביקורים שלהן במשרד בחיפה נדירים. אני מקבלת בערך פעמיים בחודש רכב לצורך ביקורים. זה לא מכסה את הצרכים. יש לי אמנם משרד נוסף בעכו, כדי להתגבר על הריחוק הפיסי, אבל אין לו תנאים.

„השינוי העיקרי בחייהן כאלמנות הוא שינוי הסטטוס. הבעל מהווה חיץ בין הקהילה לבין אשתו, גם אחרי מותו משמש הבעל כרטיס ביקור לאלמנה. הן מכירות אחת את השנייה בשמות של הבעלים. כשהבעל איננו משגיחה המשפחה ויש הגבלות פנימיות, וחסון רכילות על כל סטייה של אלמנה. הן נמצאות כל הזמן תחת מיקרוסקופ, כל הזמן עסוקות במה שאומרים עליהן".

לתאם בין העולמות

סא"ל לביב, דרוזי הממונה על הטיפול באוכלוסיית האלמנות הדרוזיות בצה"ל:

„אין ספק שהעדה הדרוזית, שהיא עדה שמרנית, מושפעת מהאוריינטציה המערבית של מדינת ישראל. למשל, יש היום עשרים ואחת בנות דרוזיות שלומדות בטכניון בחיפה. כל עוד שומר תהליך ההתפתחות על פרופיל נמוך, ההתנגשות לא חריפה. סוד ההצלחה הוא בטקטיקה. יש נשים דתיות בצורה פנטית, איתן אין בעיות. הבעיה מתעוררת בדרך כלל אצל הצעירות. אלה רוצות ליהנות ממה שמציע העולם המודרני, וזה מחייב אותן ליציאה מהמסגרת השמרנית. לאלמנה בדליית אל־כרמל יש אמנם רכב משנת 88, אבל היא שומרת על צנעת הפרט. המזל שלה שהיא לא הייתה הראשונה שפרצה את הגדר. אם הייתה גרה בכפר „קשריה" שהוא דתי מאוד, קשה להאמין שהעניין היה עובר לה בקלות. כל החכמה היא לתאם בין שני העולמות".

מה עושים לסוררת?

„לא כל הנשים הדרוזיות סגורות וקדושות, אבל החברה קבעה לעצמה נורמות בלתי מתפשרות. פעם דנו אותן למות בכל מיני צורות בגין פגיעה בכבוד המשפחה. הנורמה עדיין קיימת, השאלה איך מיישמים אותה. היום באופן יותר מתון, בבידוד חברתי, בקלונה של המשפחה. אם זו אשה נשואה, היא תגורש על־ידי בעלה וילדיה יוצאו מידיה".

והמחיר הכבד שהאלמנות משלמות, מוצדק?

„האמונה מכתיבה את הנורמה. אלוהים נתן ואלוהים לקח בשעת היעודה. לכן גם לא נהוג אצלנו להתאבל על המת. העדה מצפה מקרובי המת שיקחו את כוח האמונה ויהפכו אותו לכוח חיים".

האם אתה מאמין שהעדה הדרוזית תלך לקראת האלמנות ותשחרר אותן מהכבלים?

„אני סבור שהתמונה לא כל כך שחורה. הצעדים מעושות האלמנות. לקראת מימוש העצמי הם איטיים אבל בטוחים. מה שמכיר אני, והחיים במדינה לפני 40 שנה ועכשיו, רואה שאנחנו בתהליך של יישום דברים בדרך המתאימה לאופיה המיוחד של העדה הדרוזית. אם נדע בעתיד להתאים את עצמנו בצורה מתוחכמת לרוח התקופה, נוכל גם להשיג התקדמות נוספת".

כבר כשהיה קטן מאוד, ילד יתום, מתרוצץ בין אוהלי שבטו אל־גראנאווי — ידע שיהיה רופא. ההתמודדות שעברו על בני משפחתו, לרבות גירוש מאדמותיהם, לא נגעו בו. הוא גדל חף משנאה, והיה לאיש נעים־הליכות, מתגלן, מצויד בכמויות מעוררות השתאות של סובלנות. היום הוא רופא ילדים במחלקת הילדים של בית החולים סורוקה. בן 37, רווק, גר בעיירה הבדואית רהט. בערב יום העצמאות בהר הרצל, הוא ידליק משואה ויקרא בקול את השורה המפורסמת ההיא ממגילת העצמאות, זו שמדברת על שוויון זכויות למיעוטים במדינת ישראל.

שלוש שנים למד רפואה באיטליה, אחר־כך השלים את לימודיו בבית־הספר לרפואה של אוניברסיטת תל־אביב. היום, נוסף על העבודה בסורוקה, הוא גם עובד פעמיים בשבוע במרפאה ברהט. כמעט בהתנדבות. חבר אמר לו שהוא הומלץ על־ידי מרכז קופת חולים להדליק את המשואה, והוא חשב שזו בדיחה. אחר־כך התקשר יהודה אהרון, האחראי על הרפואה במגזר המיעוטים, ומסר לו רשמית על דבר ההחלטה. הדוקטור סולימאן אל־גראנאווי התרגש מאוד. אפילו היה המום, הוא אומר. אפילו ירד לו לחץ הדם, הוא מוסיף הגדרה קלינית. תן לי לעכל את זה, הוא אמר לאהרון, וזה שאל אותו בחשדנות: אתה נגד זה? לא, הוא לא היה נגד. דוקטור

„העדפתי חברת ימניים. אדם שהוא כדעותי, אנחנו יושבים ותוך מקסימום חצי שעה, מגיעים להסכמה לגבי הכל. אבל הנחמד, המעניין, המסקרן — הוא דווקא באדם שונה ממך. אפילו בזה ששולל את הקיום שלך"

סולימאן הוא מה שאנחנו מכנים נאמן למדינה. ערבי טוב. פרגמטיסט. נטול שמץ של אלימות, במחשבה או במעשה. אבל בכל־זאת ביקש זמן לעכל את ההודעה, ולילה שלם התהפך עליה. בסוף הסכים, והוא בהחלט מאושר מהעניין. גם המשפחה שלו. אם כל בני משפחת אל־גראנאווי שרוצים בכך היו באים לטקס בהר הרצל, לא היה נשאר מקום לאף אחד אחר, הוא אומר. חמשת־אלפים בני־אדם יש בשבט הזה, ואם היו יכולים, היו כולם באים לראות איך עושים כבוד לדוקטור סולימאן.

בשעה הראשונה של השיחה הוא נראה כמי שהמודעות שלו לוקה בחסר, או שהמאורעות חולפים על־פניו בלי להשאיר סימן. רק אחר־כך, כשמכירים אותו קצת יותר טוב, מסתבר שהמאורעות דווקא נוגעים בו חזק, ושיש לו דווקא השקפת עולם מוצקה, שאם מתעקשים לסווג אותה, או היא מתקרבת יותר לזו של זקני הבדואים. ולא לזו של צעיריהם המיליטנטיים והמתסכנים משהו. סולימאן מאמין במיקוח, מאמין בזמן שיעשה את שלו, מאמין בהישרדות. מאוד מאוד מזכיר את הטקטיקה של היהודי בגולה מול הפריץ. לא להרגיז את הגוי, לא לתת לו סיבות להתעמר, להשיג את שלך בצעדים קטנים ובטוחים. אין בהשקפותיו שום מיסטיקה, אין ריגושים לאומיים. מכאן אולי האופטימיות שלו. השלום, לפי סולימאן, הוא רק עניין של קצת רצון טוב, קצת ויתור, קצת ריכוזים.

הוריו וסביו גרו באזור משמר־הנגב. אחר־כך כותרו פתאום בשני קיבוצים — שובל ומשמר־הנגב. בראשית שנות החמישים גורש לחורה (בין צומת שוקת לערד). היום, שייכות מקצת אדמותיהם למינהל מקרקעי ישראל, ומקצתן מעובדות בידי קיבוץ משמר־הנגב. זמן קצר אחרי שגורשו הזמין אותם המימשל הצבאי לקבל פיצוי. כשבאו, נוכחו לדעת שהפיצוי הוא ארגז ענבניות לכל דונם. סבא שלו, עבוד, איש גאה, סירב לקבל את הפיצוי. האדמה לא היתה נחלת אבות. הסבא קנה כל דונם בכסף מלא.

סולימאן: „הוא עבר קשה מאוד כדי לקנות את האדמה. מספרים שחסך אוכל מילדיו. לא היה לו הרבה. אולי מאתיים דונם. אבל את המעט שהיה לו, הוא קנה בהרבה זיעה. ופתאום באו ולקחו לו. גם לשאר המשפחה שלי היו הרבה אדמות באזור. כולן הופקעו. כולם גורשו לחורה. אני הייתי תינוק. רק נולדתי. מספרים שהיו מהומות, שהבדואים לא הבינו בדיוק מה קורה, אבל ניסו להתנגד. כמה נהרגו. הם היו מבוהלים מאוד.

„לא. האדמות לא היו רשומות בטאבו. והיום אני הלא מכיר את החוק. שאלתי אותם לא פעם — למה לא רשמתם את האדמות בטאבו? ואז הסבירו לי דבר פשוט מאוד: בדואי שביקש לרשום דונם בטאבו, נאלץ להשקיע סכום שהיה אפשר לקנות בו שני דונמים. והוא הרי עבד כל־כך קשה בשביל הדונם. מאיפה ישלם עבור עוד שניים? והיתה עוד סיבה שלא רשמו בטאבו. הם אף פעם לא האמינו שבמקום הטורקים והאנגלים יבואו אחרים ויקימו ממש מדינת חוק כמו מדינת ישראל, ויגידו להם: האדמה הזו היא לא שלך. המחוקק, כמובן, לא חשב על זה. אם אין לך טאבו — אז זהו. מה שחושבת, לא מעניין אף אחד. למשפחה שלי יש רשומות של בעלות על האדמות, אבל לא טאבו. הרבה ניסו להוכיח בעלות באמצעות הרשומות, ולא הצליחו. זה לא מספק את בית המשפט. זו לא אשמת השופטים. הם פשוט מבצעים את החוק. צריך לשנות את החוק, והשינוי הזה צריך לבוא מלמעלה. וזו לא בעיה. אם יש רצון טוב — אין בעיה.

„אז, הם פשוט לא יכלו להעניש שמישהו יבוא ויגיד זה לא שלך. הבדואי מעולם לא גנב ולא רצה עבור אדמתו. זה שלו. ואם הכסף הזה היא שלו, אז היא שלו, ואף אחד לא יגיד שהיא לא שלו. נקודה. הגבול בין האדמות היה אבן, או איזה שיח קטן. היו שמים את הגבול ביניהם, והוא לא היה זז, כל בדואי הכיר את הגבול. ואם תקחי היום את הדוד שלי ותשאלי אותו איפה בדיוק עובר גבול האדמות שלו, הוא יגיד לך בדיוק, לא זזה סנטימטר ימינה וסנטימטר שמאלה, למרות שעברו הרבה שנים, למרות שהסימונים נמחקו".

לילה שלם התלבטת בקשר להדלקת המשואה. על מה היית צריך לחשוב?

קודם־כל, אם זה באמת מגיע לי. שנית — מה אחרים יגידו. הייתי בטוח שהמשפחה תתמוך, הם ממש נאמנים למדינה, אבל יש לי חברים, שידעתי שיראו את זה בעין לא יפה, שיחשבו שמכרתי את האינטרס הערבי. הדלקת המשואה ביום העצמאות תיראה להם כבגידה.

ואתה לא חושב כמותם?

בהחלט לא.

לא היו לך שום התלבטויות עם עצמך, התלבטויות שלא קשורות במה יגידו אחרים?

באופן אישי, תשמעי, זה מאוד מעורב. יש יהודים ששמעו על העניין, והם באים ומברכים אותי בהתרגשות. אני מבין את הכבוד של העניין, אבל רק מהברכות שלכם אני מבין איזו חשיבות אתם מייחסים לטקס הזה. בעיני, החשיבות היא בכבוד שנתנו לי ולערבים. המדינה עושה את זה לא בגלל העיניים היפות שלי, אלא בגלל שהיא רוצה שלערבים בישראל תהיה איזושהי שוויוניות.

אתה רואה בעניין הדלקת המשואה ביטוי לשוויוניות?

אני חושב שזו התחלה. בארבע השנים האחרונות בוחרים גם בערבי להדליק המשואה, ואני חושב שזה מראה שלמעלה התחילו להבין שיש מיעוטים, ושצריך לשתף אותם. לטוב ולרע.

ואיפה עומד המיעוט הבדואי? מה מעמדו במדינה? הוא נהנה משוויון זכויות?

אין לי ספק שכל נושאי התפקידים במדינה רואים בבדואים גוף חיובי. אם נתעלם מהקיצוניים, הימניים, שלא רק שלא רואים אותנו, אלא לא רואים גם יהודים שלא מחזיקים בהשקפות שלהם — הרחוב היהודי רואה בבדואים סקטור חיובי במדינה. הם שותפי־אמת. לצערי, יש פער בין ההשקפה הזו לבין המציאות. דה־פקטו, הבדואים לא שווים. הם אמנם תורמים הרבה למדינה, והם נאמנים לה לא פחות מהיהודים. אבל כשאנחנו רואים מה הם מקבלים מן המדינה — ואני חייב לומר שמשהו הם כן מקבלים — יש עדיין פערים עצומים בינם לבין היהודים. השוויון עדיין רחוק. יש מגמה לתת, אין ביצוע.

קיימת עכשיו אצל צעירים בדואים מגמה של זיקה לעם הפלסטיני, דבר שבמפורש לא היה בעבר. יש רבים שאומרים במפורש: אני פלסטיני. איך נוצר פתאום מצב כזה?

זה בהחלט קיים. הממשלה הזניחה את הבדואים. האמינה שהבדואים נאמנים, שייכים למדינה, וזהו, את המגרש הזה אפשר להזניח. הזקנים אומרים: הייתי נאמן לטורקים, אחר־כך לאנגלים, עכשיו אני נאמן למדינת ישראל. הצעירים מתקשים להבין את הגישה הזו. הם לא מסתפקים בזה שבחלק מהיישובים הבדואים שמים להם מים וחשמל בבית. הם רוצים ביטוי. הם מחפשים פורקן. יש להם אנרגיה, והם רוצים להוציא אותה.

זה התהליך שלך? עודף אנרגיה של גיל ההתבגרות ולא יותר?

לא. זה הבסיס. אחר־כך מגיעה הפוליטיקה. נער בן 14 שומע חדשות, יודע מה קורה, וקל מאוד להסית אותו. או אולי לספר לו את האמת.

ובאמת, איך אתה קורא לזה? להסית, או לספר את האמת?

אני חושב שיותר נכון לקרוא לזה לספר את האמת. זה היתרון של מדינת ישראל, שאפשר לומר בה את האמת. אבל בפרופורציות הנכונות. אסור להסית לזריקת אבנים. זה לא הוגן. אני לא אסכים לראות ילד משליך אבן על רכב.

ומה עוד, חוץ מעניין הגיל, הביא להקצנה?

הנער הזה רואה דברים. הוא מגיע לבאר־שבע, ומשווה איך שהוא חי ואיך חיים היהודים. אלה שני עולמות שונים. הוא תמיד יחזור הביתה וישאל את עצמו: למה לי אין? ואז ימשיך ויאמר לעצמו: לו הייתי יהודי, עולה חדש מאתיופיה, למשל: המדינה היתה עושה בשבילי. ואני אזרח נאמן למדינה, ובגלל שאני לא יהודי — אני לא מקבל. מה נשאר לי לעשות? להתנגד. בדואים לא חיים בחלל ריק, הם חיים במדינה מאוד פוליטית. הם קוראים עיתונים, רואים טלוויזיה. נער כזה רואה את המחלוקת, והוא מתחיל לשאול את עצמו: איפה אני נמצא במשחק הזה?

איפה אתה נמצא במשחק הזה?

איפה אני? האמת היא, אני באמצע. אולי קצת שמאלה. ערבים בישראל צריכים להיות שותפים כאזרחים במדינה, אבל בתנאי שיקבלו את זכויותיהם. לא ייתכן שיאמרו לי: קודם תן, אחר־כך כבר ניתן לך מה שמגיע. לא ייתכן שיהיה פער גדול כל־כך בשירותים. אם הייתי רואה שהבדואים מקבלים שמונים אחוז ממה שמקבלים היהודים, הייתי מרוצה ושותק. אם התכנון היה להגיע לשוויון, ובדרך היו קשיים, וסטיות ופערים — הייתי מקבל את זה. אבל הבעיה היא שמראש, המדיניות עצמה — שגויה. ואני צריך להתקומם נגד זה.

יש משהו שאני לא מבינה. אתה קורא את השורה במגילת העצמאות שמדברת על שוויון למיעוטים, ובתוך כך כדי להמחיש שהשוויון מתקיים. אבל אתה בעצמך אומר לי מפורשות שאין שוויון. ואדמות המשפחה שלך הופקעו. אתה לא מרגיש בסתירה? אתה לא מרגיש שאתה נותן יד לאיזושהי שקר?

אני יודע שזו לא אמת. אבל בשנים האחרונות יש בהחלט מגמה של שינוי המדיניות כלפי ערביי ישראל, של הכרה בצורך לתת להם יותר. ואם אבוא ואומר: שמע, בגלל שלא נתת לי כל מה שרציתי, אני מסרב להדליק את המשואה, יגידו לי: הנה, מנסים להעניק לך זכויות. אנחנו רוצים שתשתתף איתנו באקט

„הפלסטינים לא יסכימו לפחות מיישות פלסטינית עצמאית, ואני לא אגיד להם מה לרצות ומה לא לרצות. אני יכול רק לספר להם, בתור אזרח מדינת ישראל, שהיהודים הם סך הכל עם נחמד שאפשר לחיות איתו"

פוליטי שמראה את זה, ואתה לא רוצה להיות שותף. אז מה אתה רוצה מאיתנו? ואני אומר: לא צריך להיות אנטי מראש. האנטי לא יפתור שום בעיה.

אז אתה פשוט פרגמטי.

כן, אני פשוט פרגמטי.

לבני המשפחה שלך מגיע פיצוי על האדמות שנלקחו מהם?

אין ספק שמגיע פיצוי. בהחלט מגיע. אבל אנחנו לא רואים בזה סיבה להתקומם ולזרוק אבנים. אלימות לא תוביל לשום מקום.

קשה לי קצת להבין את הסובלנות שלך. אתה מספר לי בעצמך איך דפקו את הבדואים בעבר ואיך ממשיכים לדפוק אותם. למה אתה כל־כך רגוע? למה זה לא מרגיז אותך, קצת, לפחות?

לא צריך להתרגז. ואם אתרגז זה יעזור לי? אם את חושבת שזה יעזור, אז תדעי לך שאני לא חושב כמוך. אנחנו צריכים להיות בצורה רציונלית. אם עכשיו כל הבדואים בנגב ירימו מקלות ואבנים, אז יחזירו לנו את האדמות? להיפך. רק דרך דיאלוג ומשא ומתן יש לנו סיכוי להחזיר לעצמנו חלק, או לקבל בסופו של דבר פיצוי. אם נרים מקלות ואבנים — נקים עלינו את הציבור היהודי. הם לא יבינו שההתפרעות היא כדי להשיב את האדמות. יגידו — הם מתקוממים כי הם מזדהים עם הפלסטינים. ואז, כל הרחוב היהודי ישנא אותנו. זה בדיוק מה שקורה בחצי השנה האחרונה, כשמגיגור הבדואי נזרקת פה ושם אבן. הם אומרים: תראו את הבדואים, חשבנו שהם נאמנים, והנה הם זורקים אבנים. זה תהליך מצער. אבן לא משרתת שום אינטרס. אם אשב עם שר בממשלה או עם פקיד בכיר ואסביר לו, שאני עובד כמו כל אזרח, ומשלם מס הכנסה ומע"מ, ושמגיע לי כמו לכל יהודי — אני מאמין שאצליח בסופו של דבר לשכנע אותו לתת לי. בקבוק התבערה שזורק בחורה על האמבולנס — עשה לי צמרמורת. זה אמבולנס שמשרת גם את הבדואים, וגם אני יכולתי להיות בו, כרופא. אבל זה לא העיקר. העיקר הוא שאתה מסכן בני־אדם ופוגע ברכב שנותן שירות לאנשים חולים ופצועים. זו מטרה אנושית שעומדת מעבר לכל דבר. ודווקא פה לעשות מעשה כזה? הרי פה לא הרביצו לבדואים, כמו בעפולה.

היו כמה וכמה מקרים, בעיקר מאוד ושיטות השומרים של עובדי קמ"ג, שהרביצו לבדואים רק משום שהם בדואים.

בסדר, אולי שניים־שלושה מקרים. בסדר, יש אנשים פנאטיים. הרי זה בדיוק מה שרציתי להגיד: אם יזרקו אבנים, הרחוב היהודי יהיה נגדם, והם שיסבלו, הרי לא חסר לאומנים יהודים. והם ינצלו את ההזדמנות ויתחילו להתפרע. הם לא ינמקו את ההתנגדויות בלאומנות ובגזענות שלהם, אלא בכך שהבדואים זרקו אבנים. אז למה לתת להם סיבות? למה לעזור להם?

יש לך חברים יהודים?

הרבה מאוד. רובם רופאים. קשרי חברות הדוקים, ביקורים.

במחלקה, לא הרגשת אף פעם עוינות?

מהרופאים בשום פנים ואופן לא.

ומהחולים?

תראי, בעבודה אני פשוט רופא, וזהו. אני נותן שירות. לא יקרה שאב יגיד — לא רוצה שערבי יטפל בבן שלי.

אף פעם?

לי באופן אישי זה לא קרה. אבל היו כמה מקרים, שבהם ידעתי, שהחולים לא רצו לקבל טיפול מרופאים ערביים אחרים בסורוקה. זה לא עזר לחולים האלה. הרופאים האחרים נתנו גיבוי מלא, ואמרו להם: אין דבר כזה. מה פתאום. אף רופא אחר לא יטפל בך. לא רוצה — לך הביתה. רוצה לבחור רופא — לך לבית חולים פרטי. מבחינת הרופאים זה על הכיפק, ממש צוות לעניין. גם עם החולים אין בעיות. להיפך, זה שאני דובר ערבית — נותן לי יותר אפשרויות קומוניקציה עם הורים דוברי ערבית. מרוקנים, למשל.

מה דעתך על רמת הטיפול הרפואי שהבדואים מקבלים?

מעולה. הבדואים מקבלים בסורוקה טיפול זהה לזה של היהודים, והייתי מאוד רוצה ששוויון כזה יהיה גם בתחומים אחרים.

ובמרפאות המקומיות?

המרפאות אצל הבדואים הן לא ברמה. בהחלט לא. כשבמרכז קופ"ח רוצים לשבץ רופא קצת פחות טוב, שהוא גם, נאמר, בן 65 — ואני באמת לא חושב שצריך לזרוק רופא כזה, גם אני אהיה בן 65 — ושולחים אותו למרפאה בבאר־שבע — התושבים מתקוממים. המעביר שומע את הטענות, לא רוצה להגיע לעימות, ואז הוא פשוט מעביר את הרופא למרפאה אחרת, לפעמים למרפאה בדואית.

והבדואים לא יבואו בטענות?

זו החולשה של הבדואים. זו הבעיה. הם לא מתבטאים. הם לא מכירים את המערכת. הם מאשימים את הרופא, ולוקח להם זמן להבין שהכתובת לתלונה היא לא הרופא עצמו. גם אז לא יתלוננו. השירות כאן הוא גרוע. ברהט אנחנו יותר מ־17 אלף תושבים, יש כאן שישה רופאים. באופקים פחות תושבים, ויש פי שניים רופאים. אבל אני רוצה לציין שמעט הרופאים ברהט נותנים שירות טוב.

למדת באיטליה, חברת סטודנטים מכל העולם. מה אתה חושב על היהודי הישראלי? יש לו קווי אופי ייחודיים?

קשה לי עם סטיגמות. אצל היהודים יש גם הבדל גדול בין התנהגות ברחוב להתנהגות בשיחה פנים אל־פנים. יהודים הם שותפים נעימים לשיחה, אבל ברחוב הם מתנהגים אחרת. באיטליה, אמרתי לסטודנטים היהודים והישראלים שם: אם הייתי שר־חוץ ישראלי, הייתי מחזיר את כולכם ארצה, כי אתם עושים בושות למדינת ישראל. הם שונים. הם לא מכבדים זה את זה, אפילו בתוך עצמם. דוגמא קטנה: כשסטודנט חדש יגיע מישראל, ארגיש חובה לעזור לו, כי הוא מהמדינה שלי, ולא חשוב שאני לא יהודי. באמת אעזור לו. אארח אותו, אקח אותו להרשמה, אדריך אותו. לסטודנטים יהודיים אין מחויבות כזאת. הם ימכרו לסטודנט ישראלי ספר ישן במחיר של חדש. אני אמכור אותו לישראלי בחצי מחיר, או אשאיל לו בחינם. והמסכן, שרק מגיע מהארץ, בטוח שהחבר שלו יעזור לו — אבל החבר בעצם דופק אותו. במה עוד הם עושים בושות? לא מתנהגים טוב, מתקשים להסביר את עצמם, צועקים. האיטלקים לא אוהבים אותם. אצלי זה שונה. בעיני, הישראלי הוא חמוד. יש לי שפה משותפת איתו. אני מכיר את הסיגנונות שלו. אני מרגיש קרוב אליו, יותר משאני מרגיש קרוב לערבי סורי, למשל. באיטליה התחברתי עם יהודים ישראלים יותר מאשר עם ערבים.

מתי התחלת לגבש דעות על הסכסוך היהודי־ערבי? מתי הבנת שהבדואים הם ערבים ושיש עוד הרבה מדינות ערביות, שיש פלסטינים?

רק באוניברסיטה הכרתי את הסכסוך היהודי־ערבי. בתור ילד ידעתי רק שיהודים הם אנשים נחמדים, וזהו. גדלנו יחד. כשהייתי ביסודי הלכתי לשומר הצעיר עם ילדים משובל. היינו מבקרים אצלם והם אצלנו. לא חשבתי על זה בכלל. על הבעיה הפלסטינית ידעתי משיעורי היסטוריה, אבל לא ידעתי שיש כזה קישוב, כזו שנאה. רק באוניברסיטה גיליתי את זה. הכרתי סטודנטים יהודים אלימים מאוד, באוניברסיטת תל־אביב. המרצים היו תמיד קרן אור. היום אני שומע לפעמים סטודנטים ערבים מתלוננים שמרצה נתן להם ציון נמוך, וישר מדביקים את זה לזה שהם ערבים. ואני אומר להם: תהיו בשקט. קיבלתם ציון נמוך כי אתם תלמידים גרועים, וזה הכל. לפעמים זה אפילו הפוך. סטודנטים ערבים מקבלים יחס ביותר מפרגן, כי המרצים מבינים שזו לא שפת־אם שלהם, שיש להם בעיות הסתגלות, שהם נדרשים להשקיע יותר. לפעמים סטודנטים

„סבא שלי עבר קשה מאוד כדי לקנות את האדמה. מספרים שחסך אוכל מילדיו. לא היה לו הרבה. אולי מאתיים דונם. אבל את המעט שהיה לו הוא קנה"

נהנים מהערביות שלהם. אבל בין הסטודנטים, יהודים וערבים, יש ויכוחים ומאבקים סוערים. זה לא הפריע לי ליצור קשר, גם אם ימניים. להיפך. העדפתי חברת ימניים. אדם שהוא כדעותי, אנחנו יושבים ותוך מקסימום חצי שעה מגיעים להסכמה לגבי הכל. אבל הנחמד, המעניין, המסקרן — הוא דווקא באדם שונה ממך. אפילו בזה ששולל את הקיום שלך. שאפילו לא מכיר בך. אני נהנה לשבת איתו. עצם העובדה שהוא מוכן לשבת ולשתות איתי קפה, ללכת לקולנוע, לצאת לטיול — ואני מדבר על תקופת הלימודים, והיום אין לי זמן לטייל — זה כבר הישג. החברים הללו, הימניים, באים עד היום לבקר אותי ברהט.

אבל הם נשארו ימניים.

כן, הם נשארו ימניים.

אז מה הם חושבים עכשיו, שכל הערבים רעים, ורק אתה ערבי טוב?

זה לא במישור הזה. אלה אנשים שמאמינים במדינת ישראל עד עבר־הירדן. בשיחה אני מסוגל להביא אותם להרהר בזה שעבור שלום־אמת יחזירו הכל, חוץ מירושלים, שעליה הם מתעקשים. זה בשבילי הישג. הקיצוניים, בשני הצדדים, הם מיעוט. כשאני אומר שאפשר להגיע לשלום, אני מדבר על הרוב. והרוב, או שבגלל הסיטואציה הקשה מקצין את עמדותיו, או שפשוט לא מכיר את הערבים. באותה מידה שהערבים לא מכירים את היהודים.

מה התפקיד של הבדואים, של ערביי ישראל, במשימה הזו של התקרבות והכרות בין שני העמים?

הסכסוך עצמו צריך להיפתר בין היהודים לבין הפלסטינים. ערביי ישראל צריכים לשמש כמתווכים בסכסוך, ואנחנו יכולים לעשות זאת, אם יתנו לנו — אין ספק שנצליח. אנחנו נסביר שאי־אפשר להשמיד עמים. שלכל עם יש זכות להתקיים. לעם היהודי, לעם הפלסטיני. הפלסטינים לא יסכימו לפחות מישות פלסטינית עצמאית, ואני לא אגיד להם מה לרצות ומה לא לרצות. אני יכול רק לספר להם, בתור אזרח מדינת ישראל, שהיהודים הם סך הכל עם נחמד שאפשר לחיות איתו. שהם כבני־אדם ככל בני־האדם, ושלא רע לחיות איתם. קודם־כל, כמובן, אצטרך לשכנע את היהודים שלא כל פלסטיני רוצה לרצוח אותם. שזה פשוט לא נכון. שלפלסטינים יש שאיפות מדיניות, ובזה זה נגמר. והכל יבוא על פתרונו דרך דיאלוג. יהודים לא צריכים לפחוד מפלסטינים. פלסטינים לא צריכים לפחוד מהיהודים. הנה — אנחנו חיים פה. אף אחד לא רוצח אותנו, נותנים לנו להתכנס, נותנים לנו אפילו להפגין, שומעים אותנו.

אין בך שום שנאה?

אני לא שונא אף אחד. אני לא שונא. לא את העם היהודי, וגם לא את אלה שלקחו את האדמות מהורי. יום אחד, באמצעות שיחה, באמצעות דיאלוג, אני עוד אקבל מה שמגיע לי. לבדואי, תראי לה, יש הרבה סבלנות. זו התכונה שלנו. יש זמן. למה למהר.

אתה מאמין שהסכסוך הזה, הישראלי־ערבי, הוא בר־פתרון?

העם היהודי והעם הפלסטיני הם שני עמים חכמים ומתורבתים. הם יוכלו להגיע לשלום. אם רק ישבו וידברו, אין לי ספק שיעשו את זה. אם הפלסטינים והיהודים יאמינו שאפשר לחיות ביחד — הם יוכלו לחיות יחד. מי שאומר שאדם לא יכול לחיות עם אדם — לא מבין שום דבר. מלחמות היו בכל מקום בעולם, וזה נגמר, ואנשים הגיעו לשלום. צריך להתעלות. אי־אפשר לשמור על האיבה לנצח. הסכסוך הישראלי־ערבי הוא לא סכסוך ארוך מבחינה היסטורית. הוא לא נולד בימי אברהם אבינו. סך הכל 50־60 שנה. ועל זמן כזה אפשר לגשר. מסובכים יותר ותיקים יותר וקשים נפתרו. הגרמנים רצו להשמיד את העם היהודי ורצחו שישה מיליון יהודים, ובכל זאת הסכסוך ביניהם לבינם — נפתר. אז הסכסוך הפלסטיני־יהודי לא ייפתר? לא ייתכן. כל אחד יכול לרצות את המקסימום. אבל אפשר לצמצם את השאיפות, להסתדר, אמנם לא יותר. אני מוכן לתרום את המאתיים דונם שלקחו מסבא שלי. אין בעיה.

ילד וחצי בממוצע

עליית המונית היא הנשק הסודי השמור במחסני הימין, תשובה לכל טענה על בעיה דמוגרפית בלתי פתורה. המוני יהודים, לדבריהם, עשרות ומאות אלפים, יעלו על מטוסים ויגיעו ארצה ליישבה צפונה ונגבה, ובעיקר מזרחה. רק קטני אמונה מפקפקים בחזון הזה. רק חסרי מעוף מוכנים להחזיר שטחים מפחד המוני הערבים הנמצאים בהם ותוך התעלמות ממאות ואלפי היהודים אשר עוד יגיעו ויצטרכו לשטחי מחיה עתידיים.

אנשי מקצוע הדמוגרפיה נמנים עם קטני האמונה הללו. בדיקות שהם עורכים מאז 1975, מוכיחות בבירור, שמאזן העלייה והירידה לישראל הוא שלילי, או לכל היותר מאוזן. צריך להתרחש נס שישנה את המאזן לכיוון חיובי וניסים, כידוע, אינם בתחום העיסוק של אנשי מדע.

ד"ר סרג'יו דלה פרגולה, מהמכון ליהדות בת־זמננו באוניברסיטה העברית, אדם אמון על מחקרים דמוגרפיים בנושא העם היהודי בישראל ובתפוצות, סקפטי, מאוד סקפטי.

ילד וחצי למשפחה

מדברים היום רבות על „הבעיה הדמוגרפית". מה מצב הדמוגרפיה היהודית כאובייקט מחקר ולא ככלי ניגוח פוליטי?

יש שוני גדול בין המצב בארץ ובתפוצות. בעוד החלק הישראלי, המונה כ־3.6 מיליון יהודים, הולך וגדל — יהדות התפוצות המונה כיום 9.4 מיליון, הולכת ומצטמקת. הגורם המכריע בהתפתחות הוא הריבוי הטבעי הקטן מדי. בתפוצות מדובר על ילד וחצי בממוצע למשפחה, (יש צורך ביותר מ־2 ילדים למשפחה לשימור גודלה של קהילה לאורך זמן); ואילו משפחה יהודית בישראל התברכה ב־2.5 ילד בממוצע, שיעור לא גבוה אף הוא.

מאזן המאזנים, הכולל את ישראל והתפוצות, קרוב כיום ל־0, וניתן לנבא שבשנת 2010, יחיו 11 מיליון יהודים בעולם — 6.3 בתפוצות ו־4.7 בישראל, לעומת 13 מיליון כיום.

באוקטובר אשתקד התכנסו בירושלים גדולי המומחים מהארץ ומהעולם ודנו בבעיות הייחודיות הדמוגרפיה היהודית. האם הגעתם להמלצות למעשה? האם בכלל ניתן להשפיע על המגמות הללו?

כדי לענות על שאלה זו צריך להסביר תחילה מה מביא למאזן השלילי בקרב יהודי התפוצות, בניגוד לתהליך שאפיין אותו בעבר.

מדובר, ראשית, בדור צעיר הגדל ביישובים עירוניים גדולים, רוכש השכלה אקדמית ונכנס לעיסוקים פרופסיונליים ולמינהל עסקים, עוזב את המסחר את המלאכה והתעשייה הקטנה שאפיינו עד לפני מספר עשורים את המבנה התעסוקתי היהודי בתפוצות. השינויים הללו גוררים שינויים נוספים במבנה הסוציודמוגרפי והכלכלי של הקהילות, ולחידוד שני תהליכים עיקריים בתוכם: תהליך ההזדקנות ותהליך ההתבוללות.

תהליך ההזדקנות, אינו לצערנו, תוצאה של עליית תוחלת החיים, אלא מריבוי טבעי הולך וקטן, תוך עלייה בגיל הממוצע. תופעה זו אינה בלעדית לקהילות היהודיות, אלא להיפך. היהודים הם נציגים טובים של המציאות במערב כולו, ובקטיגוריה הזו נכללים גם יהודי בריה"מ.

על הפריון הנמוך משפיעה ירידה חדה במספר הנישואין, ונישואין הנדחים לגיל מאוחר. כתוצאה מכך אחוז הרווקים ה„סופיים" גדל פי 3 בעשור האחרון. במקביל יש גידול במספר הגירושין. מכאן שהמצב השכיח של „נשוי" הפך בדור האחרון לאחד מסדרה של מצבים אפשריים, מה שמתבטא לבסוף בהקטנת שיעור הפריון הכולל, עד ל־1.5 ילד לכל אשה.

האם מדובר בתופעה קבועה או חולפת?

רוב רובם של החוקרים רואים בירידת הילודה תופעה קבועה למדי. יש סיבות כלכליות־דמוגרפיות־תרבותיות לכך שמרכזיותה של המשפחה יורד, ולכן גם מרכזיותם של ילדים יורדת בהתאם. מעמד האשה השתנה לבלי הכר. זה יוצר מעורבות רבה יותר של האשה בחיים הכלכליים ובכוח העבודה, יעדי הקריירה והמימוש העצמי תפסו חלק ממקומם של הילדים בחייה של האשה, ויש להניח שמצב זה לא רק שלא ישנה כיוון, אלא יילך ויגבר. התהליך השני הוא תהליך של התבוללות. והביטוי המרכזי שלו מבחינה דמוגרפית, הוא נישואי תערובת, ההולכים ומתרחבים בעיקר ב־20 השנים האחרונות. בקהילות קטנות במערב ומזרח אירופה תהליך זה כולל את רוב הזוגות הנישאים, בעוד שבארה"ב מדובר היום בכ־30% מהזוגות בהם אחד מבני הזוג אינו יהודי ואינו מתגייר.

האם הנישואין המעורבים חייבים להסתיים ב„אובדן" יהודים? האם לא ייתכן מצב הפוך?

לא בהכרח. אלא שהנתונים מצביעים על מאזן שלילי של פרישה והצטרפות הן במישור של ההגדרה הדתית הפורמלית, הן באופן בלתי פורמלי שבו אדם אומר פשוטו כמשמעו: „אני כבר לא שייך, אני לא רוצה לשמוע יותר על השתייכות לקבוצה". במחקרים דמוגרפיים בארה"ב בהם התבקשו אנשים להגדיר את עצמם כיהודים או לאו, מצאנו שלא כל אלה שנולדו כיהודים מגדירים את עצמם כיהודים, ואין הוכחה טובה מזאת לאבדן מספרי של יהודים דרך נישואי התערובת.

שגשוג כלכלי יגביר העלייה

נחזור לסימפוזיון ולמסקנותיו: האם תוכל להצביע על הצעות פרקטיות?

ברור שלא מדובר בפתרונות טכניים פשטניים, בסגנון תמריץ כלכלי ישיר וכיו"ב. אבל לעומת זאת ניתן ליזום פעולות שיאפשרו לאשה היהודייה בגולה לחיות בסגנון וברוח הזמן, ובו בזמן להרשות לעצמה ילד נוסף. הכוונה לגנונים ופעוטונים ופתרונות אחרים שמעט מאוד מחשבה הושקעה בהם עד כה, אך הם יכולים להוות סיוע לשינוי או לעצירת המגמה לירידת הילודה.

נושא אחר המצריך מחשבה הוא החינוך היהודי. לא התמקדות בשאלת הכמה, אלא לשם שינוי נשאל את עצמנו על המהות. אנו חייבים לשאול האם החינוך היהודי בגולה משיג את יעדו, או שיש להביא לשינוי מהותי כדי לשבור את המשמעות הדמוגרפית של ההתבוללות. לדעתי, יש אכן מה לשנות.

האם ייתכן היום גל עלייה המוני כמו בשנים 48־51?

לצערי ניתן לאמר כמעט במסקנות שבעתיד הנראה לעין לא יתממשו הגורמים שיכולים להביא לעלייה המונית. שלושה גורמים מביאים לעלייה כזאת:

- מה שמתרחש בין היהודים לבין סביבתם.
- מה קורה בחברה הישראלית.
- מקומה של ישראל בקהילייה הבי"ל, מבחינה פוליטית, כלכלית וכיו"ב.

מתוך ניתוח הגורמים הנ"ל, ניתן להבין למה יהדות ארה"ב נמצאת בתחתית טבלת העולים ולמה ארצות אמל"ט נמצאות בראש מה שקובע את המיקום הם שינויים פוליטיים וכלכליים דרסטיים, ולאו דווקא טיבו של החינוך היהודי, אחוז נישואי התערובת, אופיים של החיים היהודיים במקום, וכו'. נמצא גם שהמצב בארץ כלכלי וביטחוני משפיע רק באופן שולי על הנכונות לעלייה, ומכאן שהתקוות שאנו תולים בשלום, כמזרז את עלייתם של המוני ישראל לארץ — אין להן על מה להתבסס. לפחות לא בטווח הקצר. אם השלום יביא לשגשוג כלכלי ומדיני של ישראל ובמקביל תיווצר סיטואציה מתאימה בחו"ל, אזי יש סיכוי לעלייה בממדים גדולים מאלו של היום. אלא שאני לא הייתי „בונה" על אפשרות כזו. צריך להתרגל למצב שבו העלייה תמשיך ותהיה סלקטיבית ולא המונית. ומעבר לכל ולפני הכל — עלייה שאינה בשליטתנו. ■

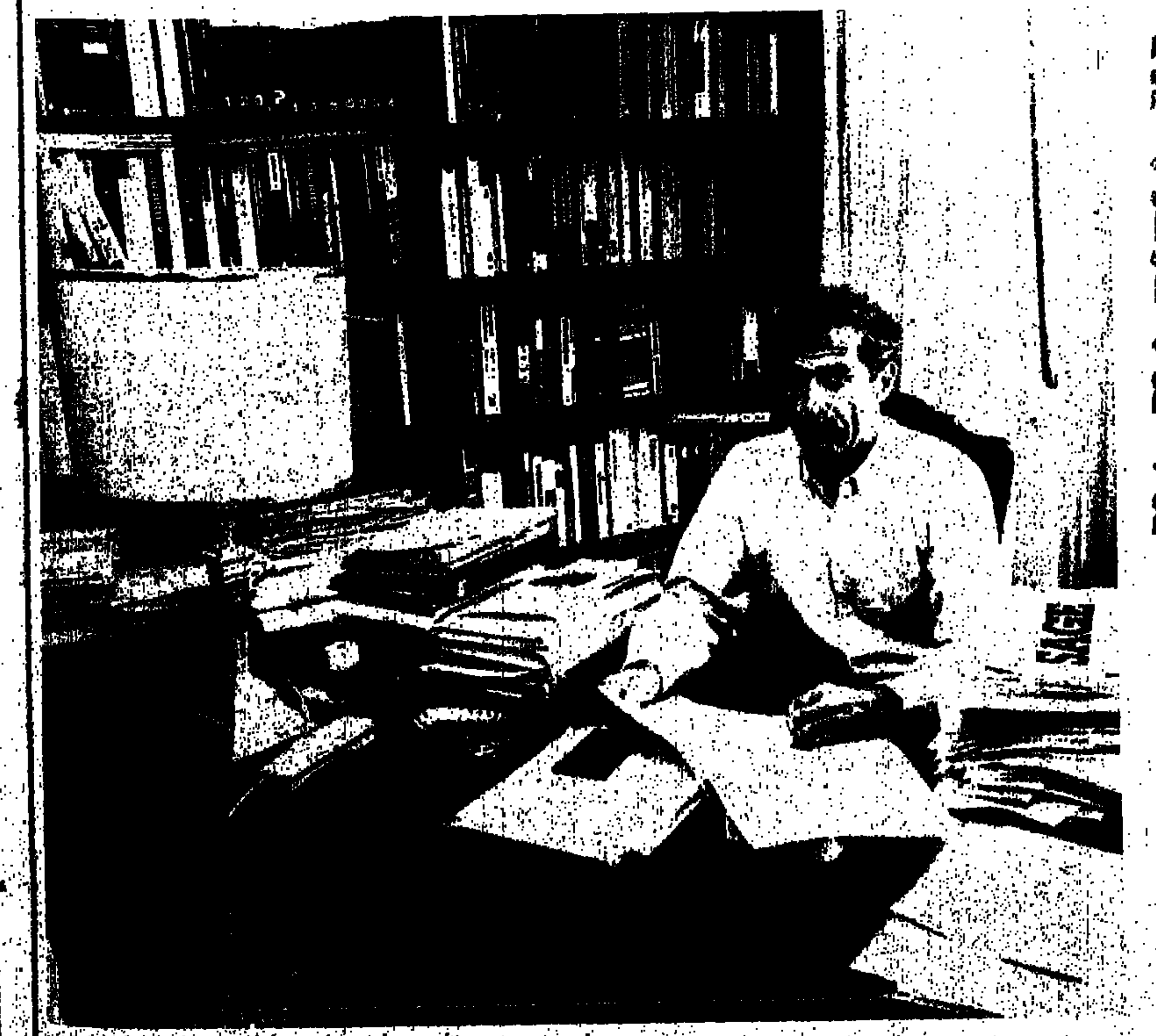

דלה פרגולה: „עלייה סלקטיבית ולא בשליטתנו"

בתנאים הנוכחיים, הסיכויים לגל עלייה המונית שואפים לאפס. אפילו יפרוץ שלום והארץ תשב לבטח, ביטחון שעלייה תצא מזה אין. במקביל הולך ופוחת העם היהודי, הולך ומצטמק. תחזית עגומה

מאת שלמה סלוצקי

צילום: בועז לניר

יצחק, היקר באמת

הבית שברחוב ויברוך־קודשים בגבעת־עליה שביפו מוקף בעצי האשל, ששתל יצחק שדה במו־ידיו לפני כ־40 שנה. בבית זה התגורר שדה לאחר מלחמת השחרור, עד מותו באוגוסט 1952.

הבית, קיצוני בצורת בתים, שהיו בשנות ה־40 בבתי־שיכון של קצינים בריטיים, עומד על צוק המשקיף לים. בגינה המסורבכת, בה השקיע את רוב מרצו הגופני בשנותיו האחרונות, אבנים־שיש, גיר, בזלת, ששדה עצמו חיצב וכיתת וגילף. גם השביל המוביל אל מתחת לגדר עשוי אבני אבנים מסותתות. במו ידיו חצב ירידה אל חוף הים, לו ולחבריו הרבים, שמילאו את הבית; אפילו כשנעדר מביתו היה שדה משאיר פתוח כדי שייכנסו, ירדו לחוף, יעלו, יתקלחו, יאכלו וישתו כוסית או שתיים ובדרך כלל זה נגמר בבקבוקים. לחלק האחרון הספיק, לרוב, להגיע.

מאחורי הבית עומד קרון הפיקוד של יצחק שדה, שליווה אותו, ותום לג'יפ, לאורך כל החזיתות בכרחבי הדרום. שילדת הקרון אותנטית, אכולת־זמן ומלח, השאר נרקב ושוחזר. היום משמש הקרון כמחסן ליורם שדה, בנו של יצחק, המתגורר בבית אביו מאז מלאו לו 4 שנים. יורם ורעייתו, העיתונאית זיוה ידיב, ממשיכים לטפח את הגינה, ואת חדרו של „הזקן" יזכירו כפי שהיה — מעין מוזיאון קטן לזכרו. בחדר שולחן עץ כבד מכוסה זכוכית שבמרכזו חרוט סמל הפלמ"ח. שני ספסלים עם משענת וכיסאות עץ מרופדים וכבדים מסביב לשולחן — כאן היו החברים מסבים עם שדה לשתייה על פוליטיקה, צבא, פילוסופיה ושיחות־נפש. על הקיר אל־גרקו ורמברנדט, לצד תצלומי־מלחמה וגם אוסף של בליינסק המעטר מפה גדולה ויפה באנגלית, המבטאים את האמן והחייל שבאיש. ספרייה נמוכה לאורך הקיר עמוסה ספרי הגות, פרוזה, שירה, אנציקלופדיה בריטניקה הגדולה, ספרות מקצועית על מתכנות, על צבא, זה האיש. מיכה צנועה, ארון שבו פרטיה של שדה, מטבעות, מדליות, הרבה אגרטלי־נחושת — שדה אהב מאוד פרחים. היום, מספר יורם שדה, שהקריב חלק מביתו להנצחת אביו, מגיעים מעט מאוד מבקרים, בעיקר תלמידים המתעניינים באיש שאולי יותר מאחרים עיצב את דמותו של צה"ל בראשית דרכו ועד ימינו.

יצחק לנדוברג (שדה) נולד ב־19 באוגוסט 1890 בלובלין שבפולין. שנות ילדותו הראשונות עברו עליו באווירה חמורה ומדכאה של אדיקות דתית קפדנית ויחסים מתוחים בין ההורים. ההורים נפרדו ויצחק הילד נלקח על ידי האם אל בית בעלה השני ברוסלוב, עיירה בפלך סמולנסק, שיש בה יהודים מעטים, האווירה הייתה מסוג מסורת יהודית פרבוסלאבית. יצחק הקטן, שפאותיו התלתלו עד כתפיו, התנגד כהוראת הסביבה הדרשה מאדיקותו הדתית; הוא הרבה לעסוק בפיתוח הגוף והפך לגבר שרירי, שאהב האבקות, איגרוף וכדורגל.

כבר בגיל 13 ראה עצמו יצחק כסוציאליסט וכחסיד המהפיכה. בן 14 היה שותף בהברחת יוסף חיים ברנר אל מעבר לגבול. בין השנים 1917־1905 שירת יצחק ביחידה קרבית, עלה מהר מאוד לדרגת סמל, נפצע בחזית וקיבל את צלב „גיאורגי הקדוש", עיטור נדיר מאוד, ליהודי בצבא הצאר. ב־1918 התגייס לצבא האדום במסגרת פלוגה. הוא רכש ידע וניסיון בלוחמה פרטיזנית, אותם הוא עתיד ליישם בלחימה נגד כנופיות ערביות בארץ־ישראל. לאחר המלחמה למד באוניברסיטה של סימפרופול שבקרים פילוסופיה ופילולוגיה ובמקביל ספורט בארגונים יהודיים.

שלוש פגישות עם יוסף טרומפלדור שינו את מסלול חייו של יצחק, הן הניעו את חייו והיהודי בלבו, ולראשונה למד על ציונות ובניין א"י. הידיעה על נפילת תל־חי ומות טרומפלדור דרבנו אותו לעלות לארץ.

ביומנו כתב: „כאשר הגיעתנו הבשורה על מותו של טרומפלדור חסר שלמנו כקדש. הרגשנו את עצמנו כיתומים. [illegible] באמון [illegible] אלי זכרים, [illegible] הייתי [illegible] לארץ — אחד גם אני נעשיתי אחד העולים. נישאתי לארץ־ישראל על כנפי רוח הסערה והמהפכה. נסעתי לארץ שלא ידעתיה, מסיבות שלא היו ברורות לי עצמי. בעיקר מפני שחברי יוסף טרומפלדור נפל בקרב בהגנת־הארץ, [illegible] ביותר של המהפגנה".

יצחק לנדוברג עלה לארץ ישראל בסתיו 1920. עם עלותו [illegible]

„פעם בא אלינו אברהם יפה לביקור. כחניכת השוה"צ מאוד התרגשתי שראש התנועה מבקר אצלנו. לא הבנתי למה הוא, יפה, מתרגש כל כך מהפגישה עם אבא שלי. רק בגיל מאוחר הרבה יותר הבנתי מי בעצם היה אבא שלי"

יצחק שדה, חייל וחולם, נביא תורת הביטחון, מייסד חטיבת השריון, סופר, איש שמאל, אדם של שרידים, וודקה ונשים, דגם בלתי מתקבל על הדעת של מנהיג צבאי ישראלי

מאת רונית מורגנשטרן

ז'ניה, אשתו הראשונה.

ב־22 באוגוסט 1920 נערכה למרגלות ההר שליד חמי־טבריה אזכרה לזכרו של טרומפלדור. באזכרה זו קם „גדוד העבודה וההגנה ע"ש יוסף טרומפלדור", שאנשיו התמחו בחציבת כבישים. יצחק לנדוברג נמנה עם ראשי הגדוד ועם מרכז „ההגנה". לפני שהיה מוציא את אנשיו לעבודה, הקפיד על אימוני ספורט, ואחרי העבודה — אימוני־הגנה. במחצית שנות העשרים מתוודע יצחק לזהבה. ז'ניה עוזבת את הארץ וחוזרת לבריה"מ ויצחק מקים בית עם זהבה ביגור. נולדות להם שתי בנות — איזה ורבקה. לאחר מאורעות 1929 בחיפה הוא נשלח לארגן את ההגנה על היישובים הקרובים: יגור, כפר־חסידים ונשר. יצחק עצמו התגורר עם משפחתו — אשתו זהבה ושתי בנותיו — ביגור, אך הפעילות הרבה הרחיקה אותו מן הבית, והקשר עמו נשמר בעיקר באמצעות מכתבים, שרובם מופנים לבתו הבכירה איזה. כשחיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית, בא ארצה לכמה שבועות התמנה יצחק לשומר־ראשו.

היציאה מן הגדר

עם שובו לפעילות ב„הגנה", קיבל יצחק את הפיקוד על אזור הר־טוב ליד ירושלים. כאן נבחנה לראשונה שיטתו החדשנית בטקטיקה הגנתית, שעתידה הייתה לחולל שינוי מהפכני בחשיבה צבאית העברית. התגלה כשרונו היצירתי הפורץ כבלי שיגרה בחשיבה צבאית ומאלתר פתרונות יוצאי־דופן. כאן גם נזרע הגרעין ממנו צמחו אחר כך פלוגות־השדה, פלמ"ח וצה"ל. עיקר הטקטיקה — הפעלת כוחות לוחמים קטנים וניידים, שייצאו למארבי־לילה אל מחוץ לתחום היישוב היהודי כדי לקדם את פני האויב, להכות בו סמוך לבסיסו ולהגיע לשליטה על המרחב ועל הדרכים המובילות ליישובים. בעקבות הצלחת הטקטיקה החדשה, הקים פיקוד־ירושלים יחידות־שדה ניידות „נודדות" בהדרכתו ובפיקודו של יצחק, שטבע את המושג החדש בחשיבה הצבאית העברית של „היציאה מן הגדר".

ד"ר מאיר פעיל, היסטוריון צבאי, קצין פלמ"ח לשעבר, ואל"מ מיל': „התרומה החשובה ביותר של יצחק לחשיבה הצבאית הייתה ‚היציאה מן הגדר' לא עוד לשבת ולהמתין להתקפות עלינו, אלא לצאת למרחב בלילה ויותר מאוחר גם ביום, להציב מארבים, לערוך פשיטות, להטריד את הכפרים — בלי לפגוע באנשים — להטריד כדי שהם יהיו עסוקים בשמירה על עצמם. הוא הקדים את וינגייט עם פלוגות־הלילה שלו בשנתיים".

ב־1937 התמנה יצחק למפקד פלוגות־השדה (פו"ש) של ה„הגנה". כ־600 איש היו תחת פיקודו. אז שינה יצחק את שם משפחתו מלנדוברג ל„שדה". המבחן המבצעי הגדול של פלוגות־השדה היה העלייה לחניתה ב־1938, באזור שכולו ערבי. יצחק שדה הופקד על אבטחת היישוב ולבתו כתב: „איזלה, דרישת־שלום מחניתה, היה לנו לילה קשה, אבוא הביתה ואספר איך כבשו נקודה חדשה. שלום, אבא."

ד"ר מאיר פעיל: „ב‚הגנה' התחילו אז לקבוע תקנים, שעברו אחר כך לצה"ל — כיתה, מחלקה, פלוגה. מי שהביא למודעות לצורך לקבוע תקנים היה יצחק שדה."

קשות במבנה גופו אבל אדם נעים, לא תוקפני, עם הומור אמיתי

ב־1939 עם דעוך המאורעות ומתוך חוסר־תקציב וגם חוסר־ארגון של מפקדים מקומיים, שגרסו התנגדות נייחת — פורקו פלוגות־השדה. כשנתיים היה יצחק שדה, בעקבות פנייה אישית של בן־גוריון, מפקד היחידה לפעולות מיוחדות (פו"מ) — יחידה בת כ־30 איש, שנועדה להיאבק במדיניות הספר הלבן ובכנופיות הערביות. יצחק שדה היה כבר כבן 50, לצדו נערים בני 17־20, ולאט לאט דבק בו הכינוי „הזקן". באמצעות מחשבתו הנוערת של „הזקן" ייצרה יחידת פו"מ ומצאה שימוש בעירפל מלאכותי, גז מדמיע ופצצות תבערה.

במאי 1941 ייסד יצחק שדה, עם מפקדת ה„הגנה", את הפלמ"ח (פלוגות מחץ) שדה הציע גרמ"ח — גדודי־מחץ, שנדחה על ידי מפקדי ההגנה), ופיקד עליו עד 1945.

ד"ר מאיר פעיל: „כמפקד הפלמ"ח הוכיח עצמו יצחק שדה לא רק כדוקטרינר, אלא גם במבצע. התפישה מאחורי הפלמ"ח הייתה לאו דווקא של יחידת־קומנדו, אלא כוח צבאי מגוייס של ארגון ההגנה, ברמות לצבא הסדיר של היום. לכן, הוא יכול גם להיות גדול. הפלמ"ח התחיל עם שש פלוגות וב־1948 הגיע לשלוש חטיבות, שכללו למעלה מ־6000 איש. בתחילה לא היה תקציב למימון אותו, ואז הגה שדה את הרעיון לקיים את הפלמ"ח בעבודה

הנשים בחייו

ליצחק שדה נולדו ארבעה ילדים משלוש נשים. רק לראשונה, יבגניה (ז'ניה), שהיתה מבוגרת ממנו ב־15 שנה, היה נשוי. הם נישאו ברוסיה ב־1912 ונולדה להם בת, אסיה, שמתה מרככת בגיל שש. שדה הצעיר היה גבר יפה־תואר, שרירי, ששימש לעיתים דוגמן לאמנים. הוא היה בוהמי במנהגיו, בז לשיגרה, הרפתקן, שקסם לנשים רבות כל חייו.

ב־1926, בא"י הכיר את זהבה, ממנה נולדו לו שתי בנות – איזה מנהלת ספריה, (גרה היום במושב שרונה בגליל התחתון) ורבקה כלכלנית (חיה בירושלים).

אשתו הראשונה, ז'ניה, שבה לרוסיה, מיד לאחר שהכיר את זהבה.

חייהם של יצחק וזהבה ידעו הרבה סערות. בין היתר העיבה עליהם פרשיית אהבים, שהיתה ליצחק במשך שנה וחצי עם צעירה בתל־אביב, שלבסוף שמה קץ לחייה בעקבות אהבתה הנכזבת ליצחק.

בתחילת שנות ה־40 פגש שדה את מרגוט, שהיתה צעירה ממנו בעשרים שנה. היא היתה צלמת ממוצא גרמני שחייתה בקיבוץ גבעת־ברנר. אמנית, שסייעה ל„הגנה" בזיוף מסמכים וצילום מהיר של מסמכים סודיים. שדה עזב את זהבה ועבר לחיות עם מרגוט, עד מותה ב־1951. לשדה נולד בן ממרגוט – יורם, שחי היום בבית אביו בגבעת עלייה שם התגורר שדה עד מותו באוגוסט 1952.

לצד האימונים. התנועה הקיבוצית הייתה מוכנה לקבל אותם.

יצחק שדה היה הנביא של „הלחימה הניידת בשטח" של צה"ל. הוא אחראי לגישה העוקפת־אוגפת, ללחימה בלילה בתנאי נחיתות חומרית, לטיפוח של היחידה הקטנה, טיפוח והכשרה של מפקדים עצמאיים בכל הרמות. „גורל מפקד כיתה", הוא היה אומר. הקונצפציה שלו הייתה לקחת רק את הטובים ולהכשירם לכושר־החלטה. ועוד קונצפציה שלו הייתה — להכשיר מה שיותר מפקדים, גם מעל לתקן, לשעת־חירום. הוא טען: „אף פעם אין מפקדים במספר מספיק, לטווח ארוך ובעת מצוקה נזדקק לכולם. אז במחלקה יהיו שני ‚מ"מים' — אחד יהיה הסגן". יכול היה להיות מצב של כיתה, שכולה מפקדים, כמו התפישה של קצין על כל טנק. זו ראייה לטווח ארוך, שהוכיחה עצמה באופן מוחלט במלחמת־העצמאות."

במשך כל השנים, כמפקד הפלמ"ח, נאבק יצחק שדה על הפלמ"ח, שהאיום על קיומו, בעיקר בגלל קשיי מימון (כרגיל) לא הוסר בשנותיו הראשונות. הוא רץ מיישוב ליישוב, ביקש, לחץ, ניסה לשכנע ונאבק במירוץ נגד הזמן. אפילו מן הבריטים הצליח להשיג תמיכה וסיוע, תמורת לחימה בגרמנים הקרבים לארץ. באחת הוועידות של ראשי ההתיישבות העובדת, צעק שדה למיקרופון: „אני חרד להגנה. תנו לי מאה־אלף איש! איפה הם?" לבסוף שוכנעו ראשי אחדות־העבודה וסוכם, בהשראת שדה, לארגן את הפלמ"ח במתכונת חדשה: כל מחלקה מוצמדת לקיבוץ — מחצית החודש מתאמנת ומחצית שנייה — עובדת. זה קרה ב־1942; ב־1943, לאחר שרומל נבלם, וחלפה הסכנה המיידית לכיבוש הארץ על־ידי הגרמנים נשרו בחורים רבים והתגייסו לצבא הבריטי, ומעמד הפלמ"ח התערער שוב. שדה מיואש. בכוח ייאושו הוא מצליח לעורר בעצמו התלהבות ותקווה — — „מי יישא את הרובה העברי?" הוא שואל בשאגה את חניכי קורס המ"כים של הפלמ"ח בנחל־דרור, שנדבקים בהתלהבות ומתייצבים מאחוריו. והפלמ"ח ניצל שוב.

1945. מלחמת העולם השנייה תמה. היישוב היהודי בא"י נפנה להילחם בשלטון המנדטורי הבריטי. יצחק שדה התמנה לרמטכ"ל בפועל של ארגון ה„הגנה", במקום יעקב דורי, וויתר ליגאל (פייקוביץ') אלון על הפלמ"ח. „הזקן" ירד למחתרת. „אייזיק הגדול" הוא מכונה בפי המודיעין הבריטי והיה בין הראשונים ברשימת המבוקשים מאוד שלהם.

מאז „השבת השחורה" ועד להכרזת העצמאות הוא נקרא בשם יצחק קורנייאסר. בשלב ראשון הסתתר בקיבוץ נען, שם הכיר את מרגוט, צלמת ייקית צעירה מגבעת־ברנר, שסייעה להגנה בידע המקצועי שלה. הכרות זו הביאה לתמורה נוספת בחייו הפרטיים של יצחק שדה: הוא נפרד מזהבה והקים בית עם מרגוט. ביולי 1944 נולד למרגוט וליצחק בן — יורם. השלושה עברו מנען לתל־אביב. ברחובות תל־אביב החלו להכיר את הקשיש מגודל הזקן, שמהלך בצליעה, נשען על מקל וחבוש מגבעת קש בהירה, וציפורן אדום תקוע בדש בגדו. כך הסווה את עצמו.

במשך כל תקופת המרי העברי שימש שדה כרמטכ"ל בפועל. בקיץ 1947, עזב את התפקיד, שחזר לדורי. בן־גוריון התמנה אז ליו"ר הנהלת הציונות וקיבל את תיק הביטחון. בפיקוד העליון הוחלט, בהשראת שדה, על הקמת יחידות חיל־שדה (חי"ש) מרחביות. שדה עצמו התנדב לפקד על חטיבת חיל־שדה באיזור תל־אביב. את התנדבותו לרדת מתפקיד בכיר ביותר לתפקיד בדרג נמוך יותר, קיבל הפיקוד בתמיהה והערכה רבה אך לא כך בן־גוריון. במאמר שפרסם יצחק שדה בשבועון „לאחדות עבודה", הוא מתריע על סכנה, שהקונגרס הציוני יקבל החלטה, שיש בה משום ויתור על המטרה הציונית, שהיא עצמאות מדינית. והוא מסיים: „הנהגה הציונית שמצווה עלי דברים כאלה אינה בשבילי לא הנהגה ולא ציונית". המאמר עורר את קצפו של בן־גוריון, והוא פסל את המינוי של שדה בטענה, שזה קורא להפרת־מרות. ישראל גלילי, ראש המפקדה הארצית של ה„הגנה", ניסה לשכנע את בן־גוריון שלא לבטל את המינוי שאושר בפיקוד, ואולם בן־גוריון לא ויתר, ואפילו איים להתפטר מתפקידו כאחראי לתיק הביטחון, אם לא יבוטל המינוי. כמוצא של פשרה מונה יצחק שדה ליועצו הצבאי של בן־גוריון. עד מהרה התברר, שהתפקיד ריק מתוכן. (על הקצר החריף ביחסיהם של בן־גוריון ויצחק שדה, ראה משבצת).

בנו טנקים לפי ספרי הרפתקאות

ב־28 בנובמבר — הכרזת האו"ם על הקמת מדינת ישראל. השלב הראשון של מלחמת העצמאות החל. בפברואר 1948 התמנה שדה לתפקיד חדש — ראש שירותי המשוריינים (שמ"ש), שבו עליו לבנות יש מאין.

ד"ר מאיר פעיל: „שדה הקים למעשה את החיל הסדיר ביותר של צה"ל, חיל־השריון, ובכך הפך לחלוץ של תפישת המלחמה המשוריינת הסדירה של צה"ל. איך פרטיזן וסמל בצבא האדום מגיע לשריון? לא היו יהודים ששירתו בצבא הבריטי בשריון, ולא הגיעו יהודים מארה"ב ששירתו בשריון. היו כמה מבריה"מ. טנקים לא היו. אז איך בונים חיל שריון? שדה לקח ספרים, חוברות, אפילו ספרי הרפתקאות בריטיים על הלחימה במדבר, בהם תוארו פרטים של טנקים, ולפי הספרים בנו בבתי־מלאכה את השריוניות הראשונות: לקחו מרכב של ג'י. אם. סי., הלבישו שריון וצריח שסובבו ביד ותקעו מקלע בצריח ועוד מקלע ליד הנהג. מאוחר יותר התחילו לקנות קצת זחל"מים מאירופה, קצת שלל מהלגיון, גנבו מהבריטים שני שרמנים ושני קרומוולים וקנו 10 הוצ'קיס מהצרפתים, שהיו טנקים גרועים. וכך התגבש לו חיל־השריון העברי הראשון".

רפאל, פליכס, באטוס היה מפקד גדוד הטנקים הראשון של צה"ל תחת פיקודו של יצחק שדה. בעל רקע של אקדמיה צבאית בלנינגרד, רב־סרן בגיל 28 (נדיר אז ובטח לגבי יהודי), מפקד גדוד־טנקים בצבא האדום במלחמת העולם השנייה, עלה לארץ במאי 47 בתיאום עם ה„הגנה" כדי לסייע בבניית חיל השריון העברי.

באטוס: „לאחר כמה ימים בתל־אביב, בא אלי מכבי, שלישו של יצחק שדה, ולקח אותי לבית־קפה. ישבו שם שדה, יגאל אלון ודן לנר — כולם ז"ל. היה קשה לתקשר בגלל מגבלות שפה. שדה היה היחיד שדיבר עמי רוסית והיה חביב מאוד. הוא התעניין בעבר הצבאי שלי ובמיוחד בטנקים. הוא היה גבר חזק ונאה ודיבר בעקשנות רבה על הצורך בשריון. הוא אמר — אנחנו עם קטן ואנחנו צריכים פלדה וניידות, לכן צריך חטיבת שריון. כל הזמן הוא דיבר על זה. קבענו ששדה יראה לי את הכלים שיש להם כבר. נפגשנו בנמל תל־אביב, שם, באחד ההאנגרים, הוסתרו הכלים. שדה התלהב — תראה, יש לנו טנקים! אני, שבאתי מטנקים טי־34 עם תותח 82 מ"מ ו־106 מ"מ, ראיתי לפני מוזיאון של עתיקות. אבל השמחה וההתלהבות שלו היו כל כך גדולים, שלא הראיתי לו את אכזבתי. היה בו משהו ילדותי, נאיבי, אולי מפני שהיה יוצא דופן בעקשנות שלו, באמונה שלו, בדמיון שלו, זה מה שהביא אותו להגשים דברים עליהם חלם. היו לי שני מפקדים אותם אהבתי בכל נפשי, אחד היה גנרל בצבא האדום, השני היה יצחק שדה. קראו לי פליכס; הוא העניק לי את השם המחתרתי — הרמון. היום שמי רפאל".

שדה ואלתרמן

יצחק שדה אהב ספרות ואהב יוצרי־ספרות. בעצמו עסק בכתיבה – פרסם עשרות, אם לא מאות מאמרים; כולל ביקורת תיאטרון, שניתן לכנות אותה ביקורת מנקודת מבט ריאליסטית־סוציאליסטית, כתב מחזות, ספרים – הידוע בהם „הפנקס הפתוח". רשימותיו כונסו ב„מסביב למדורה", ב„כתבים" ובהכנה נמצא ספר כתבים נוסף של שדה בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

את אלתרמן אהב והעריך במיוחד, ואלתרמן אף הוא חש כך כלפיו. הם נהגו לשבת בבית־הקפה „מאורי", אלנבי פינת שד' רוטשילד, שם אכל שדה, כי זה היה קרוב למטה ה„הגנה" בעוד שאלתרמן ישב שם, כי זה היה קרוב ל„דבר" בו כתב את „הטור השביעי".

מספר נתן שחם: „יצחק גרר את אלתרמן בזמן המלחמה לכמה קרבות, אבל תמיד השאיר אותו בג'יפ מאחור, כדי שלא יהיה בטווח הפגזים. לאלתרמן הייתה מעין התבטלות בפני אנשי צבא והוא מאוד אהב את יצחק שדה. הוא היה ממש דמות מיסטית בעיניו. יצחק שדה היה צריך את אלתרמן לצידו כדי שלאחר הניצחון יישבו וישתו יחד. הוא רצה משהו קרוב לו בגיל, אינטימי. הם הרגו אחד את השני בשתייה".

ד"ר מאיר פעיל: „יצחק שדה לקח את אלתרמן איתו לחטי' 8 ועשה אותו לחייל בגדוד המרגמות. הוא אמר לו: כמשורר לאומי, אתה לא צריך בזמן כזה להיות בתל־אביב".

„טוהר הנשק וטוהר הנפש"

„כשנתייחס לזולת כאשר תתייחס חלק גדול מהעולם כלפינו, יתקהה נשקנו ויעילותו תיפגם. כאנשים יהודים אל נא נשכח, אותה רוח של ‚אתה בחרתנו' אשר הגנה עלינו בגולה נגד השפלות, זלזולים, ודיכוי הרוח – אם היא תישתל גם בקרקע של א"י, עלולה היא להצמיח נטעי שוביניזם וגזענות. הסכנה העיקרית ביחסנו כלפי הערבים היא סכנת השפעתו כלפי פנים, על הנפש־פנימה. והתרופה העיקרית היא: הבטה אמיצה בעיני הסכנה".

הדברים האלה לא נכתבו בימים אלה. הם נכתבו ב־16 ביוני 1949, ב„על המשמר", על־ידי יצחק שדה במדורו „מסביב למדורה" תחת שם העט י. נודד. הוא לא ידע שהם יהיו אקטואליים גם לאחר כ־40 שנה.

על רקע המתרחש בימים אלה והוויכוח על מוסריותו של צה"ל, מעניין לראות את התייחסותו של יצחק שדה לבעיות מוסר של צבא. יצחק שדה הוא האיש, שמייחסים לו את המושג „טוהר הנשק". למרות שברל כצנלסון המציא אותו, שדה אימץ ויישם: „יהיה נשקנו טהור", „אהב את הרובה ושנא את המלחמה", הווה אומר, שדה הבין את היתרון הפוליטי שבהבלגה.

מספר ד"ר מאיר פעיל: „היה סיפור ב־46 על חבר'ה שזחלו 3 שעות בגשם שוטף כדי לשים שני מטענים על הראדאר הבריטי בכרמל. אחר כך הם נסוגו שעתיים ולאחר שיצאו, שדה הורה לתת התראה לבריטים. הבריטים גילו את המטענים ונטרלו אותם. בכנס מ"מים, שהייתי נוכח בו, שדה היה אז רמטכ"ל. קם מישהו ושאל: איזו מין שיטה זו ואז הוא הסביר: אנחנו נלחמים נגד הבריטים. אנחנו לא יכולים לזרוק אותם לים. לכן אנו רוצים להטריד אותם, כדי שדעת הקהל בבריטניה תלחץ על הממשלה. אנחנו זקוקים לאהדת הציבור הבריטי. ואם יעברו צעיר וצעירה עברים ברחוב מול קצין או חייל בריטי, יוכלו להישיר מבט, והבריטי ישפיל את עיניו. לכן, יהי נשקנו טהור. אסור שבינינו לבין הבריטים יזרמו נחלי דם של שנאה מיותרת".

על פעולות האצ"ל והלח"י ובמיוחד לאחר פיצוץ מלון המלך דוד (ששדה לא התנגד לו עקרונית, אלא לעיתויו – במשך היום, כשעבדו במשרדי־הממשלה) אמר: „אם תנועת־המרי העברי תמשיך בשיטות כמו שהאצ"ל הפעיל בפיצוץ מלון המלך דוד, אנחנו ניהפך לעם הסוגד לעגל הדינמיט".

פליכס באטוס, מג"ד טנקים ראשון בצה"ל, תחת פיקוד יצחק שדה וידידו, יעורר בדבריו כנראה זעמם של רבים. הוא מבקש להדגיש, שהוא אומר את הדברים בגלל התקפתו של ח"כ רן כהן על שר־הביטחון רבין, כשהאשימו, שכחניכו של יצחק שדה לא ידע לאמץ את תורת־המוסר שלו. באטוס: „אני שמעתי במו אזני ולא רק פעם אחת את יצחק שדה אומר, שהערבים עם נבזי, ושאם לא נותנים להם מכה בראש בבוקר, הם הולכים שיכורי ניצחון כל היום. הוא היה אומר, שזה עם, שאי אפשר להאמין לו. הוא היה שמאלני, כי זה היה במודה". רשימותיו הפובליציסטיות של יצחק שדה ועדויות אנשים אחרים, מעידות עליו אחרת, כאמור.

יותר טוב ליטר זיעה מטיפת דם

שירות־המשוריינים הוקם: חמישה גדודי זחל"מים, שריוניות, קומנדקרים וטנקים. לאחר הכרזת המדינה, בה' באייר תש"ח, הוטל על יצחק להקים את חטיבת השריון העיקרית — חטיבה 8 — בה רוכזו כל הטנקים שנרכשו עבור צה"ל. ביוני 48 קיבל יצחק שדה הודעה: הנך מוזמן לטכס השבעה של הפיקוד הבכיר של צה"ל. בן 58 הושבע אלוף יצחק שדה, „הזקן", למפקד בכיר בצבא ההגנה הסדיר של מדינת ישראל.

יצחק שדה רתם את קרון הפיקוד לג'יפ המלווה אותו בשדה הקרב. הוא פקד על חטיבת השריון בהצלחה.

ד"ר פעיל: „עם גרוטאות כאלו ובתנאים הספציפיים שהיו, הפעיל שדה לחימה ניידת ממוכנת והביא את צה"ל עד אבו־עגילה ואילת בדרום ועד חליטבי בצפון. שבע פעמים ניסו, חטיבת ‚גבעתי' וחטיבת ‚הנגב', לכבוש בהתקפות לילה את משטרת עיראק־סווידאן על יד נגבה — וללא הצלחה. בנובמבר 48 בא יצחק שדה, ובהתקפת שריון אחת, וכמעט ללא אבידות, כבש את המקום. השיא היה כשכבש את ניצנה, כשהוא חוצה דרכי מדבר, שמצא במפות היסטוריות... היו גם מפלות, כמו בעיראק־אל מנשייה, שם פעל על־פי תפישה של מלחמת העולם ה־1, והוא הודה בטעותו.

כמנהיג צבאי בכיר במלחמה זכה לפקד על שניים מהמבצעים הקשים והחשובים ביותר בתקופת אפריל 48: על מערכת משמר־העמק, בה נהדף ונוכה צבא קאוקג'י, ועל מבצע ‚יבוסי' בו הוכתבו תחומי שליטתנו במרחב־ירושלים. כמפקד חט' 8 זכה לפקד ולקחת חלק מכריע במבצעים ‚דני' (לוד־רמלה), ‚יואב' (עיראק־מנשייה ומשטרת עיראק סווידאן), ‚אסף' בנגב, ‚חורב' (עוג'ה ורפיח). בתפישתו המקצועית הצבאית היה יצחק שדה דוגמה מיוחדת במינה של אוטודידקט, שידע להציע ולפתח שיטות מקוריות ישראליות בתחום הגרילה בתקופה שלפני מלחמת־העצמאות ובמהלכה בתחום אורח הלחימה הסדיר".

באטוס: „יותר משהיה ביצועיסט היה שדה רעיוניסט. הוא היה יכול לקום בבוקר ולזרוק רעיון, שאחה"צ כבר היינו מבצעים אותו. אחרי כיבוש באר־שבע היינו צריכים להגיע לעוג'ה אל־חפיר. ישבנו במשטרת באר־שבע. היו שם נחום שריג, רבין, יגאל אלון, יצחק שדה ואני. הכביש עבר דרך רביבים. על הכביש עמדה חטיבה שלמה של המצרים. אנחנו התווכחנו בינינו, שדה שתק. פתאום זרק: ‚אולי נלך דרך חלוצה?' אנחנו: ‚זה אמצע המדבר. אין כביש!' הוא: ‚ואיך הלך אלנבי?' אמר לו יגאל אלון: ‚יצחק, אלנבי הלך עם פרדות, לנו יש גלגלים'. שדה: ‚זו לא בעיה כל כך גדולה. פליכס (כלומר, אני) נלחם בשלג. חול ושלג זה כמעט אותו דבר. פליכס ייקח מטוס ויראה מה אפשר לעשות'.

„טסתי מעל, ראיתי שהדרך קשה. ישבנו שוב. הצעתי לפרוש רשתות־ברזל לאורך הדרך ותחנות־גרירה. שדה: ‚אז מה יש? זה רעיון טוב', ובאמת עשינו את זה. הוא נתן את הרעיון, אנחנו פיתחנו ויישמנו. תמיד אמר, שיותר טוב ליטר זיעה מטיפת־דם. כולם הלכו בכיוון צבאי מסודר, רק הוא היה ממציא רעיונות יצירתיים, שנראו בהתחלה פרועים ותמיד היו בסוף הגיוניים. הוא היה איש צבא במובן המקובל, הוא למד את מה שלמד בכוחות עצמו. אבל הראש שלו היה של איש צבא מבריק".

ההלוויה הפכה למעין הפגנת מחאה. בן־גוריון עזב בזעם

הסופר, נתן שחם, מנכ"ל ספריית הפועלים, היה קצין הקישור במטה של יצחק שדה, שיצא לכבוש את עוג'ה אל־חפיר. שחם הצעיר נקשר ל„זקן", למרות פער הגילים, גם לאחר המלחמה.

נתן שחם: „יצחק שדה היה הרבה יותר אמן מאשר איש צבא טהור. הוא לא היה איש של שיטה וארגון, הוא היה יצירתי, מתפרץ עם רעיונות בלתי שגרתיים".

הנביא האמיתי של תורת הביטחון הישראלי

בתום מלחמת השחרור היה יצחק שדה האלוף הראשון ששוחרר מצה"ל. פעיל: „רק נגמרה המלחמה מיהר בן־גוריון להיפטר ממנו".

העובדה שלא שובץ בשום תפקיד סדיר או מילואים פגעה ביצחק קשות. הוא לא יכול היה להבין, שכבן 60 עליו לפנות את מקומו. הוא קיבל מהאפוטרופוס על רכוש נפקדים בית קטן בגבעת־עליה שביפו, מעל הים. עסק בחציבה בבית־נבאללה ודאג לפרנס שם עשרה חברים קצינים משוחררים, ביניהם פליכס באטוס. בבית טיפח את הגינה, התעמל, שחה בים וכתב. הוא הצטרף למפ"ם ושימש נציגה בעיריית תל־אביב. היה פרוסטאליני. מדי שבוע פרסם רשימה פובליציסטית ב„על המשמר" תחת שם העט י. הנודד. ברשימותיו בא לידי ביטוי השילוב באישיותו בין מקסימליסט לגבי גבולות המדינה לבין הלוחם למען זכויות־שוות לערבים (ראה משבצת). ביתו הפך כמעט לבית ציבורי, מוקד עלייה לרגל לאנשי השמאל של אז — אמנים, סופרים ואנשי־ציבור וכמובן מפקדי פלמ"ח.

נתן שחם: „מדי פעם, כשהייתי בתל־אביב, הייתי נוסע אליו לג'בליה. היינו יורדים לים, אחר כך מתקלחים, מתלבשים, אוכלים בחדר שמרגוט הייתה מכינה ושותים קפה עם קוניאק. יצחק שדה היה איש הרבה יותר רך ממה שמספרים עליו, למרות שהיה קשוח במבנה גופו. היה אדם נעים, לא תוקפני, לא אירוני, עם הומור אמיתי ולא ציני".

באטוס: „אהבתי אותו כל כך, היינו חברים למרות שהיו יותר מ־20 שנה בינינו. הייתי בא אליו, והיינו שותים הרבה ומספרים סיפורים. בעיקר הוא היה מספר".

מאיר פעיל: „היה לו קשה, הוא סבל הרבה עלבונות וכולם אותם בשקט. יגאל אלון קשר את חילת הפלמ"ח, אותו ייסד ובנה שדה, אחר כך סילק אותו בן־גוריון מתפקיד הרמטכ"ל כשמינה את דורי, אחר כך, רצו למנות אותו למפקד חט' גבעתי ובן־גוריון סירב לאשר את המינוי, ושדה קיבל תפקיד שולי של יועץ צבאי. במלחמה היה זמן רב ללא תפקיד בכיר ובסוף הוא נותק מגדול המבצעים שכבש אותו. עשו לו עוול. כמצביא וכמנהיג צבאי יצחק שדה היה גאון אמיתי, הנביא האמיתי של תורת הביטחון הישראלית. וכמו כל נביא הוא גם קצת ריתק, אבל בניגוד לרוב הנביאים, הוא טרח לטפח סביבו חבר'ה, שיחזירו אותו לקרקע — כאלה שהגשימו את תורתו בשטח".

ב־1951 נפטרה מרגוט והיא בת 41, ויצחק שדה נותר עם יורם בן ה־7. אחותה של מרגוט עברה לגור אתו ולסייע לו בגידול הילד. ב־20 באוגוסט, 1952, נפטר יצחק שדה ממחלת הסרטן. בן 62.

מספרת איזה, בתו: „אני זוכרת שההלוויה של אבא נשאה אופי של כנס פלמ"ח, מעין הפגנת מחאה.

עם תום הטקס והתפילות, התחילו לשיר את המנון הפלמ"ח — זה היה ממש טבעי — ספונטני, אבל אני חושבת שבן־גוריון קיבל את זה כפגיעה אישית בו, והוא הסתובב ועזב את המקום בזעם. כל האלופים, שהיו איתו, הלכו אחריו. היחיד שנשאר עומד על מקומו היה משה דיין".

בבית נותרו יורם ותמר, אחותה של מרגוט. ב־1963 מתה תמר. היום מוסיף, כאמור, יורם שדה להתגורר בבית אביו יחד עם אשתו העיתונאית, דיזה יריב, ושני ילדיהם.

„מי היה אבא שלי"

איזה דפני, בתם של זהבה ויצחק שדה על אביה:

„אבא היה אתנו עד שמלאו לי 17. אז הוא עזב והקים משפחה עם מרגוט. בהתחלה גרנו בירושלים, אחר כך בתל־אביב – היינו נעים ונדים. כשהייתי בת 13 עברנו ליגור.

כילדה אני זוכרת, שאבא אף פעם לא היה בבית, אבל כשהוא היה בא, הוא היה האבא הכי מפנק בעולם – חם וטוב. כל הזמן היה מסביר לנו בענייני מוסר; איך להתנהג עם אנשים, היה מדבר אתנו המון על יחסי־אנוש.

אבא נהג לכתוב לי מכתבים ולספר לי על דברים שעשה – פעולות צבאיות. כילדה לא הבנתי שהוא איש חשוב ודמות יוצאת דופן – הוא לא נתן לנו להרגיש בכך. פעם בא אלינו אברהם יפה לביקור. אני, כחניכת השומר הצעיר, התרגשתי מאוד, שיפה, ראש הנהגת התנועה, מבקר אצלנו. לא הבנתי למה הוא מתרגש כל כך מהפגישה עם אבא שלי. רק בשלב הרבה יותר מאוחר, כבוגרת, הבנתי מי בעצם היה אבא שלי."

יצחק שדה לא מרגש דיו בזיכרון הלאומי — סבורים מוקיריו — קצת בספרות ובשירה, בעיקר אצל אלתרמן, ידידו ומעריצו של שדה. וכך כתב אלתרמן ב„טור השביעי" על יצחק שדה — הערה בעל־כורחו לאחר מלחמת־השחרור — תובע את עלבונו של שדה:

ובכן הוא משוחרר. מראהו כבת
שודד או מגלה. מותן אל שין־פרא.
הרץ.
[illegible]
חיל הבקעה,
אלוף יצחק שדה... [illegible]
אשר לנער בנה את [illegible]
עד יש לנער גם דרך [illegible]
בה [illegible] עזב והוא שר לנו
דמות לחיקוי עברית.
[illegible]
יצחק שדה, [illegible] אשר
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

בניגוד לליאונרדו דה־וינצ'י שרכש את השכלתו האמנותית במהלך עבודה של שנים בסדנתו של ורוקיו, תלמידיו של דוד וקשטיין אינם מתכוננים להיות אמנים ובסדנתו הם עוברים שעה של כייף. ציורי התלמידים בנושא „אמא", לצד עבודות המייסטר, מוצגים באגף הנוער של מוזיאון ישראל

מאת חיים מאור

אם ובנה בתערוכה „אמא"

דוד וקשטיין הספיק כבר, ב־34 שנות חייו, לחולל שינויים במוסכמות של הוראת האמנות בארץ. בן קיבוץ עינת, בוגר „בצלאל", היה בין המייסדים ואנשי הצוות של סדנת האמנות לילדים ולנוער ביבנה, בין השנים 1978־1982. שיטות ההוראה, החומרים והנושאים החדשניים משכו אליהם את התקשורת ואת הממסד האמנותי והחינוכי, והביאו להצגת תערוכה של עבודות הילדים בביתן הלנה רובינשטיין בת"א. במקביל לפעילותו החינוכית, השתתף בתערוכות שונות בהן הציג את יצירתו האישית. מזה שנתיים קשור וקשטיין לקבוצת „רגע" ולקו אמנותי מליטנטי המחפש את הקשר בין הזמן ולמקום, התרבות והחברה, וקשריהם לפעילות אמנותית.

דוד וקשטיין בטוח בדרכו וניסוחיו הסוחפים מזכירים דרשות של מיסיונרים, החשים כי מה שטוב להם, מתאים וטוב גם לאחרים. מזה זמן־מה מלמד וקשטיין כ־70 ילדים בני 7־14 בסדנת־ביתו שבראשון לציון. שיטת ההוראה שלו מזכירה את הקשר הקלסי שבין המייסטר לתלמידיו. כיום מכנים זאת „כיתת־אמן". אך בניגוד לליאונרדו דה־וינצ'י, שגדל בסדנתו של ורוקיו במשך שנים, ורכש את השכלתו האמנותית תוך בחישת צבעים וכתישת חומרים, תלמידיו של וקשטיין אינם מתכוונים להיות אמנים. סדנתו של וקשטיין היא „שעת הכייף" של אחה"צ, השונה משעות הלימוד השגרתיות בביה"ס.

אגף הנוער של מוזיאון ישראל מציג עתה, את ציורי התלמידים לצד אלה של דוד וקשטיין — המורה. ציורי הילדים, בפורמטים ובאיכויות לא־שגרתיות עוסקים בנושא „אמא", אחד הפרוייקטים עליהם עבדו, בטכניקות ובחומרים שונים, בסדנא שבשיכון המורה בראשון־לציון. רמת העבודות ושיטות ההוראה מעוררים בקרב המבקרים בתערוכה ומזמינים דיון בשאלת דרכי הוראת האמנות הנהוגות, אם בכלל, בבתי־הספר בישראל.

בביקורנו בסדנא, במהלך שיעור, הגדירה יעל בת ה־10 את ההבדל: „כאן אנחנו יכולים לעשות מה שאנחנו רוצים, למרות שדוד מדריך אותנו מה לעשות. בכיתה, המורה נותנת נושא ואומרת לנו 'קחו גירים' וזהו. ואנחנו צריכים לצייר..."

אמנות עם הרבה שמחת חיים

„מה שיעל מתארת" מתערב דוד וקשטיין ומסביר „זו יכולת מינימאלית בהוראת אמנות. 'קחו גירים' היא אמירה שטוחה וריקה. אני יכול לדבר שבוע על הגיר שיכול לתת קו שמן או רזה, צפוף או לא, וכו' וכו'. זה מכשיר. אפשר לדבר איתו. אני צריך להראות שעם גירים אפשר להגיד הכל. בעיית המערכת הטכנית זה המוקד. רק צייר יכול להבין זאת. המורה האידיאלי צריך להיות 'מאייסטר' במקצוע ובעל יכולת לפרק את ההבנה המקצועית למתודות דידקטיות. בניגוד לעמדה של — 'ילד משחק בצבעים' אני מראה שיש מטרה בעבודה עם צבעים. הסיבות הן סיבות של אמנות ולא של משחק ותראפיה. סיבות של אמנות הן סיבות של בעיות האדם והמקום והנפש וכו'. אני מעביר את זה לא בצורה דיקאונית אלא עם הרבה שמחת־חיים וויטאליות.

„שאלות היסוד הן: איך מטפחים אינדיבידואליזם, חשיבה עצמאית, מנהיגותית, נועזת, נוטלת אחריות? איך עושים מעשים שיש בהם הכרעות בחומר ובפעילות? זהו חינוך של לוחמים ועקה פוליטית. המדיום והחומר לכך — צבע מים, נייר, עץ, דיקט, בד וכו', כלומר עולמו המקצועי של הצייר. לשם כך נדרשת היכרות מעמיקה עם העולם המקצועי: יש להציב את העובדות הידועות ולא לתת לילד לגלות דברים שכבר ידועים. כמו להגיד: כל חומר הוא רלוונטי לעשיית אמנות. יודעים את זה מזמן. לא מבזבזים אנרגיה כדי להוכיח זאת. עושים קיצור־דרך כדי להגיע לתכל'ס, שהוא:

● הצגת החומרים השונים כמרכיבים במשפט אמנותי שצריך לחשוף רעיון.

● הרעיון קשור אליך, היוצר. הסיבה שיוצר עושה אמנות קשורה באותן תחושות ומחשבות שהוא מגלה לצופה דרך החומר.

„אני צריך להוביל את הילדים למצב שיאמינו כי בעזרת חומרים אפשר לבנות משפטים ואמירות. וכל זה דרך העולם החזותי. כמורה, אני צריך לפרק את השפה האמנותית למרכיביה ולשמור על סוג של עניין בכל מרכיב טכני. למשל: חבר והטיפול בבד הינם מרכיבים טכניים. כמורה אני חייב להפוך את הקטע הזה לאירוע מרגש. איך עושים בד־ציור, למשל, זו מנטויה על אמן, אני אדאג שהתלמידים יקשרו בין בד לבין בד מתוח על מסגרת ומונח על כן־ציור, כלומר, לומדים למתוח בד על מסגרת. זהו מפגש של ילד או ילדה עם נגרות אמיתית, ולא מזויפת, תכליתית. נדרשת משמעת של שיטה שחייבים להצליח בה על־מנת שהמסגרת לא תתפרק בעת מתיחת הבד וכו'. זהו מפגש עם המסורת התרבותית־מקצועית של 'מקצוע הצייר'. מתברר להם ש'לעשות גרונג' זה פרוייקט. הילדים נדרשים לעשיית אמת ולא לרפיקות של קרש על קרש עם מסמר בסגנון של 'גננות־יוצרת'...

„בעשייה, בדרכי שלי, גיליתי כי 'התהליכים הטכניים המשעממים' האלה, בעצם מאוד מלהיבים את הילדים ופוגעים באזורים פסיכולוגיים־תראפויים משמעותיים מאוד. גילוי נוסף — ככל שאתה פורש את העולם הטכני וסודותיו, אתה מביא את הילד לידי אימון והתנסות אמיתית וברורה בחומר ובמעשה. ובסופו של דבר לכך שיאמין בעצמו וביכולתו לאמר ככל העולה על רוחו באמצעות החומר והכלי שבידיו האמנות לחשתמש בהם.

„דבר נוסף, העובדה שהשיעורים מתנהלים בסדנא שלי גורמת למערכת נוספת של התבוננות בתהליכי העבודה שלי, כאמן שיצירותיו הלא־גמורות תלויות בסדנא. השיפוט, הביקורת והערות־אגב של הילדים הם, בלי שיבחינו בכך, חלק מן הלימוד שלהם".

תחרות בטלוויזיה ובחוג קרטה

איך מגיעים אליך הילדים?

„פרסומים במקומונים ושמועות מפה לאוזן. אני רוצה שתבין, המדיום הזה (שיעור אמנות) הולך ונחלש במציאות העכשווית ואם הוא הופך ל'חוגון' של אחה"צ אני צריך להפוך אותו לדבר החשוב ביותר לילדים, לבר־תחרות לטלוויזיה, לחוג קרטה, לביה"ס ולבילוי. חוץ מזה אני גם מתפרנס מזה וחייב להיות תחרותי גם מבחינת התחום וגם מבחינת אישיותי. לכן זה מחייב אותי להתמצא גם בעולמם ('חבורת הזבל' וכו')".

מה קורה לילד חדש שמגיע לחוג שלך?

„ההתחלות הן סוציולוגיות — להיקלט בקבוצה ולהרגיש נוח בציור, המחייב חשיפת חומר אישי, ובקרב חבריו. זה מחייב חיזוקים שיביאו אותו להיות נינוח במקום. אחרי חיזוקי קבלת הפנים בפגישות הראשונות (ברמה של חום וקשר אישי) הוא מצטרף לפרוייקט שעליו עובדים באותו זמן".

אין „תרגילי־פתיחה"?

„יש. למשל: עבודות על 1/4 ו־1/2 גיליון נייר. לפזר ברגים על הרצפה (על שש מרצפות) ולצייר את הקומפוזיציה של הברגים 1:1 על הנייר, בעיפרון. מתחילים ללמוד על קו קשה ורך, עיפרון קשה ורך, רגישויות של קו וכו'. אחר־כך — הגדלת הפורמט בעיפרון וטיפול בסולם אפורים. מגלים שב'עיפרונצ'יק' של ביה"ס אפשר להיות רגישים מוטורית ולהפיק עשרות גוונים. אני מדבר על 'פולחן האצבע' ועל 'האדרת המכשיר', כלומר על יכולת שליטה ועל רגישות.

„אחר כך ניתן לעבור לגיליון שלם עם ציפורן דקה ועבה. זה הזמן לדבר על צפיפויות של קו, בעיות המדיום ואפשרויות של הכלי הטכני. הנושא יכול להיות כל דבר. אני מביא את הנושא. תמיד. למה? כי אינני חושב שצריך להטיל על הילד את האחריות למציאה בו־זמנית של נושא, התמודדות עם כלי חדש, בעיות קומפוזיציה, בעיות מתודיות של איזה תרגיל קודם למה ומה מסתתר מאחורי כל תרגיל. זה התפקיד שלי. יש עשרות ספרים עם תרגילים. אם רוצים צעירה עקבית ומתמשכת בתחום האמנות, ולא רק בו, אני מעדיף להכתיב לילד מה שצריך ונכון (מתוך ידע) ולא לתת לו 'ללמוד מתוך טעויותיו ותגליותיו'. מבחינתי, אין הבדל בין פיזיקה לאמנות. אתה לא נותן לתלמיד לפוצץ את המעבדה או להרוס מכשיר יקר, סתם כך 'כדי שיגלה בעצמו'. גם באמנות יש מסורת מקצועית של עבודה בחומרים ובמכשירים והילד חייב להתקשר אליה.

„כך גם לגבי הנושאים. יש ללמד שיש נושאים שכבר נפתרו ויש נושאים שהם רק של אמנות. יש נושאים שעיסוקם המרכזי במדיום ובבעיות פנים־אמנותיות ויש נושאים שתפקידם להוציא את העולם של האמן (הילד), עמדתו, טעמו, תחושותיו וכו'. מבחינתי, הילד הוא צייר קטן.

„תוך כדי הכרת השפה אנו מתחילים לצלוף בנושאים בעלי אוריינטציה אישית, דהיינו, שבהם נדרשים מן הילד עמדה וטעם אישי. למשל: יוצאים לצייר גוף של חולות ראשון־לציון בשחור־לבן. מציירים חולות ושיחים במקום האותנטי. בנקודה מסוימת אפשר לזרוק אירוע: מה קורה בחולות הללו? הילדים מציעים את האירוע ומציירים אותו. בחירה אישית, אחד מצייר כרכרה עם סוס, שני מצייר ערבי עם גמל ושלישי ילדים משחקים. זהו השילוב בין ההתבוננות והציור הריאליסטי לבין תיאור הפנטזיות. עכשיו, למשל, אנחנו מציירים רחוב בראשון־לציון (על־פי צילומי־צבע שצילמתי והבאתי להם). מציירים בפורמט קטן, בצבעי־מים. אחר־כך הם יתבקשו 'להכניס את השדים לרחוב' והם כמובן יוציאו פחדים, חרדות, תשוקות אישיות מתוך עולמם התרבותי (טלוויזיה, קומיקס וכו') ומתוך עולמם הפנימי (בית, משפחה, מדינה).

גם פרוייקט „אמא" הינו דוגמא לנושא מהבית והסביבה הקרובה. נושא חם, קרוב, פרובלמטי, וטעון, מראש, מבחינה פסיכולוגית. הדרישה היתה „אני ואמי". הם צילמו את עצמם עם אמם וחשפו בכך, את מערכת היחסים הקיימת או „הרצויה" (הנסתרת כתרמית).

תהליכי היצירה בתוך סדנת המורה

מיכל ברושי־בן־לולו, אוצרת תערוכות אגף הנוער במוזיאון ישראל מספרת על התהליך: „חלקם הביאו תצלומים שנלקחו מן האלבום המשפחתי והיו אמהות שהצטלמו במיוחד לכבוד הפרוייקט. התלמידים החלו את העבודה בסדרת ציורים המאפשרת תרגום ראשוני של הצילום לציור הבעתי, וכן ערכו היכרות עם שיטת העבודה בצפורן ודיו. אחר־כך התבקשו לצייר את הנושא בצבע על ניר, ולבסוף בנו בעצמם את מסגרת העץ, מתחו עליה בד, וציירו שני ציורים גדולים באותו נושא. השתלטות על טכניקה, לימוד השפה האמנותית, מאפשרת לילדים להתבטא באופן חופשי ולאמר אמירות אמיצות על נושאים העמוסים רגשית כדוגמת 'אמא שלי'.

„חשוב לחזור ולהדגיש, שהסדנא בה מלמד וקשטיין היא גם הסדנא בה הוא מצייר. הוא מדגיש במודע את השפעתו על סגנון הציור של תלמידיו. הגבולות בין תהליכי היצירה והאישיים שלו לבין הוראת הציור מטושטשים. מעניין לבחון מהו מרחב הביטוי האישי של התלמיד במסגרת לימוד שכזאת".

לדוד וקשטיין ברור כי 'המתכון' שלו של כיתת אמן בסדנת האמן היא הדרך הרצינית והנבונה ללמוד את מקצוע הצייר, מכל מקום, בתוך שיכון המורה בראשל"צ (הנחשב לשכונת 'שיקום שכונות'), בסטודיו בקומת קרקע, הניבט אל חצר עם הרגולות ועצים, מתרחשת פעילות אמנותית תוססת ושונה. בעיני 'תלמידי־וקשטיין' אמנות זה דבר רציני. האם מתפתחת כאן אסכולה חדשה?

חיה יוסף

אביבה הבלשית

מאחורי הקלעים

בישראל לכל אחד יש סיפור מעניין ומרתק, ומכל אחד אפשר לעשות סרט. נדמה לי שסיפורן של חמש־עשרה הנערות יוצאות בולגריה ומדריכתן ששמה היום, אביבה מבורך, אך בבולגריה היתה ידועה כאיווט קיוומצ'ייסקי, שווה שאתם, קוראים יקרים, תדעו עליו. ובכן...

יוצאי בולגריה, חניכי השומר הצעיר, החליטו, לכבוד שנת ה־40 למדינה, להפגיש את חברי התנועה, והתחילו לארגן כנס של חברי השומר הצעיר מבולגריה שייערך ב־14 במאי 1988, בגבעת חביבה. אביבה מבורך היתה אחת מהוגי הרעיון וכמובן התגייסה למשימה. תפקידה היה לארגן תערוכה של מיסמכים, תמונות, מאמרים וכתבי־עת של 2000 החברים שפעלו ב־19 הקינים של התנועה בבולגריה.

בין הניירות מצאה תצלום בו רואים את כל חברות קבוצת „ההגנה", 15 בנות בגיל 16־17, והמדריכה שלהן — איווט (אביבה). התמונה צולמה כמה ימים לפני שאביבה עלתה ארצה, בדצמבר 1947. בחיבוקים ונשיקות, צחוק ודמעות נפרדו החברות. מאז ועד לפני כמה שבועות, לא ידעה ולא שמעה אביבה מאומה על חניכותיה (מלבד חברה אחת), והיא החליטה שכדאי לנסות לאתר כמה מן החברות. השאלה היא רק: איך?

תנועת השומר הצעיר בבולגריה נוסדה עוד ב־1923. בשנת 1941 נאסרה כל פעילות ציונית. והתנועה ירדה למחתרת, למרות שהיהודים היו בני־ברית של העם הבולגרי. חלק מן החברים יצאו ליערות ולחמו יחד עם הפרטיזנים, חלק נתפס ונהרג על ידי הנאצים, חלק הצליח לברוח. במחתרת נשארו כ־80 בוגרים, כי ההנהגה לא אישרה כל פעילות אסורה לחברים יותר צעירים. אחרי שחרור בולגרייה התחילו לארגן מחדש את התנועה. מהתנועה, שנחשבה בבולגריה לתנועת נוער מובילה ורמת מעלה, נשארו רק 6 בוגרים. אביבה, חברת ההנהגה הראשית של השומר הצעיר, הצליחה לקבץ סביבה חמש־עשרה בנות, כולן תיכוניסטיות, כולן 'מ־בתים טובים', וכולן נחושות ברעיון לעלות ארצה. כפי שכבר כתבתי, אביבה עלתה ארצה (בעלייה בלתי ליגלית) אך כמו עולים רבים גורשה לקפריסין, ורק בשנת 1948 דרכו רגליה על אדמת המולדת.

לפני שלושה חודשים התחילה אביבה לעבור ממקום למקום והתצלום ההוא, משנת 1947, בכיסה. היא הציגה אותו לפני כל יוצא בולגריה שפגשה, וביקשה לזהות את הנערות. אביבה אף לא ידעה האם מישהי מן הבנות עלתה ארצה, ומה עלה בגורלן, והבעיה הקשה ביותר — היא לא ידעה מה שמן היום. אפשר היה להניח שהתחתנו או שינו את שמן.

שיחק לה המזל ומכר אחד גילה את שמה ואת כתובתה של אחת המצולמות, וכאן התחילה התזוזה. אומרת אביבה: „הרגשתי כמו 'שרלוק הולמס בשמלה'." אחרי שלושה חודשים של חיפושים נמרצים מצאה את כולן. לא יאומן כל 15 החניכות עלו ארצה. כולן נשארו בארץ, כולן נשואות ואמהות לילדים.

אביבה הזמינה את „חניכותיה" למיפגש בביתה. והן הגיעו כולן, מכל קצות הארץ. היה זה מיפגש מרגש ביותר כי גם הן לא ידעו אחת על חברתה. 41 שנה, הוא פרק זמן ארוך, והבנות נעשו נשים ושינו צורתן.

„אחרי הדמעות וקריאות השמחה התיישבנו והיה נדמה שרק אתמול נפגשנו בקן שלנו, שוחחנו כאילו לא נפרדנו מעולם. כל אחת סיפרה על עברה ועל חייה, ועל עבודתה, אחת שיכלה בן, אחרת התאלמנה," צוחקת אביבה ואומרת: „מעניין, שנשארתי המדריכה שלהן. כשרציתי לאמר משהו, שתקו כולן, נשאר הרספקט מפני המדריכה."

היום, קבוצת „הגנה" נפגשת לעתים קרובות. הן נפגשות בקיבוץ חפצי־בה, בגבעת חביבה או בביתה של אחת החברות. וכולן מגויסות למשימתו ארגון הכנס של „השומר הצעיר" מבולגריה.

חניכות השוה"צ בבולגריה, עם המדריכה אביבה. כולן נמצאו, במבצע בלשי

עונת הטיולים הגיעה

תנאי ראשון לטיול מוצלח הוא הביגוד הנכון. נעליים נוחות, בגד נוח, כובע. רצוי בגד כותנה, קריר, נעים לעור וקל לכביסה המאפשר הליכה נעימה בשעות החום. חולצת מיקרון מאותו הבד תגן מפני רוח קרירה בשעות הבוקר המוקדמות או בערב.

עיצובי הבדים, בצבעים עליזים, מאפשרים לכביסה ללא חשש מפני קצת ליכלוך.

בתמונה אנו רואים דגם בעל שלושה חלקים לבנות, מכנסי ברמודה, חולצת חזייה ומקטורן.

יש דגמים דומים לבחורים, בהם במקום חולצת החזייה לובשים חולצת טי, או כותנה. פריטי לבוש אילו המעוצבים לקיץ הישראלי הם מבית: נאף נאף.

כמו באמריקה

מלה טובה

גם בארצות הברית יש „ועד למען החייל". גם בארצות הברית דואגים לחייל ולמשפחתו. גם שם זהו גוף אזרחי הפועל שלא למטרות רווח ומטרתו היא להדק את הקשר בין הצבא לבין הקהילות בארה"ב, ולהעניק שירותי קהילה, רווחה ותרבות לאנשי הצבא האמריקנים.

יו"ר האגודה, צ'רלס אייגל שירת בדרגת סמל במלחמת וייטנאם ובסיום המלחמה הוענקו לו שני עיטורי הגבורה הגבוהים: „לב ארגמן" על אומץ לב בקרב. את הארגון ייסד ב־1941, בעת מלחמת העולם השנייה, הנשיא פרנקלין רוזבלט.

יו"ר האגודה למען החייל הישראלי, יוסף נבו הזמין את עמיתו, צ'רלס אייגל, לביקור בישראל כאורח האגודה למען החייל. הסתבר, שאין לנו במה להתבייש. אמנם, אין לנו כל כך הרבה כסף, אך לעומת זה יש לנו הרבה מתנדבים שערכם לא יסולא בפז. (ודרך אגב, היה נחמד לו היה לנו קצת יותר כסף...)

יום של בריאות

יד לפה

אמא שלי להבה כל חייה על גיזרה והיתה לה שיטה מצוינת. מדי יום שני (כי בחוץ לארץ יום ראשון היה יום חג) אכלה אך ורק אוכל צמחוני ושתתה מים בלבד. בלי שומן ובלי טובה, אחרי יום כזה מרגישים נפלא. אז הנה לכם שני מרשמים ממטבחה של פיליס גלזר:

פאי קישואים

אפשר להכין מתכון זה לפסח עם קמח מצה.

4־6 מנות

½ ק"ג קישואים ירוקים כהים או קישואים רגילים.
1 בצל בינוני, מגורר דק.
2 שיני שום, קצוצות דק.
3 ביצים, טרופות.
½ כוס נבט או קמח חיטה מלאה מנופה או קמח מצה.
3 כפות שמן.
½ כפית מלח.
½ כפית אורגנו או מיורן, או 1 כפי שמיר טרי קצוץ דק.

מגררים את הקישואים. אין מקלפים אותם. מגררים אותם יחד עם הבצל לתוך קערה.

מערבבים היטב את הביצים, נבט, שמן ותבלינים. יוצקים אל תבנית מלבנית משומנת, ואופים בתנור שחומם מראש לחום בינוני (350° פ., 180° צ.) במשך 1 שעה, או עד שהמאפה מקבל גוון זהוב מלמעלה.

גיוון

בוזקים על הקישואים גבינת פרמזן מגוררת, כ־10 דקות לפני סוף האפייה.

דלעת ודגנים דה־לוקס

2 מנות.
2 כוסות דלעת חתוכה לקוביות.
½ כוס מים או מיץ תפוחים.
40 גרם (כ־¼ כוס) חמאה או מרגרינה.
¼ כוס שקדים קלויים, קצוצים.
8 תמרים קצוצים
2 כפות דבש
קינמון, זנגביל, ציפורן.
אורז חום, סולת, גריסים, או בורגול.

שמים את הדלעת בסיר עם מים, מכסים ומבשלים על להבה נמוכה עד שהיא רכה (כ־10 דקות).

מוסיפים חמאה, דבש, שקדים ותמרים. מתבלים לפי הטעם בקינמון וזנגביל וציפורן. מערבבים היטב ומבשלים רגע או שניים נוספים כדי שהטעמים יתערבבו.

מגישים מעל אורז חום, סולת או גריסים.

זרע למינהו

מאת עמירם כהן

ד"ר ג., אשה מוצקה והחלטית, היא רופאת נשים ידועה ברמת־גן. בבוקר היא מטפלת בנשים במרפאת קופ"ח ואחה"צ היא מקבלת באופן פרטי במרפאתה הקטנה הממוקמת בשני חדרים במפלס התחתון של הקוטג' שלה. למרפאתה מגיעים זוגות רבים לשם הפריה מלאכותית אך לא רק זוגות, גם פנויות.

ד"ר ג. מעידה שיש לה רשת תורמים ענפה, שהיא מגייסת בעצמה ב"דרכים שונות" וכולם עוברים בדיקות איידס וטיוקס. לא ההכנסה הכספית היא העיקר לצידה של ד"ר ג. אלא האידיאולוגיה:

"באה אלי אשה גרושה, שחיה ביחד עם כהן והם לא יכולים להינשא. לידיד הזה שלה יש בעיות פוריות. או מדוע יהיה נבצר מהם, אני שואלת, להביא ילד לעולם? כי אין להם תעודה מהרבנות? אם באה אלי אשה שאני רואה שהיא קצת לא מאוזנת והיא קצת כ"היי", ואני מבחינה אצלה תכונות המחשידות אותה שלא תצליח להתמודד לבדה עם גידול של ילד או אני אומרת לה — לא!

"באה אלי אשה מקיבוץ, כבר בת 40, נראית בסדר ואני יודעת שהקיבוץ מאחוריה. ועדת הבריאות אישרה, המשפחה תומכת והעיקר — עתידו של הילד מובטח. למה שלא אעזור לה? לאחרונה היה אצלי זוג מקיבוץ, היא רווקה, הוא פרוד, אשתו מאושפזת כבר זמן רב במוסד פסיכיאטרי ואינה נותנת לו גט. והוא, מסיבות של ילדים, לא רוצה ללחוץ. אם הזוג הזה רוצה ילד, למה שלא אלך לקראתם?

"אני מוכנה לגלות לך, שיש לי חברת קיבוץ רווקה, שילדה 'ממני' לפני חודשיים ילד שני. היא הגיעה לגיל 40, עשתה החלטה. הלכה עם זה לאחות של המשק וזו התייעצה עם הרופאה — הביאו את הנושא לוועדת הבריאות, וכך היא הגיעה אלי. עשיתי לה את ההפריה במסגרת שר"פ (שירות בריאות פרטי בתשלום). יש מקרים שבהם המצפון שלי יותר חזק מהחוק, ואם המדינה תכניס אותי לבית סוהר בגלל זה — אשב בבית סוהר!

"נשבעתי את שבועת אסף הרופא לעזור לכל מי שזקוק לעזרה ושבועת הרופא היא בשבילי מעל כל מיני חוקים שנכפו על־ידי הממסד הדתי. החוקים הללו לא מחייבים את המצפון שלי."

ד"ר ג. מודעת היטב לבעיית הפיקוח על הקליניקות הפרטיות והיא מנצלת את הבמה הזו לבוא בתביעה למשרד הבריאות להקמת "בנק זרע פרטי", שיעמוד תחת פיקוח של משרד הבריאות ויספק זרע מוקפא לקליניקות הפרטיות ולא רק כדי לשרת נשים פנויות:

"יש בעיה עם אוכלוסיה גדולה, שלא יכולה לקבל שירות מן הסוג הזה בבתי החולים הציבוריים. ואין מדובר בפנויות דווקא. מספיק שאנשים אלו ייראו במסדרון של היחידה לפוריות, וכל המדינה הקטנה שלנו תדע ש'הילד לא שלו'. מדובר באוכלוסיה דתית, אוכלוסיה ערבית־מוסלמית, אנשי ציבור ואנשים ידועים בציבור.

"בא אלי טייס, חתיך, תת־אלוף במיל, אדם מוכר בציבור — יש לו בעיית פוריות. הוא ואשתו לא ילכו לבית־חולים ציבורי והוא מוכן לשלם בשביל זה."

ד"ר ג. מספרת שהיתה פנייה למשרד הבריאות בנושא בנק זרע פרטי מצד שני רופאים בכירים העובדים בבית יולדות פרטי, וגם מצד ביולוג מפורסם, החוקר את פוריות הגבר — אך הפניות נדחו.

"בעידן האיידס", אומרת ד"ר ג. "יש להקמת בנק זרע פרטי דחיפות מיוחדת וזו הדרך היחידה לפקח על התורמים המשרתים את הקליניקות הפרטיות."

לדברי ד"ר ג. הכרטיסיות שלה שמורות בכספת מיוחדת ואין לאיש, מלבדה, גם לא לאסיסטנטית שלה — גישה אליה.

ד"ר ג. מתנגדת בכל תוקף לרעיון, שבהגיעו לגיל 18 יוכל הילד לקבל אינפורמציה על "אביו הביולוגי": "אסור לו בכלל לדעת שהוא מהפריה של תורם; זה עלול להכניס לו תסביך לכל החיים. שאמו תאמר לו שהיה לה חבר, שהיה פעם קשר, והקשר נגמר. לכן חשוב שהכרטסת לא תישאר זמן רב מדי. הרופא יכול ללכת לעולמו, או להפסיק לעבוד, והאינפורמציה הזו תתגלגל לאן שלא נועדה."

להשמיד את הכרטסת

לדעת ד"ר ג. לאחר שש שנים יש להשמיד את הכרטסת: "הסיבה שאני שומרת את הכרטיסיות במשך שש שנים היא, שזה זמן ארוך מספיק לדעת אם עלולה להתגלות איזו מחלה ספציפית־תורשתית אצל הילד. חשוב שהתורם ומשפחתו ידעו שיש בו הגורם הזה". כאחת המחלות מן הסוג הזה היא מביאה את המחלה הקרויה פאמיליאלדיסאוטונומיה (הפרעה במערכת העצבים הפארה־סימפטית), שהסימפטומים שלה הם מחסור בדמעות ("ילדים שאינם בוכים") והפרשות שונות אחרות. מחלה קשה ביותר, שאינה ניתנת לריפוי.

ד"ר ווכסלר, רופאת נשים ידועה, העובדת בקופ"ח מאוחדת, לשעבר קצינת רפואה של חה"ן, אינה עוסקת בהפריה מלאכותית, אך מוכנה לומר את דעתה בסוגיה: "בהחלט רצוי שיוקם בנק זרע פרטי שיתן בשעות אחה"צ שירותים למגזר הפרטי." ובעניין "הזכאות" של פנויות להפריה מלאכותית (מתורם זר) היא מציעה כי תוקם ועדה ציבורית, בדומה לוועדה המטפלת בהפסקת הריון, שיהיו בה שני רופאים, פסיכולוגית ואולי גם עובדת סוציאלית, שידונו בשאלה האם הפונה עומדת בקריטריונים הדרושים. לאחר שוועדה ציבורית כזו תמליץ — תבחר האשה האם ברצונה לקבל את השירות במגזר הציבורי או הפרטי.

האסור והמותר

לפני כשנה פירסם משרד הבריאות תקנות המסדירות, חוקית, נושאים כגון הפריה חוץ־גופית (מבחנה), "אם פונדקאית", עוברים מוקפאים והפריה מלאכותית מתורם זר.

נהלים אלו הוצעו וגובשו על־ידי ועדה מיוחדת שכללה נציגי ציבור, רופאים, פסיכולוגים ורבנים, לאחר שנת ניסוי והפקת לקחים ביחידות להפריה בביה"ח שיבא ובהדסה עין־כרם.

לדברי משרד הבריאות מטרת הנהלים הללו להבטיח שמירת הסודיות הרפואית, הבטחת זכויות הילד, ואכיפתן של נורמות אתיות וחברתיות המקובלות על מרבית הציבור:

- עוברים מוקפאים (מהפריה חוץ־גופית) יישמרו ב"בנק עוברים" במשך חמש שנים בלבד. לאחר מכן יושמדו.
- אם אשה התאלמנה והיא בעלת עובר בהקפאה, שמקורו בזרעו של בעלה המנוח וברצונה להרות וללדת את הילד, למרות אלמנותה, יהיה עליה להמתין שנה לפחות מיום פטירתו של בעלה.
- אשה שעברה הפריה חוץ־גופית וחלק מהעוברים שלה הוקפאו ובינתיים התגרשה מהבעל, אבי העוברים המוקפאים – תורשה לעבור טיפול לחזרת העובר המוקפא לגופה, כדי להרות וללדת אותו, גם בהיותה גרושה. זאת בתנאי, שבעלה לשעבר יתן את הסכמתו בכתב.
- יבוצעו הפריות חוץ־גופיות לרווקות בתנאי, שיתקבל דו"ח חיובי של עובדת סוציאלית בבית־חולים.
- ביצית שנלקחה מאשה נשואה, הופרתה והעובר שהתפתח ממנה נשאר בהקפאה ובינתיים האשה נפטרה – לא ייעשה בעובר שימוש – והוא יושמד.
- ביצית, או עובר בהקפאה, שנלקחו מאשה פנויה שנפטרה בינתיים – לא יישתלו ברחם אשה אחרת, אלא אם כן, בטרם פטירתה, נתנה התורמת את הסכמתה לתרומה זו.
- לא תושתל ביצית מופרית אלא אצל אותה אשה שהיא בעלת הביצית. רק אותה אשה תהרה, תלד ותהיה אם היילוד. פירוש: איסור על "אם פונדקאית", בין בשכירות ובין בהתנדבות.
- לא יושתל עובר (לאחר הפריות מבחנה) באשה, הנמצאת בקירבת משפחה לתורמת הביצית.
- רווקה יכולה ליהנות בהפריה חוץ־גופית רק מביצית שנלקחה מגופה.

עמדת ההלכה לסוגיה של הפריית אשה מתורם זר חשובה, מפני שכבר היום, על־פי פסיקות שונות — הילדים שנולדו בדרך זו הינם בחזקת "מוגבלים בנישואין" וצפויים להם קשיים מצד הממסד הרבני. זאת לאחר פסיקתו התקדימית של בית הדין הרבני בחיפה, בראשותו של הרב אברהם שאר־ישוב: בית הדין הרבני בחיפה, שדן בתיק גירושין של זוג, שילדם נולד מהפריה מלאכותית של תורם זר, פסק, שאמנם אין כאן חשש לממזרות מפני שהפריה מלאכותית אינה אקט מיני אסור כי אין בה ביאה (משגל). ותנאי לממזרות הוא "אקט מיני אסור". מאידך, ילד שנולד מהפריה מלאכותית מתורם זר ואין יודעים של מי הזרע מותר לו, ע"פ הפסק בעת הגיעו לפרקו, לשאת אך ורק גיורת וזאת מפני החשש לנישואי קרובים. לשם כך, המליץ בית הדין הרבני, יירשמו ילדים שנולדו מהפריה כזו ברשימה מיוחדת של "מוגבלי חיתון". עוד פסק בית הדין הרבני פסיקה תקדימית, כי במקרה של גירושין יישארו הילדים ברשות אמם מכיוון שאביהם, על־פי ההלכה, אינו נחשב כאב כי האב הוא אותו תורם זרע אלמוני.

השאלה האם בכלל מותרת ליהודים הפריה מלאכותית מתורם זר — מחוללת בין הפוסקים מחלוקת קשה. מרבית הפוסקים אוסרים עליה באיסור חמור.

ב־10.2.1985 פרסמו הרבנים הראשיים אברהם שפירא ומרדכי אליהו פסק־דין משותף ובו נאמר במפורש כי "אסור לשום יהודי לתרום זרע לבתי חולים; אסור לשום אשה יהודייה להסכים לטיפול רפואי שיש בו הזרעת זרע אשר אינו מבעלה ולו גם מפני החשש ל"עירוב זרע", האסור באיסור חמור. אך לגופו של כל מקרה ומקרה יש לשאול בדעתם של הרבנים. גם הרב איסר פרנקל, שהיה רבה של ת"א, פסק כי אסור באיסור חמור לקבל הפריה מבנק הזרע.

הרבנים יעקב ברדיט והרב אליעזר ולדנברג מירושלים החמירו עוד יותר ולדעתם "על המנהיגות הדתית לשלול באופן מוחלט את ההזרעה מגבר זר שכן זו בבחינת תועבה".

רצוי זרע של גוי או ערבי

לא כל הפוסקים מקבלים עמדות אלה. (אגב, ההלכה אינה מבדילה בעניין זה בין פנויות לבין נשואות). אחד הפוסקים הגדולים בדורנו, הרב משה פינשטיין ז"ל (נפטר לפני כשנתיים), היה בדיעה שאין העולם החרדי יכול להתעלם מההתקדמות המהירה והחידושים בתחום ה"טכנולוגיה של ההפריה" ולכן מחויבים הפוסקים לחפש בהלכה את התשובות. בהסתמך על הנחיית הרמב"ם, כי בבעיות בנות זמננו יש לפנות לפוסקי זמננו — פרסם הרב פינשטיין 18 תשובות לסוגיות שונות בתכנון המשפחה ובין היתר בסוגיית ההפריה המלאכותית.

כתבה שנייה

„חבר אחד סיפר לי שהוא עשה מ,שירותי זרע' 100–200 דולר לחודש. עברתי את הבדיקות וסווגתי כ,תורם מעולה'. התשלום היה 50 דולר לתרומה". סיפורן של הנזקקות להפריה מלאכותית הובא בכתבה הקודמת. הפעם זכות הביטוי לרופאים ולתורמים

שאלת המפתח לעניין זה היא: מי ייחשב לאבו ועל־פי ההלכה, ילדים מהפריה מלאכותית מתייחסים לאביהם הביולוגי, דהיינו התורם האנונימי, ולא לבעלה של האשה (בניגוד גמור להלכה המשפטית).

פירוש רש"י: עם הבעל הוא כהן, הילד על־פי ההלכה — אינו כהן. זרעו של גוי מותר, מפני שעל־פי ההלכה אם הזרע הוא של גוי — אין סכנה של "גילוי עריות", כלומר זיווג אח באחותו. אם התורם הוא גוי והאשה יהודייה, מתקיים מצב שההלכה מגדירה "זיווג תערובת". בזיווג כזה אין מכירים כלל באב, רק האם נחשבת. לכן לפי פיינשטיין, שניהם מצאצאיו של אותו תורם, גוי, גם אם אח ואחות, יגיעו לידי זיווג ח"ו, הרי אין כאן גילוי עריות, כי הם אינם אח ואחות...

מתנגדיו של הרב פינשטיין קבעו, כיש בפסיקתו הכשר לדבר תועבה.

תשובתו של הרב היתה: "אני אינני יודע מה זו תועבה; אני יודע מה זאת הלכה..."

מרבית הרבנים לא ימליצו, כמובן, על פסיקתו של הרב פינשטיין ולו רק מפני הכלל ש"מי שינק מחלב של גויה" אינו יהודי שלם ועל אחת כמה וכמה מי "שנולד מזרעו של גוי"... אך חרדים שאין להם ברירה אחרת — נאחזים בו.

הרב אליקים אליסון, מרצה ליהדות באוניברסיטת בר־אילן, מתלמידיו של הרב פינשטיין, גרס שאין פסול בהפריה מתורם ערבי. זוגות חרדים חשוכי ילדים, במציאות השוררת באזורנו אינם מחפשים את התורם בין ערבים דווקא. בתקופת שהייתם בארץ, בראשית שנות השמונים, של פועלים רבים מארה"ב ופורטוגל, הפכו אלה, באמצעות שירות תיווך דיסקרטי — לספקי זרע גויי כשר למשפחות חרדיות, ובמחיר גבוה במיוחד. מאחר שאלה עזבו, ברובם, מעדיפים זוגות חרדיים חשוכי ילדים לצאת להולנד ולבלגיה ושם, באמצעות מתווכים מקומיים ובמרפאות מקומיות, הם מקבלים את הטיפול וההפריה.

ידועים מקרים מוזרים שזוגות חרדיים חזרו מהולנד עם תרמוס מיוחד שהכיל זרע גויי מוקפא בחנקן נוזלי, מתוך כוונה לבצע את ההפריה בארץ (בעיקר מסיבות של עלות הטיפול), אלא שבארץ נתקלו בבעיה בלתי צפויה: תהליך הפשרת הזרע והכנתו להפריה הוא בעייתי ורגיש, וחייב להיעשות במתקן מיוחד, המצוי רק במרכזים המורשים (בנקי הזרע) ואינו מצוי בקליניקות הפרטיות. ■

בהתראה של 48 שעות

סטודנט לשעבר בטכניון בחיפה, ששימש כתורם זר לקליניקה פרטית של גינקולוג ידוע, מספר על הטכניקה של גיוס התורמים ועל הדרישות ממנו:

"חבר סיפר לי, בסודי־סודות, שהוא "עובד" אצל פרופסור מסוים בחיפה והציע לי להצטרף. החבר סיפר שהוא עושה 100־200 דולר לחודש. צלצלתי לאותו פרופסור, למרפאתו בשכונת אחוזה, והוא קבע לי פגישה. שוחחנו בביתו שיחה ארוכה שבסיומה הוא ביקש ממני 'תולדות חיים' לבדיקה גרפולוגית. לאחר כשבוע צלצלה אלי מזכירתו וביקשה ממני לבוא למרפאה שלו בביה"ח. שם הוא מסר לי רשימה ארוכה של בדיקות שעלי לעבור־ועשיתי אותן, במשך כשבוע באותו בית־חולים.

"לאחר שנתקבלו התוצאות שלח אותי הרופא לבדיקת זרע בבית חולים אחר בעיר, ממשלתי גם הוא. הבדיקה נעשתה ביחידה להפריה ולטיפולי עקרות באותו מרכז רפואי. לפני הבדיקה נתבקשתי לא לקיים יחסי מין במשך ארבעה ימים, ואת הזרע לתת לתוך כוסית בחדר מיוחד במרפאה, ללא שימוש בקונדום או באמצעי איסוף אחרים.

"לאחר שהבדיקה הראתה על כשירות טובה, נפגשתי שוב עם הפרופסור והתחייבתי "לספק לו שירותי" בתדירות של לפחות פעם בחודש, בהתראה של 48 שעות לפני התרומה. עלי היה להימנע מקיום מגע מיני לפחות 24 שעות לפני התרומה.

"ככל הידוע לי הסיווג שלי אצל הפרופסור היה "תורם מעולה" והתשלום שקיבלתי היה 50 דולר לתרומה. אין לי, כמובן שום מושג אם יש תוצאות לתרומה שלי וגם, אינני מעוניין לדעת. אני מאמין שאני מסייע לזוגות חשוכי ילדים (ואני לא מוצא פסול בזה — אך גם אינני עושה מהסיפור אידיאולוגיה; בשבילי זו הכנסה כספית חשובה ומשוחררת ממס... אם כי, מצד שני, אני יכול לטעון שאני 'משפר' את צאצאיהם של אנשים רבים...

"החברה שלי יודעת מהסיפור הזה ומסוכם בינינו שאם נתחתן — אני מפסיק עם זה.

"אינני יודע אם יש רווקות ופנויות ברשימת המטופלים של הפרופסור — אני מניח שכן. במקרה אחד, בלבד, הכרתי את האשה: היא היתה רווקה, בת 38, מורה בתיכון, שהיתה מטופלת במרפאתו של הפרופסור. הופגשתי איתה על־ידי ידידה משותפת, שידעה שאני עוסק בזה. האשה התעקשה לדעת מי התורם, לא יכלה לקבל את האנונימיות הזו.

"שוחחתי איתה שיחה ארוכה והשתכנעתי שהיא לעולם לא תעשה לי 'תרגיל' ואינני מסתכן כאן, ומלבד זה — הייתי מאד לחוץ מבחינה כספית באותה תקופה.

"לאחר שקיבלתי ממנה סכום מסוים התחלנו לפעול לפי ההוראות שקיבלנו: הגעתי לביתה ליומיים בחודש, לפי צלצול ממנה, וקיימנו יחסי מין אמנם בבית, אך את הזרע נתתי לתוך כוסית מיוחדת. מייד לאחר האקט נסענו לקליניקה של הרופא, כעשר דקות נסיעה מביתה בנווה־שאנן. בשלב זה נשארתי בחוץ והרופא עשה לה את ההפריה, לתוך צוואר הרחם, [illegible].

"לאישור הביקורי שלה לרופא היה, שזה הזרע של החבר שלה, והרופא הזה לא שאל הרבה שאלות.

"לאחר שבמשך כחצי שנה היא לא הצליחה להיכנס להריון — הפסקתי עם התרומה. לפי הוראות הרופא, היא הלכה לביקור של הפריית מבחנה."

הרפורטאז'ה העיתונאית והספרותית שליוותה יום-יום ושבוע-שבוע את אירועי מלחמת השחרור, תיעדה אותה ואף זרעה אור על כמה ממהלכיה, היתה אמנם "אספקלריה מאירה" שבה השתקפה המלחמה, ואנו מוצאים בה השתקפות נאמנה ולעתים מרתקת של הקרבות, המיבצעים, הפרשיות והאישים שפעלו אז, ומי שמבקש כיום לדעת את שלבי המלחמה ולהכיר את המציאות הקשה על בעיותיה, יפנה לא רק לספרי היסטוריה וקבצי-תעודות, אלא ילך אצל כתביהם (חלקם מקובצים, חלקם נותרו בפיזורם בדפי עתונים) של עתונאים וסופרים, שהיו עדים לאירועים השונים ותיארו אותם ברפורטאז'ות שלהם.

לרפורטאז'ה חוקיות משלה, הייתי אומר — חוקי-ברזל שאם היא מפירה אותם או סוטה מהם, הרי היא דנה את עצמה לכשלון. איש לא יתן אמון ברפורטר הממריא על כנפי דמיונו, מזלזל במה שקרה במציאות ומציג לקוראיו תמונות בדויות. איש לא יתעניין בדברי הרפורטר שאינו יודע לראות ולתאר מה שראו עיניו, ותחת זאת הוא מפליג בפאנטאזיות ובכזבים. איש לא יאמין לרפורטר שלא טרח להיות "במקום", לראות במו עיניו את ההתרחשויות, והסתפק בדיווחים מכלי שני ושלישי, או בקומוניקטים של הדוברים. חובתו הראשונה של הרפורטר הטוב היא לראות ולחוות בעצמו את העניינים שעליהם הוא בא לדווח.

שנית, אין די במידת המהימנות בלבד. הרפורטר הטוב יהיה מעורב באותם עניינים שעליהם הוא כותב. הוא אינו יכול להיות אובייקטיבי. הוא מוכרח לנקוט עמדה, לגלות יחס של אהדה לצד הנראה בעיניו צודק, ובעיקר לראות את האדם שמאחורי המכונה (במקרה זה מכונת-היריה), להבין למטרותיו, שאיפותיו ומאווייו.

רפורטר כזה היה בשנות הארבעים ארני פייל האמריקני, ואין זה מקרה שכמה מטובי הרפורטרים שלנו, שליוו את מלחמת השחרור, הושפעו ממנו וביקשו ללכת בדרכיו. לא הרפורטאז'ה של העתונות הסובייטית, המגמתית והסכימאטית מדי בימי מלחמת העולם השניה, שימשה דוגמה ומופת לכתבי-המלחמה שלנו (כפי שסברו רבים) אלא ארני פייל, שכיום הוא כמעט נשכח, אך בשנות הארבעים נישא שמו על שפתי טובי כתבי-המלחמה שלנו.

מוות מכדור יפני

ארני פייל נולד ב-1900, שימש כתב-מלחמה בחזיתות רבות בצפון אפריקה, באירופה ובאוקינוס השקט, בימי מלחמת העולם השניה. הכתבות שלו היו מרשימות ביותר, לא רק בזכות כושר התיאור הגלום בהם (במקצוענות מושלמת נתברכו עתונאים אמריקניים רבים) אלא בשל מידת המעורבות האישית שלו במתרחש, מידת האיכפתיות שלו. הוא היטיב לתאר את מבצעיהם של הגדודים האמריקניים בחזיתות השונות, כיוון שהוא עצמו היה אץ לקווים הראשונים של הקרבות הקשים ביותר, וביקש תמיד לראות הכל בעיניו, ולא להסתמך על קומוניקטים של המטה הראשי, ואף לא על עדויות מכלי שני. הרפורטאז'ות שלו כונסו בארבעה ספרים: "ארני פייל באנגליה" (1941), "זוהי המלחמה שלכם" (1943), "אנשים אמיצים" (1944) ו"הפרק האחרון" (ספר זה הופיע אחרי מותו). הפרק האחרון בחייו נחתם ב-1945 כאשר ארני פייל נהרג מכדור שנורה על ידי חייל יפאני באיוו-ג'ימה. מותו הפך אותו למעין "גיבור לאומי" ורבים מן העתונאים הצעירים באמריקה נהו אחרי הדוגמה האישית שלו ואף ניסו לסגל לעצמם את סגנון כתיבתו. זה היה ה"ניו ז'ורנאליזם" של שנות הארבעים.

עתונאי בירושלים הנצורה

עמוס אילון חזה בימי המלחמה כתב צבאי של "משמר", הגיע לכמה חזיתות ודיווח על מבצעים חשובים שקבעו את גורל המלחמה. הוא היה מן הרפורטרים הנועזים שתמיד ביקשו להיות "בשטח". בימי המצור הוא נמצא בירושלים ואת הפרשה יוצאת הוא תיעד בספר הראשון שפירסם, "ירושלים לא נפלה", שהופיע לראשונה בספטמבר 1948.

ירושלים הצטיירה בעיניו כ"סטאלינגראד העברית" לאחר שעיניו חזו את מראות הזוועה בעיר הנצורה:

אברי אדם מרוסקים מוטלים על הכביש ואין מאסף. שלוליות-דם קרוש על המדרכות נבלעות באבק ועפר-רחוצות ומשחירות. צעקות אימה של נשים אחוזות רעד, של פצועות שחוריקו פניהן; כל תמונות האימים של ירושלים החרוסה, המורעשת בלי הפסק, ימים ולילות, ימים ולילות.

הוא הגיע לירושלים ב-20 באפריל 1948, היום הגורלי שבו החלה המערכה הנואשת על הבירה, בשיירה האחרונה מתל-אביב שפרצה לירושלים. היתה זו שיירה של 294 מכוניות, שהותקפה בדרכה על יד דיר-איוב ובין המורדות המיוערים של שער הגיא. בהגיעו לירושלים מצא אילון עיר שהמשיכה את חייה היומיומיים:

"היום שבו התחילה המערכה על ירושלים, היה יום רגיל לתושבי העיר, יום שיגרתי כמעט בעמדות שבין האיזורים היהודיים והערביים. תותחי הלגיון היו רחוקים, צבאו של האויב היה מורכב מפלחים וערב-רב עיראקי... בצהריי-היום הגיעה מכוניתנו ירושלימה. לא ראינו כמעט את המערכה, לא הרגשנו כמעט באויב. מכוניתנו לא שעתה אל אש האויב, היא המשיכה בדרכה ויחד עם מחצית-השיירה עברה ממקום הסכנה. אולם שעה שעמדנו ברחוב בן-יהודה הסואן, שלא הזכיר כלל רחוב של ימי מלחמה ומצור, נלחמו מאה ועשרים מכוניות בשער-הגיא ובדיר-איוב תוך מאמץ גדול לפרוץ את מסך האש ולהגיע לירושלים. מול אויב שמנה כחמש מאות איש עמדו מאתיים נהגים ואנשי-לוואי, חי"ש-תל-אביב ופלמ"ח, ונלחמו על נפשם."

זו היתה פגישתו הראשונה עם נסיון השיירות לפרוץ דרכן לירושלים, וזה תיאורו:

ליד המחסום של רוממה, המחסום הראשון שדרכו נכנסות השיירות מתל-אביב, עמדנו כמעט כל אותו אחר-צהרים וציפינו לחדשות מאותו חלק השיירה שנשאר תקוע בדרך ונמצא זו השעה השישית במערכה. מירושלים יצאו חטופות מכוניות עמוסות חיילים כתגבורת ללוחמים. נתפסו משלטים בהרים. בשער-הגיא נערכה התקפת הסחח על אחד מריכוזי האויב. אחת, אחת החלו המכוניות שפרצו את מסך-האש להגיע העירה, למקום הריכוז הגדול בבית-הכרם. היו מכוניות שנגררו על ידי מכוניות אחרות, והיו שנסעו עם שטיפות הבנזין האחרונות דולפות ממכליהן, מכוניות מנופצות הזגוגיות, נקובות הצמיגים. נהגים עייפים ורעבים, פצועים בחלקם, ישבו נשענים אל מכוניותיהם במגרש התחנה ממתינים למיור יוף, היהודי הדרום-אפריקאי, שנסע לפקד על פעולת

אספקלריה מאירה

ההתגוננות.

שלושים מכוניות נתקעו שם בראשונה, אך נהגי יתר המכוניות גררו עשרים ושש מהן למקום מבטחים. רק שש מכוניות נשארו תקועות מבלי יכולת לחזוז, והאספקה שלהן הועמסה על מכוניות אחרות שהמשיכו בדרכן. בקטע המסוכן ביותר קפצו הנהגים שהתחפרו בתעלה חזרה אל מכוניותיהם, ובעזרת התגבורת שתקפה את הערבים מאחור עברו את מסך-האש והגיעו לפנות ערב לקרית-ענבים.

אך גם כשהוא מתאר את האווירה בירושלים הנצורה, אין הוא נותן ביטוי רק לאימת המצור, והיא היתה מוחשית מאד, אלא פוקח עיניו לראות גם את חיי היום-יום הנמשכים בעיר גם בימי המערכה הקשה: הרחובות הומים בערבים אנשי-מגן, קהל רב זורם להצגות שערכו מטעם ועדת המצב, שאפילו לא היו מעולות מבחינה אמנותית, מילא הקהל את האולמות באשר ביקש "להתענג על כל אשר ניתן ליהנות ממנו."

ואת בשעה שאנשי כנופיית-פאראן היו צולפים מבניין ג'נראלי על עוברים ושבים ברחוב יפו. אי-הוודאות והחששות היו באוויר. איש לא היה בטוח עדיין אם אמנם יצאו האנגלים. "בשכונות הספר ובגבולות התחולל השלב הראשון של הקרב, ובמשרדי הממשלה תכננו פקידיו וקציניו של השלטון הבריטי המתפרק את תכנית-ההתקפה הגדולה של הלגיון הערבי על ירושלים."

אם אנו מחפשים מגמה אחת בולטת בספרו של עמוס אילון, הרי זו המגמה האנטי-מאנדאטורית החריפה. במקומות רבים הוא מותח ביקורת קשה על מזימותיהם של הפקידים האנגלים, מספר על פגישותיו עם הבריגדיר גלוב, המפקד הבריטי של הלגיון הערבי, עם המלך עבדאללה ברבת-עמון, כמובן לפי התכנית שהותוותה על ידי משרד החוץ הבריטי שתכנן אז את כיבושה של ירושלים כולה על ידי הלגיון הערבי-הבריטי והמלכתו של עבדאללה כמלך על שני עברי הירדן, והפיכתה של ירושלים לעיר הבירה של ממלכה האשמית גדולה.

מצפון בריטי גמיש

הפקידים האנגלים לא הסתירו כלל את יחסם האישי העויין אל היהודים. אך עמוס אילון אינו מאשים אותם רק בגלל

הרפורטאז'ה העיתונאית של מלחמת השחרור היתה יותר מגוונת בסגנונה, יותר חופשית בתכניה ויותר לירית והגותית, מאשר הרפורטאז'ה העיתונאית-מקצועית של היום. מבט של 88 על עמוס אילון, שלמה טנאי ואורי אבנרי, כתבים צבאיים ב-48

מאת א.ב. יפה

התנשאותם וכוחם ושנאתם ליהודים, אלא מפרט כמה וכמה סעיפי אשמה מדיניים וצבאיים. גלאב אל-חאלדי, ראש הוועדה הערבית הלאומית, ביקש ממפקד הצבא לפוצץ את העמדה היהודית מעל לטחנת-הקמח הידועה, ("הטחנה של מונטיפיורי") — ואכן נשלחה פלוגת המהנדסים המלכותיים למקום להכין את הפיצוץ. והעתונאי שומע את דברי הקצין האחראי לפעולה: "אין כל הצדקה לפיצוץ זה, אולם קיבלתי פקודה ועלי למלא אחריה..."

במשך כל ימי המערכה על ירושלים גילו האנגלים את מגמתם, לא על ידי סיוע-בסתר לערבים בלבד, אלא בהשתתפות פעילה לעתים כאירועי ימין-משה והרחוב הנסיכה מרי, העיר העתיקה והרובע ועוד. וע. אילון מושיט לעומתם אצבע מאשימה: "הצבא הבריטי נכנס בעיר העתיקה למטרות שלום בלבד כביכול — כדי להגן על יהודי הרובע המסכנים מפני התקפה ערבית, אבל לעתים קרובות השתתף בהתקפותיהם של הערבים והגיש להם עזרה רבה בנשק ובאש מסייעת."

ועל פרשת ימין-משה הוא מספר:

מאז החלו הבריטים שבאותו בית לקחת חלק לא פחות מחבריהם שעל גג מלון "המלך-דוד" בהתקפות האויב על ימין-משה, והזקן שמר סטאבס, מנהל לשכת העתונות הממשלתית, שמע גם שמע את קול היריות שנורו מגג משרדו הוא. יריות אלה נורו אפילו בשעה שערך את אחת מאותן המסיבות המשעממות לעתונאים שבה חזר על הפזמון הישן בדבר הניטראליות הבריטית.

ואולם, כשם שתותחי הצבא הבריטי שעמדו על כביש בית-לחם והמטירו פגזים של עשרים-וחמש ליטראות על בתיה הישנים של ימין-משה לא רק הפרת של פרינציפ הניטראליות, כן לא היה גם ביותר התקפות הבריטים על שכונת ימין-משה כדי לפגוע פגיעה כלשהי ב"יושר מצפוני" של מר סטאבס. ואילו איש מגן, שהלך איתי באותו ביום מימין-משה חזרה לבנין לשכת העתונות, נפצע קשה ברגלו מכדור תועה שכזה...

האנגלים שינו גישתם רק לאחר נצחונות היהודים. לאחר כיבוש קטמון, עמדת-המפתח החשובה, נתעורר לפתע "מצפונם" והם ביקשו שביתת-נשק. אך גם זאת היתה בעצם מזימה מדינית שמטרתה לסייע לערבים:

יתכן שכיבוש קטמון, משלט-ירושלים בח"א הידיעה, כפי שנקראה השכונה, גרם לכך, שהערבים נטו להסכים להפוגה בימים האחרונים של המנדט. הנציב העליון הבין כי בלעדי קטמון לא יעלה בידי הערבים לכבוש את ירושלים. הוא "יעץ", איפוא, לעזאם פחה להעמיד כתנאי-בל-יעבור לקיום ההפוגה את החזרתה של קטמון. בדין-וחשבון הסודי ששלח על שיחה זו ללונדון אמר הנציב בין השאר: עשיתי כן (כלומר, יעצתי לעזאם פחה לדרוש את קטמון), כדי שתהיה נקודה למיקוח, ואם יוותרו הערבים, יוכלו לקבל מן היהודים דבר-מה בתמורה.

עמוס אילון אינו מסתפק ברפורטאז'ה צבאית בלבד. הוא פורש יריעה רחבה שבה משולבים עניני פוליטיקה, אסטראטגיה, לוחמה, ואפילו אם לא כל העובדות שהוא מביא מדוייקות וכיום יכול ההיסטוריון של מלחמת השחרור לתקן את טעויותיו, מצטיין ספרו בתיאור חי ותוסס של העיר הנצורה ותושביה.

העיר הקדושה היתה הפקר. לא עמדה לה קדושת כל שלוש הדתות החופפת עליה. בציניות שלא היתה עוד דוגמתה הלך המושל הבריטי המתפורר והצעיד את העיר לקראת הרס וחורבן, טבח וכליון ללא רחמים. מה פלא, איפוא, שאיש הרחוב האפור לקח רובה בידו ויצא להגן על העיר, שהיתה ונשארה קדושה באמת רק לו לבדו, ששבועת אבותיו על נהרות בבל כתובה על לוח לבו, והוא נכון בכל רגע לתת את נפשו עליה. אכן, השבועה עתיקת-היומין קיבלה תוקף חדש.

אך ייתכן שהדבר המרשים ביותר בכתיבתו הוא דווקא "הגורם האנושי". ובצד המאבק העיקרי והמרכזי, המאפיל על הכל, צצה דמותו של "האיש הקטן":

לאחר שהבריטים עזבו —

"ואז, לקול תשואות סוערות של ההמון שהתאסף למטה, קרע תימני קטן, לבוש חולצה לבנה כשלג, את הדגל הבריטי מתרנו, ירקו בעוז, ותלה את דגל מדינת ישראל.

אין ספק שהרפורטאז'ה של 48 היתה יותר מגוונת בסגנונה, יותר חופשית בתכנית, יותר פתוחה לסטיות ליריות והגותיות, מאשר הרפורטאז'ה העתונאית-המקצועית של זמננו. סופרים רבים עסקו או בכתיבת רפורטאז'ות, אם בתוקף תפקידים שהוטלו עליהם במסגרת שירותם הצבאי, ואם מתוך רצונם לרוות ולתעד מעמדים שנראו להם כבעלי חשיבות אקטואלית והיסטורית גם-יחד.

דברים כהווייתם

שלמה טנאי שהה בסתיו 1947 בפאריס, עם אשתו הציירת תרצה, למטרות השתלמות. בפרוץ המאורעות קטע את שהותו בחו"ל. טופח על ידי מפקדת ההעפלה בפריס כעתונאי למסע-העפלה, שהחל במחנות-היציאה בדרום צרפת, נמשך בהפלגה כחודש ימים עם הים. האניה נתפסה קרוב לחוף חיפה וכל נוסעיה גורשו לקפריסין. טנאי היה עצור כחודש ימים במחנה-מעצר בריטי בקפריסין. הוא חזר לארץ ב-1948 והחל לעבוד ככתב צבאי של "הארץ". הוסמך לתפקידו על-ידי צה"ל ועבר קורס צבאי קצר. בימי המלחמה היה כתב צבאי בתוך איזורי המבצעים הביאו לשחרור הנגב, ("עשר מכות", "חורב" ו"עובדה" — כיבוש אילת.) כן תיאר בעשרות רפורטאז'ות מעלות של צה"ל בחזיתות אחרות: לוד-רמלה, הגליל ועוד. הוא תיאר את הקמתו של צה"ל, יחידותיו והיה הראשון שכתב דיוקנאות של מפקדיו, עם צאתם מאלמוניותם ב"הגנה".

ש. טנאי היה כתב-צבאי שירות תמיד "מן השטח". הוא היה עד-נוכח במבצעים מרכזיים בנגב, הכתב הראשון שהגיע עם צה"ל לאילת למחרת כיבושה, היה עד לטקס הכניעה של העיר רמלה, עבר בשיירה הראשונה לנגב, לאחר שהוסר ממנו הניתוק והמצור המצרי, בעקבות הצלחת מבצע "עשר מכות". חלק מכתבותיו אלה כונס בספרו "שלושה חצים" (1950). הרפורטאז'ות שלו נקראות בעניין גם כיום, מתוך מרחק השנים, בזכות נקודת-מבטם ומהימנותם. לא רק קרבות והערכויות צבאיות תיאר טנאי, הוא נתן גם את הרקע ההיסטורי והתרבותי של הנגב, תיאר את אורחות חייהם של המתיישבים, בעיותיהם היום-יומיות, לבטיהם וקשייהם, גבורתם השקטה ונחישות החלטתם להמשיך ולהיות שם.

כעתונאי מקצועי וקפדן השתדל טנאי "לשכוח" בעת חיבור כתבותיו שהוא משורר וסופר, והתאמץ לספר דברים כהווייתם, בדייקנות ובנאמנות. רק לאחר מכן, הוסיף מעין לחיית-זן לדיווחיו, אלה השירים שבהם נתן ביטוי לאותם רגעים גדולים שחווה ואף תיאר במה מן הדמויות הגדולות שתכננו וביצעו את המהלכים הצבאיים: יצחק שדה, יגאל אלון, שמעון אבידן, נחום שריג, נחום שפיגל, יצחק רבין, מולא כהן, יוספל'ה טבנקין.

את שירו "האנשים", המשולב בין פרקי "שלושה חצים", מקדיש ש. טנאי לאותם אנשים מן השורה אלמוניים שרק בזכותם הושג הנצחון:

הגורל [illegible] האנשים,
[illegible] אלוהים [illegible]
הקל אשר חיים [illegible]
אשר על אשר [illegible]
לשעות [illegible].

רק [illegible]
ומות [illegible]
[illegible]
[illegible].

חיי חירות, שיתוף ורעות

אורי אבנרי כתב את ספרו על מלחמת השחרור, "בשדות פלשת", לפני שהיה עתונאי מקצועי ופוליטיקאי בעל דעות מוגדרות. הוא התגייס בתחילתה של המלחמה ושירת כחייל קרבי בפלוגה הממונעת שועלי שמשון (שאת ההמנון שלו, המושמע עד עצם היום הזה מעל גלי האתר, הוא חיבר).

"בשדות פלשת" מורכב בעיקרו מרשימות-יומן שרשם אבנרי בחודשי שירותו. הוא מדווח על מהלך המלחמה, מתאר קרבות שבהם השתתפה פלוגתו, כותב על הלכי-הרוח בקרב החיילים, עומד על התנהגות האנשים במצבים קריטיים וקיצוניים, ומזמן לזמן אף שולח מבט אל העורף, מותח ביקורת על הנזבניקים שהסתדרו בתפקידים שונים בעיר, הרחק מן החזית, ואף מגיב על התפתחויות שונות בתוך המדינה הצעירה.

בדרך כלל, שותף גם הוא ביחס לקונסנזוס ביחס להכרחיותה של מלחמת ההגנה, לצורך החיוני לנצח בה, להכרח לשמור על מסגרות המשמעת בצבא.

הכותב הוא חייל טוב, המעורה בתוך החבורה, אך הוא גם אדם חושב, המנסה לנתח את הקרבות ניתוח אסטרטגי, לעמוד על מניעים, לצפות את העשוי להתרחש בעתיד הקרוב או הרחוק. ביחסי אנוש הוא מדגיש את רעות הלוחמים שנוצרה באורח טבעי, למרות שונותם של האנשים זה מזה וההבדלים המעמדיים והעדתיים ביניהם. הוא מרגיש את עצמו כטוב בתוך הצוותא. "...ידעתי — חיים פשוטים אלה בבסיס הקרבי, חיי חרות, שיתוף ורעות, וזכרם ישתמר כרבות הימים בלבנו יותר מאשר הסכנות והסבל של הקרב."

התערותו בתוך חבורת הלוחמים אינה מונעת ממנו את אפשרות הבחינה הפסיכולוגית וההסתכלות עליהם "מן הצד". כשהוא יושב יחד אתם וכל אחד מהם מספר מה שעבר עליו בשעת קרב, הוא יודע כי בעצם "אין צורך בסיפורים אלה — יודעים אנו את כל הפרטים", ואם האנשים חוזרים ומספרים בכל-זאת איש איש את סיפורו, הרי זה רק מתוך הנחיצות "לפרוק את המתיחות והאימה של הפעולה ולעכל את הרשמים החזקים כל כך". כי אדם ניכר בקרב יותר משהוא ניכר בכל מיני נסיבות אחרות.

החייל העברי מצטייר בעיני אורי אבנרי כאדם אחראי, המקבל משמעת, הממלא אחר כל פקודה שניתנת לו, מתוך הבנת הכרחיותה: "ואני, ידידי היקרים, חייל הגני, ופקודה היא פקודה, תחשוב עליה כאשר תחשוב." והוא אף מנסה לבוא לידי הכללה ולתאר את דיוקנו של החייל על פי כמה דוגמאות קונקרטיות:

אתם שואלים – מי נתן לנו את המדינה הזאת, את החיים החופשיים בערוך בטוחו
אתם שואלים -- מי החזיק מעמד במשלטים מופגזים, במטר כדורים ופצצות, נגד טנקים ואווירונים ותותחים?
אתם שואלים -- מי פרץ את הדרך לירושלים ולנגב, מי הדף את התקפותיו של אויב בעל עדיפות עצומה בנשק?
לא נשק עדיף, לא יתרון מספרי, לא מומחיות מקצועית מעולה הביאו לנו את אלה. השיגו זאת טוראים פשוטים, צעירים אפורים, לוחמים שלא חונכו לחיי צבא ואשר עלו בעמידתם בקרב על מיטב חיילי העולם.

החייל הטוב לפי תיאורו של אורי אבנרי, הוא קודם כל אדם אחראי. הוא נלחם מתוך תחושת אחריות אישית לגורל המדינה. בשעת הקרבות בדרום, לאחר נצחונות המצרים והיווצרות מצב קשה בחזית, יושבים בחדרם הקטן המפקד וסגנו ואין הם חושבים באותו מעמד על עצמם ועל פלוגתם — הם יודעים כי "ברגע זה מוכרע גורלה של מדינת ישראל הצעירה. אם המצרים ימשיכו בהתקדמותם לעבר באר-טוביה — יבקעו את החזית. אין כח מילואים שיעצרם. אם יגיעו המצרים לבאר-טוביה, תתמוטט החזית כולה התמוטטות גמורה. הדרום יפול, ותל-אביב אחריו."

אבל החייל העברי אינו מיליטאריסט. "אמנות המלחמה" והכתובה עלי ספר אינה מעניינת אותו. הוא חי בתוך "מציאות אכזרית — חיים נגד חיים, מתכת המתפוצצת בבשר, שריקות המבשרות את המוות ורגבי אדמה בהם תוססים החיים" ולנוכח נפילתו של חבר חייל, המתוארת כנוסח של ארני פייל, — מעלה אבנרי על נס את "מיתוס החייל השונא את המלחמה, שהוא פאציפיסט בסתר לבו, והמגשים בכל זאת בקרב."

האדישות המצויינת כביכול את החיילים שלנו, אינה אלא העמדת-פנים, נסיון להשתריין בפני נסיונות קשים, לשמור על קור-הרוח והשפיות במצבים שבהם עלול אדם לאבד עשתונותיו ולצאת מדעתו. אבל האדם הוא "הנכס היקר ביותר", ואין לו תמורה. כל חייל שנפל נטל עמו את מורשתו הפרטית, את שאיפותיו ואהבותיו, "שמשאיר אחריו חלל ריק שאי אפשר למלאו."

הפצועים אינם זועקים. גם אלה, נמצאו בקרב פגיעות קשות, שחייהם תלויים מנגד, שסובלים כאבים נוראים, — "איש מהם אינו צועק, הם משתדלים להתלוצץ, או ליעץ לנו כיצד לשאתם."

ועל הנופלים הוא כותב:

כי המנצחים האמיתיים – הם לא יחזרו.
רבים נשארו בשדה. מקום קבורתם לא יוודע לעולם.
אין מצבות על קברותיהם.
בלבנו נקים להם מצבות. הזכרון והרוח להם קיים וקיים. הם לא היו גיבורים. את המלחמה לא אהבו.
את האויב לא שנאו. ובכל זאת ניצחו. ניצחו את [illegible]. ניצחו את הפחד.
במות האהבה.

המפקדים במלחמת השחרור — גם להם חולק אבנרי את השבחים והכבוד המגיעים להם בזכות מסירות-נפש שלהם, גבורתם השקטה, דאגתם לפקודיהם. "מה ציין את האנשים האלה וסיגל אותם לבצע מבצעים אגדתיים? מה ציין את האיש שהדריך אותם בדוגמתו האישית, מאשר התכונה שציינה אותם והידיעה הנשמה שלפקודיהם נוהגים לא כרובוטים, לא כמכונות לוחמות, אלא כבני-אדם חיים, בעלי לב ונשמה, בעלי כבוד עצמי."

אך כאשר בסוף אוקטובר 1948 הוענקה על ידי המטכ"ל [illegible] המשמר והנגב, קיבלו זאת ותיקי הלוחמים בדרום בצער ובמרירות. "הבינונו כי היא חתמה את הגולל על ספרו של אותו צבא עממי שהציל את הארץ בימים הקשים ביותר..."

כל יום

28.4.88—22.4.88
מוסף רדיו וטלוויזיה

שישי טלוויזיה

22.4.88

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן, חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 קשת בענן (כ).
08.40 מסך לספרות (יסודי) (כ).
09.00 מוסיקה (ד' ו').
09.20 לשון ותקשורת (ג' ה') (כ).
09.45 רחוב סומסום, ירוק ועגול.
10.15 חשבון ו', מלבן הקסם.
10.40 מדעי הטבע (יסודי) עגל נולד.
11.00 חברה ותרבות (יסודי) (כ).
11.30 אורחות (ו' ט') מגילת העצמאות.
12.00 חברה ותרבות (על יסודי).
12.30 מוסיקה (על יסודי).
13.15 האוניברסיטה הפתוחה.
13.45 עד כאן, חדשות קול ישראל.
13.50 צלילים מופלאים. ברליוז.
14.50 ההגדה לבית פורסייט, פרק 14.
15.40 מפגשי בראשית, פרשת אחרי, קדושים. שיחתו של הפרופסור יוסף בן־שלמה.
16.00 ערב חדש, מוסף לשבת.
16.30 קיצור החדשות (ערבית).

מרשה מייסון, בסרט הקולנוע „פרק ב'" (22.15)

16.32 סדרה: מגלפת הכוכבות (פרק א').
17.20 לקט שירים (ערבית).
17.30 סרט ערבי.
19.20 על המרקע (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 שבת שלום — תכנית לליל שבת, בהגשת אברהם בורג ואלעזר שטרום.
20.15 יומן.
21.15 סיבה למסיבה, תכנית בידור.
22.15 סרט קולנוע, פרק ב' (ראה הפניה).
00.15 אלפרד היצ'קוק מגיש, שם הפרק: ג'יגולו, לבחור צעיר חובות הימורים רבים, וכדי לפרוע אותם הוא מבקש לשאת אישה עשירה.
00.40 פסוקים לשבת. חדשות.

ערוץ 2
18.30 הטחנה על נהר הפלוס.
19.00 אחרי הצלצול, פרק רביעי.
19.30 סרט טבע תיעודי, הקניון הגדול.
20.00 מוסיקה בלוז, ג'ון כס מארח במפמפיס, טנסי, את זמרי הבלוז רון מקפיין וריום בוני רגר.
20.30 מוסיקה קלאסית. ויקטוריה דה לוס אנג'לס בפסטיבל ישראל.
21.15 תכנית עם להקת המוטל מזובשה.
21.35 אוסף שירים של ראשים מדברים, אירופה ואהוד בנאי.

סרט קולנוע: „פרק ב'". רעייתו הראשונה של ג'ורג' שניידר מתה. לאחר זמן הוא קושר מערכת יחסים עם שחקנית צעירה, הנושאת בטראומה, מכיוון שהתגרשה זה מקרוב. הסרט מתאר את מערכת היחסים המשועשעת־כאובה, המתפתחת בין השניים, ועל התמודדות שלהם בבדידות וברפאים של עברם. השחקנים: ג'יימס קאן, מרשה מייסון, ג'וזף בולוניה ואלרי הארפר.
שעה — 22.15

שבת טלוויזיה

23.4.88

16.00 פרודיה: חד וחלק (ראה הפניה).
16.25 קיצור החדשות (ערבית).
16.30 סרט צרפתי: אפגניסטאן (מתוך הסדרה רופאים בעד האנושות). הסרט מתאר את קורותיו של רופא, המגיע לכפרים נידחים באפגניסטאן כדי לתת עזרה רפואית, למורדים־המוג'אהידין. הסרט מתאר את מלחמת האזרחים בצל הנוכחות הצבאית הרוסית.
18.00 בידור חוץ לארץ, עם מזובשה, להקת הריקוד הלאומית של פולין.
18.30 שבועון טלוויזיה, תכנית העוסקת במגוון אירועים מן העולם. (ערבית).
19.00 תכנית מיוחדת לציון שנת הארבעים למדינה, ובה יתארח הפרופ' שמעון שטרית. מנחה: לילית נגר (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 משפחת קוסבי, שם הפרק: רגע של זוהר. דניס ותיאו מתנגשים בלימוזינה מפוארת, שהיושב בה אינו אלא סטיבי וונדר. סטיבי וונדר מופיע בתפקיד עצמו.
20.30 זמר ושיר — בתכנית מגיש הזמר משה גיאת משיריו החדשים ומארח את המלחין אביהו מדינה והזמרים שימי תבורי, גילה כשארי ודקלון.
21.00 מבט לחדשות.
21.35 ספורט: משחק השבת.
22.35 סרט טלוויזיה — מזימות בהונג־קונג. (ראה הפניה).
00.05 פסוקו של מקום, מבט אל מראשה, המוזכרת במקרא.

סטיבי וונדר, בתפקיד אורח ב„משפחת קוסבי" (20.00)

ערוץ 2
18.30 מוכנים: היכון בום: מופע סוסים.
19.00 מסע בחלל. פרק רביעי: הכוכב הרביעי.
19.30 ליד הים. פרק שני: גינאה.
20.00 תכנית בידור עם הזמרת פאטי לה־בל.
20.30 אגתה כריסטי — איך היא עשתה זאת?
21.30 שירים של טום וולייז, קולין ג'יימס ורוג'ר ווטרס.

„חד וחלק": פרודיה על סרטי בלשים. סיפור העלילה עוקב אחר בחורה הבודדת מביים למוסיקה, המשמש טבעם מעילות של המאפיה, כדי לחפש את אמה. אנשי הכנופיה רודפים אחריה כדי להחזירה לאביה ה„גנגסטר". בזמן המרדף היא פוגשת אופנוען והוא נחלץ לעזרתה.
שעה — 16.00

סרט טלוויזיה: „מזימות בהונג־קונג". סרט מתח. המשטרה של הונג־קונג והעולם התחתון המקומי חושדים באיש עסקים מצליח, כי גרם למותו של מפקח משטרה מושחת. הם מגייסים לחסלו רוצחים שונים. האדי סטרוס, איש העסקים, בוחר לגלות את האשם האמיתי ברוצחים שאינם תמיד כשורות. דויד סול מופיע בתפקיד האדי סטרוס, ולצידו השחקן הבריטי דויד מקונגם.
שעה — 22.35

ראשון טלוויזיה

24.4.88

08.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 תלמוד. שניים אוחזין: מנא הני מילי (כ).
08.40 מסך לספרות (יסודי) תמר והסביונים (כ).
09.00 אנגלית ו'.
09.20 השעה שלנו. המפוזר מכפר אז"ר.
10.10 אנגלית ז'.
10.30 פרפר נחמד מי עושה מה.
11.00 חשבון ה' השארית בחילוק.
11.15 צרפתית (על יסודי).
11.30 גיאוגרפיה (ה"ו) גאנה: דרכים לקידום.
12.00 ספרות (ו' ט') שתי הספות (כ).
12.25 אנגלית ט'.
13.00 אנגלית י'.
13.30 היסטוריה כללית הדוצ'ה.
14.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
14.05 האוניברסיטה הפתוחה: בריאות — הבחירה בידיך בישול ביתי. 2. סוציולוגיה — טינברג, דנמרק, קהילה מתוכננת.
15.00 גברת פלפלת: תותים לריבה.
15.10 רחוב סומסום.
15.40 שעת כושר.
16.00 הקוסם מארץ עוץ פרק 12: השליט החדש.
16.20 כך היו חיינו פרק 10: חג המולד.
17.00 ערב חדש מנחה: דן מרגלית.
17.30 „היה או לא היה..."
17.40 „בחורה לאי המטמון" הפרק השמיני: „בשלשלאות".
18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 „רוצה פתרון" (ערבית).
18.45 „חידושים והמצאות" (ראה הפניה).

שירה גרא, מגישה את התכנית „משהו מהסרטים" (20.02)

19.00 יומן השבוע (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 „משהו מהסרטים" תכנית דו־שבועית מגישה: שירה גרא, בהשתתפות שאול שירדן.
20.30 „בין הכיסאות" מגזין דו־שבועי בענייני משפחה וחברה, בשידור חי. מנחה: עמוס ארבל.
21.00 מבט לחדשות.
21.35 „לקראת שידור".
21.50 „שושלת" סדרה הפרק ה־82.
22.35 „מצב הרוח" מגזין דו־שבועי לענייני תרבות ואמנות בתכנית משולבים מופעים, ראיונות ושיחות.
23.25 „קלי קלות" הפרק האחרון: „שמח במטבח".
23.50 פסוקו של יום
חדשות הלילה

ערוץ 2
18.30 „קימבה האריה הלבן".
19.00 „סופרכבת" פרק שלישי.
19.50 „ירצו יאכלו": „תפוחי עץ".
20.00 „אדריכלות — בניית חלום".
21.00 „נקודת זינוק" מגזין ספורט.

„חידושים והמצאות" בעולמו של הרובוט. לרובוט מיוחד אצבעות רבות גידיו, אשר לשונן לכל מטרה ולהתאימן להפין שעליו לדרים. בישראל: 1. „חבב על שוטים". כלי מיוחד פותח בארץ, אשר מיועד נישא על טרקטור, והוא מתאים לטיפול בשתילים בני שנתיים ומעלה. 2. מכונה לייצור שבבי סיליקון, על מטעל בנושא אשר זכה מעמיים בפרס קפלן על פיתוח מכשירים המסייעים בתהליכי הייצור של המטעל.
שעה — 18.45

שני טלוויזיה

25.4.88

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 אורחות ח' ט' יום שחור בשדה אברהם.
08.40 ראשית הקריאה. בלי סודות: שורוק 3.
09.00 אנגלית ה'.
09.20 חשבון פשוט ד' ריצופים (כ).
10.10 אנגלית ז'.
10.30 רגע עם דודלי (כ).
11.00 ערבית מדוברת (ד' ה') ג'ואב סלמה.
11.15 אנגלית ו'.
11.30 גיאוגרפיה של א"י. פני הארץ: ליד הנחל (כ).
12.00 אנגלית ח'.
12.25 תלמוד. שניים אוחזין: פשיטא 1.
13.00 גיאוגרפיה (ז' ט') צפון אמריקה: היבשת.
13.30 אנגלית יא' יב' Hello Israel Sport spots.
13.45 צרפתית (העשרה).
14.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
14.05 מגע: תקשורת 1.
14.35 רכבת ההפתעות.
15.00 קשר משפחתי. ד"ר חיים עומר משוחח עם משפחת גריבי.
15.40 שעת כושר.
15.55 המוכתרים. פרק 5.
17.00 ערב חדש מנחה: רפי רשף.
17.30 „זרבובים".
17.50 סדרת בידור חדשה „תופסים ראש" (ראה הפניה).
18.25 „פסוקו של מקום" מבט אל הירדן.
18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 ספורט.

גורדון ג'קסון, בתפקיד לוקי ב„אחי תום" (20.02)

19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 „אחי טום" פרק שני: הרומן בין פגי לטום מתפתח, על אף אווירת העוינות בין אבותיהם. בחקירה על אודות השריפה חל מפנה, כשמתברר שאביה של פגי היה בעיר בליל השריפה.
20.50 „נקודת חן" סדרת טיולים עם אורי דביר.
21.00 מבט לחדשות.
21.35 מאש"ה הפרק הרביעי: שביתה כללית. כל המדינה שובתת. מאש"ה יוצאת להילחם בשובתים, ולמרבה הפלא — היא מצליחה.
22.00 „זה הזמן" תכנית אירוח שבועית מנחה: רם עברון.
22.50 „רמינגטון סטיל" הפרק השמיני: סטיל על הגוכה.
23.40 פסוקו של יום.
חדשות הלילה ומוסף הספורט „חצי פינה".

ערוץ 2
18.30 „מוכנים היכון בום": „המירוץ".
19.00 „תופסים אמריקה".
20.00 „מסע בחלל" פרק שישי: „החיים על המאדים".
20.30 „בטעם צרפתי": „קוקטו".
21.40 אוסף שירים של דייויד בואי.

סידרת בידור חדשה „תופסים ראש". תכנית בהשתתפות: נתן דטנר והחבורה. ילדים מבית הספר לאמנויות בתיא, הציירת עידית שאנק ומעצב גרפיקה ממי דר. בתכניותו זמר אורח, שעשועון, שיאים, מקיבונים, שירים, בדיחות ובימה לכשרונות צעירים מכל תחומי האמנויות. בתכנית הראשונה: עוזית גלרון ותחרות השיאים על התלתל הארוך ביותר.
שעה — 17.50

שלישי טלוויזיה

26.4.88

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן, חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 חשבון פשוט ד' חילוק ארוך (כ).
08.40 ראשית הקריאה. בלי סודות: בניינים חיריק.
09.00 אנגלית ח'.
09.20 חשבון פעולות החשבון (תרגום לערבית).
10.10 אנגלית ז'.
10.30 רחוב סומסום סידור במחילה.
11.00 צרפתית (על יסודי).
11.15 חשבון ה' השארית בחילוק.
11.30 ארץ מולדת עיר קמה מן החולות (כ).
12.00 גיאוגרפיה ז' ט' הרי אמריקה הצפונית.
12.25 ספרות (על יסודי) פוקנר: הרוצ.
13.00 מוסיקה (העשרה) קולות וצלילים: צלילי הנקישה.
13.30 מדעי הטבע דבורי הבומבוס.
14.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
14.05 חייו הסודיים של וולטר מיטי.
15.50 שעת כושר.
16.00 פרפר נחמד קוססאות.
16.25 עדי הזהב הנסתרות פרק 4: ה„אס פרנצה" שוקעת במצולות.
17.00 ערב חדש מנחה: אילנה דיין.
17.30 „זנב לחדשות".
17.55 „המרובעים" הכתובת על הקיר.
18.20 קטנטן סרט הנפשה.
18.30 קיצור החדשות (ערבית).

אמנדה רידמן, בדמות זיו ב„שלי ורק שלי" (22.20)

18.32 „המוזיאון הגדול בעולם" פרק ח': ממלכת השמים לממלכת האדם.
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 לקט שירי האירוויזיון 1988 (החלק הראשון). בחלק זה נשדר את השירים המייצגים עשר מדינות, לפי סדר הופעתן: איסלנד, שבדיה, פינלנד, בריטניה, תורכיה, ספרד, הולנד, ישראל, שוויץ, אירלנד. והחלק השני ישודר ביום חמישי.
20.30 „כלבוטק" מגזין לצרכנות ולאיכות חיים.
21.00 מבט לחדשות.
21.40 מבט שני.
22.20 „שלי ורק שלי" (ראה הפניה).
23.10 „מסך אישי" אהוד מנור מארח הפעם את ח"כ רוני מילוא.
23.50 „פסוקו של מקום" מבט אל מרבי־צין.
חדשות הלילה.

ערוץ 2
18.30 „קימבה האריה הלבן".
19.00 „איוון שביר" פרק שלישי „אסיר היערות".
19.50 „רגע לפני..." על אנשים, מקומות וחידושים.
20.00 דרמה מקורית „ואולי אותה שתיקה".
20.30 דרמה דוקומנטרית „מאריגיט".
21.00 שירים של „הסקרנות הרגה את החתול" קייט בוש ומדונה.

„שלי ורק שלי". [illegible] מתחבבים, כאשר מתגלה לזוויזאן, שאין [illegible] מתכבים לעשות את המלאכות. הפתרון שהיא [illegible] מוצאים מעורר בעיות חדשות, שלא נצפו מראש.
שעה — 22.20

רביעי טלוויזיה

27.4.88

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 ארץ מולדת המלחמה לעצמאות (כ).
08.40 אנגלית ו'.
09.00 מדעי הטבע (יסודי) מניצן עד פרי.
09.20 אנגלית ז'.
10.10 מדעי הטבע (ה' ו') לנוח ולהירגע מבלי להיפגע (כ).
10.30 פרפר נחמד: מי עושה מה.
11.00 חשבון ו' מלבן הקסם.
11.15 אנגלית יא' יב' Hello Israel Science and Music
11.30 מושגים ביהדות, פתיל תכלת (כ).
12.00 אנגלית ח'.
12.25 אנגלית י'.
13.00 מדעי הטבע (על יסודי) פיסיקה: החשמל בבית.
13.30 גיאוגרפיה כללית. קריאת מפות: קוי אורך.
14.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
14.05 האוניברסיטה הפתוחה: מוסיקה: כיתת אמן חופש וזרימה: יוון הקלאסית האקרופוליס של אתונה.
15.00 טוב טוב הגמר.
15.40 שעת כושר.
16.00 גברת פלפלת תותים לריבה.
16.10 שביל באמצע שביל „בצד טיול השבוע: נחל ערוגות.
16.20 שבעה פיצוחים מצויירים לארבעים. התוכנית מיוחדת לארבעים שנות המדינה. על מלחמותיה, אישיה, תרבותה והווייתה.
17.00 ערב חדש, מנחה: גדעון רייכר.
17.30 שמיניות באוויר מגזין שבועי לנוער בשידור ישיר.
18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 „חקלאות היום". 1. המכון להנדסה חקלאית. 2. על המחסור בידיים עובדות (ערבית).
19.00 „בקו הבריאות".
20.00 כותרות מבט.
20.02 „עד פופ" מגזין לפופ ולבידור.
21.00 מבט לחדשות.
21.35 „מוקד".
22.05 סרט קולנוע „צייד בודד הוא הלב" (ראה הפניה).
24.00 פסוקו של יום
חדשות הלילה.

אלן ארקין, גיבור „צייד בודד הוא הלב" (22.05)

ערוץ 2
18.30 „מוכנים היכון בום" שומרי התופים.
19.00 „סופרכבת" פרק שלישי „הדרך למנצח".
20.00 זינוק שבועי פינת ספורט.
20.15 סרט תעודי „ניצול הפסולת".
20.30 „התשבץ האנושי" פרק שישי „לעשות רושם".
21.00 אוסף שירים של ג'ניפר רוש, יהודית רביץ, פאקו דה לוסיה.
21.30 „זרים" עם הבלש כולמן.

סרט קולנוע „צייד בודד הוא הלב". סיפור ידידות תמה, שנקשרת בין איש חרש־אילם, נבון ורגיש, לבין ילדה, שבמצוקת הוריה הוא שוכר חדר למגורים. הידידות מתפתחת לאורך העוינות שנוצרת בתחילתו של הקשר ביניהם, בגלל [illegible] של הילדה מן הדייר החדש, שבמצוקתו [illegible]. העלילה מתרחשת בעיירה בדרום ארה"ב. השחקנים אלן ארקין וסונדרה לוק. הין מועמדים לאוסקר על הופעתם זו.
שעה — 22.05

חמישי טלוויזיה

28.4.88

(כ) כתוביות מיוחדות ללקויי שמיעה
08.00 עד כאן, חדשות קול ישראל.
08.05 שעת כושר.
08.15 קשת וענן סוד המרורות (כ).
08.40 ראשית הקריאה. בלי סודות: שורוק 4.
09.00 גיאוגרפיה של א"י פני הארץ: מעלות מעלות.
09.20 מדעי הטבע ד' ט' סודות הים.
10.10 אנגלית ה'.
10.30 בבית של פיסטוק.
11.00 אנגלית ו'.
11.15 ערבית מדוברת ד' ה' ג'ואב סלמה.
11.30 אנגלית ח'.
12.00 מדעי הטבע (על יסודי) הורמון הצמיחה.
13.00 היסטוריה מתולדות ישראל: חוקרי א"י במאה הי"ט.
14.00 עד כאן חדשות קול ישראל.
14.05 בלי סודות, בניינים חיריק. התכנית מלווה בשפת הסימנים.
14.30 קשר משפחתי בתוכנית מיוחדת ליום „הטה אוזן לדממה" תשוחח נעמי מור עם משפחת מורחי.
15.10 רחוב סומסום.
15.40 שעת כושר.
15.55 כוכב לכת. ארץ. סידרה חדשה.
17.00 ערב חדש מנחה: דן מרגלית.
17.30 „הגומונים" שם הפרק: „סוד המיץ".
17.55 סדרה חדשה „פומיקר". הפרק הראשון: „שדון בבית המלאכה".
18.25 „הגיע זמן לשון" אבשלום קור מספר הפעם על „בנימין זאב הרבה לפני הרצל".
18.30 קיצור החדשות (ערבית).
18.32 „למשפחה" ערבית.

בן־גוריון, רשימות מזמנו ב„מחברות מלחמה" (22.00)

19.00 „מפגש" תכנית דיון שבועית (ערבית).
19.30 חדשות (ערבית).
20.00 כותרות מבט.
20.02 מבט ספורט.
20.55 „הגיע זמן לשון" פינת הלשון השבועית של אבשלום קור: כמו ידיו.
21.00 מבט לחדשות.
21.35 לקט שירי האירוויזיון 1988 (החלק השני) השירים המייצגים את אחת־עשרה המדינות באירוויזיון על־פי סדר הופעתן: גרמניה, אוסטריה, דנמרק, יוון, נורבגיה, בלגיה, לוקסמבורג, איטליה, צרפת, פורטוגל, יוגוסלביה.
22.00 סדרה — „מחברות מלחמה".

ערוץ 2
18.30 „קימבה האריה הלבן".
19.00 „תופשים אמריקה".
19.50 בקרוב בערוץ 2.
20.00 רגש חזק: נשים, קריירה ותינוקות.
21.00 אוסף שירים של פיטר גבריאל, אלטון ג'ון, קליף ריצ'ארדס ו„די"ר".

תכניות טלוויזיה ליום שישי 29.4.88

בשעה 21.15 — „ממני", תכנית ראיונות עם מני פאר.

בשעה 22.15 סרט קולנוע „[illegible]". העלילה מתרחשת [illegible] [illegible]

תחנות זרות טלוויזיה

המזרח־התיכון טלוויזיה

יום שישי 22.4.88
14.30 מסע בעולם המצוייר. 15.00 מועדון 700. 15.30 התעמלות. 16.00 ילדי התבובות (מצוייר). 16.30 סופרבוק (מצוייר). 17.00 שוכני־הסלעים (לילדים). 17.30 סרט „האיש שלנו פלינט" עם ג'יימס קובורן. 19.00 אלברט הפכן (תכנית לילדים). 19.30 קשרי משפחה (קומי). 20.00 חדשות בערבית. 20.30 חדשות באנגלית. 21.00 פול־גאי (פעולה). 22.00 סרט (ערבית). 23.30 מעשיות משפחות (ערבית).

יום שבת 23.4.88
14.30 המשפחה הביונית. 15.00 ימי העמק האבודים (מערבון). 15.30 וודי וודפקר (מצויר). 16.00 מלך השחקים (לילדים). 16.30 עולם החי. 17.00 כדורסל. 18.00 אירועי ספורט בעולם. 19.00 כדורגל (אנגלי). 21.00 היאבקות. 22.00 סרט „נשיא על הכוונת" עם אדוארד פוקס. 24.00 מועדון 700. 23.30 חיים אחרים.

יום ראשון 24.4.88
14.30 חיים אחרים. 15.00 מועדון 700. 15.30 מעשיות משפחות (ערבית). 16.00 מלך השחקים (לילדים). 16.30 הבית המעופף (מצויר). 17.00 סרט (ערבית). 19.00 משפחת וולטון (סדרה). 20.00 שישים דקות (מגזין אקטואליה). 21.00 ביופעים קלסיים (בלט אמריקאי, חלק א') 22.00 סרט „בעד הגיישה" עם גדי לואיס. 23.30 מעשיות משפחות (ערבית). 24.00 כדורסל אן־בי־אי.

יום שני 25.4.88
14.30 חיים אחרים. 15.00 מועדון 700. 15.30 התעמלות. 16.00 ילדי התבובות (מצוייר). 16.30 סופר־בוק (מצוייר). 17.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 17.30 סרט „קונג" עם טל ווינפלד. 19.00 ימים מאושרים (סדרה קומית). 19.30 לורן ושירלי (סדרה קומית). 20.00 חדשות בערבית. 21.30 חדשות באנגלית. 21.00 מגנום (בלש). 22.00 סרט „אימה 11 שלי" עם רוק הדסון. 24.00 מועדון 700. 24.30 חיים אחרים.

יום שלישי 26.4.88
14.30 חיים אחרים. 15.00 מועדון 700. 15.30 התעמלות. 16.00 ילדי התבובות (מצוייר). 16.30 הבית המעופף (מצוייר). 17.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 17.30 סרט „הפצועה" עם טוני פרנציוזה. 19.00 נסיעה בחלל (דרמוניה). 20.00 חדשות בערבית. 20.30 חדשות באנגלית. 21.00 צוות לענין (פעולה). 22.00 מקגייוור (סוכן חשאי). 23.00 זאב מעופף (פעולה). 24.00 מועדון 700. 24.30 חיים אחרים.

יום רביעי 27.4.88
14.30 חיים אחרים. 15.00 מועדון 700. 15.30 התעמלות. 16.00 ילדי התבובות (מצוייר). 16.30 סופר בוק (מצוייר). 17.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 17.30 סרט „הכוכב" עם וינסנט פרייס. 19.00 חוק וקשת (דרמה). 19.30 משפחת קבבל (סדרה). 20.00 חדשות בערבית. 20.30 חדשות באנגלית. 21.00 רצח בביבי־כרית (בלש). 22.00 הזנק והארי מקבוץ (סדרה). 23.00 הביבסיה (בלש). 24.00 מועדון 700. 24.30 חיים אחרים.

יום חמישי 28.4.88
14.30 חיים אחרים. 15.00 מועדון 700. 15.30 התעמלות. 16.00 ילדי התבובות (מצוייר). 16.30 הבית המעופף (מצוייר). 17.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 17.30 סרט „בעקבות השמש" עם גלן פורד. 19.00 פאנקי (עכבר וסדרה). 19.30 עיבוריות החיים (קומי). 20.00 חדשות בערבית. 20.30 חדשות באנגלית. 21.00 ססקיטו וגברת קיט (בלש). 22.00 הדרך לשמים (דרמה). 23.00 „קציר הרשע" (סדרה ערבית). 24.00 מועדון 700. 24.10 חיים אחרים.

הטלוויזיה הירדנית

יום שישי 22.4.88
כל צבע הבוקר תוכנית [illegible]. 13.30 כדורגל בינלאומי או ספורט עולמי. 15.30 סרט בנייז נריני (אנגלית). 17.30 סרט עלילתי בצרפתית. 19.00 חדשות בצרפתית. 19.14 לקט שירים. 19.30 חדשות בעברית. 19.45 סרטון דוקומנטרי. 20.30 התגבורת (קומדיה אמריקאית). 21.10 מגנום בלש פרטי. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 פלקון קרסט. 23.10 עני ועשיר.

יום שבת 23.4.88
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.30 רחוב סומסום (ערבית, בערוץ 1) 17.10 סרימכס (בערוץ 1). 17.35 משחקים אולימפיים (בערוץ 1). 18.00 סידרה חדשה בצרפתית. 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 כן אדוני ראש־הממשלה (קומדיה אנגלית) 21.10 בידור חי. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

יום ראשון 24.4.88
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.10 רגים השובב (ערוץ 1). 16.35 רחוב סומסום (ערוץ 1). 17.45 סרט דרמה דוקומנטרי — רק בערוץ 1. 17.30 עולמו של חלם דיסני. 18.05 רחוב קרנו. 18.20 כדורגל בינלאומי (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.14 קרקס בינלאומי. 19.30 חדשות בעברית. 20.10 כולי ואני (קומדיה אנגלית). 21.10 הסכם הסופי. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 אוהדה (סדרה). 23.30 עני ועשיר.

יום שני 25.4.88
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.35 אוליבר טוויסט (בערוץ 1). 18.00 תוכנית בצרפתית. 19.00 חדשות בצרפתית. 19.14 מגזין ספורט בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.10 האם מקסלים [illegible] (קומדיה אנגלית). 21.10 תבוא הדרשה על סדרה חדשה. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

יום שלישי 26.4.88
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.40 רחוב סומסום (ערבית ערוץ 1). 17.10 [illegible] לילדים, באנגלית, בערוץ 1. 18.00 [illegible]. 18.10 כדורסל אמריקאי (בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.10 אין כמו בבית (קומדיה אנגלית). 21.10 הנא הדרשה על סדרה חדשה. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 [illegible]. 23.10 עני ועשיר.

יום רביעי 27.4.88
[illegible] 15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.45 [illegible] (ערוץ 1). 17.15 [illegible] (סדרה בריטית) באנגלית. 17.30 [illegible] (ערוץ 1). [illegible] חדשות בצרפתית. 19.15 [illegible]. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 [illegible] (קומדיה אמריקאית). 21.10 [illegible] (סדרה אמריקאית). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 [illegible] (בערוץ 1).

יום חמישי 28.4.88
15.30 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.45 רחוב סומסום. 17.30 [illegible] לילדים, באנגלית, ערוץ 1. 18.00 [illegible]. 18.30 [illegible]. 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. [illegible] 20.10 [illegible] (קומדיה אמריקאית). 21.10 סרט עלילתי באורך מלא. 22.00 חדשות באנגלית. 23.10 סרט עלילתי באורך מלא. לכל המשפחה.

ששי רדיו

22.4.1988

קול המוסיקה
06.02 — „צלילי בוקר"
07.09 — „בהאזנה נינוחה". באך: קונצ'רטו ברנדנבורגי מס. 2. טלמן: קונצ'רטו ברה מג'ור לחצוצרה ותז. הנדל: קונצ'רטו לבסון ותז. בפה מג'ור. שוברט: אימפרומפטו בפה מינור. פגניני: קונצ'רטו מס. 1, ברה מג'ור. ליסט: הפולונזים.
09.00 — „קונצרט בוקר" ויואלדי: קונצ'רטו „האביב". מוצרט: שלישיה ברה מג'ור לפסנתר, כנור וצ'לו ק. 548. ובר: קונצ'רטו מס. 1. לקלרנית ותז. ברהמס: ולסים על שירי אהבה (נוסח תזמורתי). סן סאנס: קונצ'רטו לפסנתר ותז. מס. 2. רספיגי: „התרשמויות מברזיל" — סוויטה לתזמורת. מנואל פונסה: קונצ'רטו לכינור ומוקדש להנריק שרינג. סטרווינסקי: פולצ'ינלה — סוויטה.
11.57 — „פינת השיר" משירי חיים גורי.
12.00 — „מן הסרטיה" היידן: שלישיה בפה דיאז מינור. בטהובן: שלישיה בסול מז'ור אופ. 1.
13.05 „בהאזנה נינוחה" מוצרט: קונצ'רטונה ברה מג'ור ק. 190. ברהמס: סימפוניה מס. 1. דוד סאייה: הכובע משולש הקצוות.
15.00 — „לקראת שבת". פרגולזי: קונצ'רטו בסי במול מג'ור לכינור ותז. בלריקשת (ג'. אגר/תז. הקמרית וירטמברג/י. פרברג. יוהן ההם: דיברטימנטו לכלי נשיפה אופ. 20 (נשגבי הסינפוניטה הישראלית באר שבע/מ. רודן). היידן: סונטה במי מינור לפסנתר (א. ברנדל). סוונסון: [illegible] מס. 2. אופ. 28 ויתה. הפיל. של אוסלו/מ. איגנבדרסון.

טינה טרנר, בהופעה חיה. „דרדור" (גל"צ 15.05)

18.00 — „לקראתמס". הנדל: סונטה ל־2 כינורים: ל. מוצרט: „מסע מוסיקלי בעגלת [illegible]" (להקת אדוארד מלקוס). ה"ג. מוצרט: קונצ'רטו לבסון ולתזמורת, ק. 191 [illegible] הפילהרמונית/[illegible]. ל. יאנצ'ק: סוויטה לתזמורת כלי־קשת. [illegible] הקמרית הפלובקית/בוהוסלב ורגל. שוברט: סימפוניה מס. 7 בקייבנציר — בתזמור ויינגרטנר — תזמורת האופרה הממלכתית של וינה / פרנץ ליטשאואר.
18.00 „זמר הזהב — אמנים גדולים בהקלטות היסטוריות" ולאס מגנלברג (תבנית ראשונה). ראיון עם פרופ' ריגנר על מגנלברג כמבצע יצירות ביחסה אקזקטית הבינוית (עם תז. הקונצרטחבאו). פראנק סימפוניה ברה מינור.
19.00 — „מוסיקה קמרית". מנדלסון: שלישיה ברה מינור לפסנתר כינור וצ'לו אופ. 49 (שלישיה בלגית). מוזיקה הפוגה כלייקשת בפי בנוח מגור ק. 414 (שלישיית בוזמי עם א. [illegible]) [illegible] לאור פיולה.
00.05 — „מנגינות הארץ".
00.37 — „פינת השיר".
00.30 — „קונצרט ליל משמר" מוצרט: סימפוניה מס. 29. [illegible] הקייפיה מס. 10 אופ. 14 [illegible] גלינקה: [illegible] מוסיקה [illegible] קונצ'רטו למפסנתר ותז. [illegible] [illegible] אמריקאית.
23.30 — „ברית התורות וריטי [illegible]".

רשת א'
07.30 „הדך קול".
08.05 „בבקר המוסיקה [illegible] עם דב [illegible]".

10.05 „שירקור", מחולות ושירים משלנו.
11.05 „היום הששי" מגזין למסורת ופולקלור.
12.05 „מקורב יסתיכוני".
13.00 חדשות ותוכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכנית בצרפתית.
14.05 „בראש צעיר", מגזין לילדים ולבני נוער משולב בשירים כבקשתכם.
16.05 „שירים מבית אבא".
17.10 שירים עבריים.
18.05 „מוסף רדיו לספרות".
19.05 „זמר לשבת".
19.30 סיפורים לעולים.
22.05 „כי כוב הזמר": „כוב לשכוח". משירי ולינג ברג'גר, מופע פורבי של שירים ביידיש עם אריה ליש, חנה רובר ושמריהו לן שתקיים בבית־זכורה.
23.05 „להיטים מפולפלים", להיטי הזמר המזרחי של כל הזמנים.

רשת ב'
07.00 „הבוקר הזה".
08.05 „כל צבעי הרשת" עם יוסי גרבר.
12.10 „שריקת פתיחה", לקראת משחקי הכדורגל בשבת.
13.05 „בחצי היום", חדשות ופזמונים.
14.05 „לראות או לא לראות", יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
15.05 „בשמים לשבת", עם יהורם גאון.
16.05 „תמונות בשיער לבד". עם ילדי תש"ח מתלבטים, מארחים ומתחשבנים.
17.05 „מאחורי המתרות", מגזין לרדיו, לטלוויזיה ולעיתונות.
18.05 „השבוע שלי". עם העיתונאי יוסף לפיד.
19.05 „השיר השבועי".
20.05 „השושנה פורחת", רומנטיקה, שירים ופיוטים בביצוע יהדות ספרד.
22.05 שירים עבריים.
23.05 „בין שישי לשבת", שיחה בשניים בין יצחק לבני לבין הפסיכיאטר והמהפנט ד"ר מורים קליינהאוז.
00.10 „שיר אינו רק מנגינה", שירים עבריים בנושא אחד.

גלי צה"ל
06.05 צלילי בוקר, שירים עבריים.
06.30 „צוקים עיר", החדשות הראשונות של היום עם פנינה בת־צבי.
07.07 תוספת בוקר, צביקה שפירא ויונתן סף שבע.
08.05 בוקר טוב ישראל.
09.05 צלילי נעים, עם מולי שפירא.
11.05 „קולו של אבא", עם אלכס אנסקי.
12.05 „סגולים", שעתיים נעולה עם דורי בן־זאב.
14.05 „עוד לא שבת", עם שלמה ארצי.
15.05 „דרדר", עם טינה טרנר בקטעים מהופעתה [illegible] הקיץ [illegible] בת"א.
16.05 „שיר בשקט בשקט".
16.55 „אלף פנים", סיפור קצר עם דן שביט.
17.05 „רכבים רקונצרטים": 1. „לחקשים לעדות המגבינים", [illegible] 2. „בין [illegible]" 3. „על אנשים [illegible]" [illegible].
18.05 „שעה [illegible]", עם [illegible].
19.05 „[illegible]" [illegible] „שליחות הנפילה".
20.05 „לא על הלוף לבדו", שעתיים של מוסיקה ושיחה [illegible].
22.05 „בכל [illegible]" [illegible] עם [illegible].
23.00 [illegible].
00.00 צלילי בוקר.

רשת ג'
06.04 „יום שישי הגיע".
06.05 „[illegible]", עם [illegible].
10.00 „[illegible]".
12.05 „[illegible]", [illegible].
13.05 „בחזרות פרוע, עם דן כנר".
15.05 „לשמוע שרב, שירים עבריים".
17.05 „כאן, עם [illegible]".
19.05 „[illegible]", שירים עבריים.
20.05 „[illegible]".
22.05 „שיר לילה", שירים עבריים.
23.05 „[illegible]".
01.10 „[illegible]".

שבת רדיו

23.4.1988

קול המוסיקה

07.11 ויואלדי: קונצ'רטו ל־2 כנורות וכלי־קשת; י.ב. פישר: סויטה לתזמורת מתוך יומן האביב; מרקדנטה: קונצ'רטו לחליל ולתזמורת; בריטן: האילומינציות, עפ"י שירים של רמבו, לקול ותזמורת; מנדלסון: קונצ'רטו מס. 1 בסול־מינור, לפסנתר ולתזמורת; דבוז'אק: הפתיחה קרנבל.
09.00 החידון המוסיקלי.
10.00 קונצרט השבת מהקלטות התז. הסימפ. של רשה"ש מנצח: גארי ברתיני. באך: קונצ'רטו ברנדנבורגי מס. 1, מרדכי סתר: תיקון חצות — אורטוריה. מוצרט: סימפוניה מס. 25; רוול: הוולס. רביוסי: סונטה לכינור ופסנתר.
11.57 פינת השיר. משירי חיים גורי.
12.00 במחיצת אמן. הפסנתרן אלכסיס וייסנברג.
13.05 קונצרט לצהרי השבת — שומאן: סימפוניה מס. 1 בסי־במול מג'ור (האביב) (תזמ. פילהרמוניה התרשה/ אליהו ענבל); מוצרט: סינפוניה קונצרטית לכינור, ויולה ותזמורת, ק. 364 (סולנים: איגור ודוד אויסטרך); ובר: קונצ'רטו מס. 1 לפסנתר ולתזמורת (סולנית: מריה ליטאואר); סטרבינסקי: סימפונית תהלים (מקהלת פסטיבל באך והסימפונית של לונדון/ ל. ברנשטיין).
15.00 אינטרלודיום.
16.00 הכרוניקה הקטנה של אנה מגדלנה באך (תכנית שנית, ש"ח).
17.00 פגוש את האמן. דור לוין: פסנתר; רגר: וריאציות ופוגה על נושא של באך אופ. 81; שוברט: פנטסיה בדו מג'ור הנודד; נרדמן:

שלמה מינץ, סולן ומנצח על ידנו. הפילהרמונית (מ׳ 20.30)

פרלוד וסונטינה מס. 6 (ע. הד־עת).
18.00 רדיו ודרמה גיא אתי. מאת: שלמית לפיד. עיבוד ובימוי: פנינה גרי.
19.05 הקונצרט שלי עם נשיא המדינה חיים הרצוג (חלק שני).
21.05 מעל בימת האופרה רוסיני: הספר מסביליה. (אליהו ענבל; מצארט: סינפוניה קונצרטית לכנור, ויולה ותזמורת, ק. (סולנים: איגור ודוד אויסטרך); ובר: קונצ'רטו מס. 1 לפסנתר ולתזמורת. (סולנית: מריה ליטאואר); סטרבינסקי: סימפונית תהלים.

רשת א׳

09.05 שלום המדע.
09.30 דעת־קול תיבת דואר בענייני מדע.
10.05 מילים שמגעות לנפש: להיות עם הספר. שיחות עם סופרים, בני דורות שונים, עם משמעות משפט זה.
11.05 משנינו: עתיד כסיוס או אנטי־אוטופיה: משתתפים: רזיה לנרס, יוסי שמיר ופרופ׳ זאב שטרנהל.
12.05 מישור תעודה בין השורות: על הרצל משתתפים: ד"ר אבנר פאלק, ד"ר משה שרף והגרפולוגית רומה אבישי.
13.00 חדשות ותכנית באנגלית.
13.30 חדשות ותכנית בצרפתית.
14.06 בראש צעיר, סיפור, שירים וברכות כבקשתכם בשידור חי.
15.05 שכח אותו, סדרת תכניות על הדו ופולקלור לאור הזכרונות, עם ראש כוכ.
16.00 רדיודרמה ליל העשרים. מאת יהושע סובול עיבוד ובימוי דליה עמית. משתתפים: מירב גרי, רבקה גרינט, ליאת גורן, איתן בלום, רמי ברוך, אהוד שור וגיל אלון.
17.10 סיפורי־די — ניגון של המוסיקה מאת ש. למיר מגישה אילי גורליצקי.
17.40 שירים עבריים.
18.05 מסביב לעולם בשעה קלה.
18.55 פינת השיר.
19.05 אנתולוגיה קטנה לשירה.
19.30 שידורים לעולים.
22.10 מלווה מלכה.
23.05 דרכי ארם עם רחל חלפי.

רשת ב׳

07.00 זמר זמר לך.
08.05 מי ישן — אגדות, ספורים ופינות הזמר.
09.00 חדשות (+ רשתות א׳ וג׳)
09.05 רוח קדים סדרת תסכיתים על־פי ספרו של שלמה הלל; עיבוד לשידור: חנן פלר; מוסיקה: אלדד לידור; בימוי: ניסים קמחי (פרק שנים־עשר).
09.35 שירים עבריים.
09.55 עוזיה אלון מספר על נוף הארץ.
10.05 יומן השבוע.
11.05 שעת לצון — תכנית בידור בהנחיית דודו דותן.
12.05 השנה שהייתה. מסע אל שנת 1964, קולות, צלילים, כותרות וספורים עורך ומגיש: שמואל שי.
13.05 עם פרופ׳ שושנה בירן, מנהלת המכון האונקולוגי ע"ש שרת בהדסה ירושלים.
14.06 סקירת שבועונים מן העולם.
14.11 ארץ חמדה.
15.05 הבו זמר, שירים עבריים.
16.05 לילות מוסקבה, שירים רוסיים.
16.30 שירים ושערים, דיווחים על השערים שיובקעו במשחקי הליגה הלאומית בכדורגל ופזמונים.
18.30 ממגרש הספורט.
19.05 הקול קולנוע.
20.05 יומן השבוע.
21.05 כוכב הערב: עם דלאראס.
22.05 תמונות בשחור לבן — עם ילדי תש"ח מתלבטים, מארחים ומתחשבנים. (תכנית ראשונה) (ש"ח).
23.05 השבוע שלי, עם העתונאי יוסף לפיד.
00.10 הוי ארצי מולדתי, שירים עבריים.

גלי צה"ל

07.05 יופי של שירים שירים עבריים.
08.05 מעל ומתחת לשמיכה.
18.05 שישבת — מבזקי חדשות, דיווחי ספורט, עירטונים על מצב התנועה בדרכי הארץ ומוסיקה.
20.05 תו על תו תקליטורים חדשים במוסיקה הקלאסית.
21.00 מבט לחדשות.
22.05 מסדרת מסורת.
23.05 עושים מדינה.
00.05 ציפורי לילה מארח אבי קורן מארח את ישה ירקוני.
02.00 לא רוצים לישון.
05.00 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 1

09.05 מקהלה עליזה — שירים וסיפורים לילדים.
10.05 טעם של פעם.
11.05 במצב הרוכבי.
12.05 הדרך עם יהורם גאון בלתי זה תזמורת הפילהרמונית הישראלית משיריו של רוני ולנר.
13.05 שאלות אישיות יעקב אגמון משוחח עם המשוררת ציפי שחרור.
14.05 הכל זורם.
16.05 סינמה שבת.
17.05 ספרים רבותי ספרים המגאזין הספרותי של גלי צה"ל.

שידורי צה"ל 2

09.05 משירי להקות צבאיות.
10.05 משירי אמי נצר.
12.05 הדרך עם יהורם גאון.
13.05 להיט לתיאבון להיטים עכשוויים.
14.05 יופי של שירים.
16.05 באים מאהבה שירי אהבה.
21.05 הפילהרמונית בכיכר מלכי ישראל שידור ישיר של הקונצרט החגיגי של התזמורת הפילהרמונית בכיכר מלכי ישראל המארחת את הסולנים: [illegible] הכנר שלמה מינץ ואת הזמרים [illegible] ויורדנה ארזי.

רשת ג׳

07.11 צלילים למזכרת, שירי העבר.
08.05 גוונים, פזמונים ישראליים.
10.05 על במת להיטי כל הזמנים.
12.05 להיטים לוהטים.
14.06 כוכבים.
15.05 אנו זוכרים את השירים.
17.05 שיר בדי־רביים.
19.05 זמר שכזה, שירים עבריים.
20.05 פזמונהמן — [illegible]
22.05 סיול לילי, שירים עבריים.
23.05 רדיוסק, פזמונים בשעה קטנה.

ראשון רדיו

24.4.1988

קול המוסיקה

06.02 "צלילי בוקר".
07.09 "בהאזנה נינוחה" הנדל: "הקוקיה והזמיר" קונצ'רטו לעוגב ותז'; לוקאטלי: סונטה בסול מינור לחליל וקונטינואו; היידן: קונצ'רטו בפה מג'ור ללירה ותז' וכצירה לעוגב קאמרי ותז'; שוברט: סונטה בלה מינור לפסנתר; ברהמס: שיר מחול; ראבל: סונטה לכינור ופסנתר; יאנאצ'ק: מחולות לאכים.
09.00 "קונצרט בוקר" רבוז'ק: סוויטה צ'כית אופ' 39; שוסון: שלישייה בסול מינור לפסנתר, כינור וצ'לו אופ'; שופן: סונטה מס' 3 בסי מינור לפסנתר, אופ' 58; מוצרט: סונטה בדו מג'ור לחליל ופסנתר ק. 296; פגניני: קונצ'רטו מס' 1 לכינור ותז'.
11.57 "פינת השיר" משירי נתן יונתן.
12.00 "אמנים באולפן" מינה וג'ורג' האס: אבובים, דמיטריי רודיאקוב — באסון; שושנה רודיאקוב: פסנתר; סליארי: שלישייה ל־2 אבובים ובאסון; סן־סאנס: סונטה לבאסון ולפסנתר אופוס 168; דה־הרוך: 4 שירי־עם פלמיים עתיקים; פולנק: שלישייה לאבוב, באסון ופסנתר.
13.05 קרל פיליפ עמנואל באך: 5 פולונזים; היידן: סונטה מס' 30, ברה מג'ור, לפסנתר; ויוטי: קונצ'רטו מס' 16, במי מינור, לכינור ולתז'; שומאן: קטע קונצרטי ל־4 קרנות ותזמורת; בטהובן: סימפוניה מס' 8, בפה מג'ור; מוצרט: ארג'ו במי מג'ור

עפרה חזה, כוכבת „כוכב הערבי" (גל"צ 1, 20.05)

לכינור ותזמורת ק. 261.
15.00 מוסיקה כאן ועכשיו מוסיקאו, הקלטה מקונצרט שהיה במועדון "יובל".
16.00 "מוסיקה ליום ראשון" שיר: סיפור עלייתו הסמיימה של ישו הנוצרי; רבוז'ק: סטאבת מאטר.
18.00 "התידון המוסיקלי" (שידור חוזר).
19.00 "מוסיקה קלאסית קלה".
20.05 "אינטרלוד".
20.27 "פינת השיר".
20.30 "הקונצרט הקאמרי השבועי" משבוע מוסיקה קלית בירושלים 1987 מקהלת הקונצרטים "מתיק פריץ" מריסלדורף/ הרטמוט שמיט אולריך לייקה: עוגב; מנדלסון: סונטה מס' 6 ברה מינור לעוגב; ברוקנר: 3 מוטטים; ברהמס: פרלוד ופוגה בלה מינור; ורדי: אבינו שבשמים. א. גורמן: פינלה מתוך סימפוניה מס' 2 לעוגב; פר שמיט: בשוב אדוני את שיבת ציון; ברנר: מוסיקת קיץ; איברה: 3 קטעים קצרים.
22.30 "מן המקורות" נגינת הסאורד החורי.
23.00 "מחוזי יצירות" סרקנסט: הקונצ'רטי לפסנתר; פורה: שירים.

רשת א׳

07.30 "רדיו קל".
08.05 "חוגה" עם בני הגדל.
09.05 "סלודיר" שירות מידע למאזינים.
10.05 "שיריקוד" מחולות ושירים משלנו.
11.05 "פניני בוקר" עם גדעון הוד.
12.05 "מעורב ירתיכוני".
13.00 חדשות ותכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכניות בצרפתית.
14.06 "בראש צעיר" מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 "האוניברסיטה הפתוחה" צרפתית למתקדמים: שיעור 60.
16.05 "רדיו־עשרה" מגזין נוער.
17.10 "צבעי הקשת" ממזרח וממערב וגם משלנו.
18.06 "מנחת ערב".
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 "תפוח ועץ" תכנית על הקשר בין הורים לילדיהם עורכת ומנחה: רבקה מיכאלי; בהשתתפות: ד"ר עמירם רביב, פסיכולוג חינוכי קליני: קו פתוח.

רשת ב׳

07.00 "הבוקר הזה".
08.05 "עושים עניין".
09.05 "ביקור בית" עם רבקה מיכאלי.
10.05 "כל צבעי הרשת" עם יואב גינאי.
12.10 "אלף־אלף" ב"בית" עם אהוד מנור.
13.05 "בחצי היום" חדשות ופזמונים.
14.06 "לראות או לא לראות" יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 "בת צחוק" הווי והומור.
15.05 "שירים ושעורים".
15.55 "קראתי ספר" קוראים ממליצים.
16.05 "יומן כלכלה".
17.05 "רגעי קסם".
18.06 "בעין בוחנת" שאלות וסוגיות במחלוקת.
18.45 היום בספורט.
19.00 "היום הזה".
19.35 "עם ישראל" מוסף לעניינים יהודיים בעולם.
20.05 "אומר בשבחין" פיוטים ופרקי חזנות ספרדיים.
22.05 "בינינו לבין עצמנו" שיחות עם מאזינים בשידור חי. מנחה: אלכס טלמור:
00.15 "להאחז בחלום" שירים לסיומו של יום.

גלי צה"ל

06.05 צלילי בוקר שירים עבריים.
06.30 פוקחים עין.
07.00 שבע אפס שבע עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילת בוקר עם אלי ישראלי.
11.05 נכון לעכשיו עם רפי רשף.
13.05 דו רה, יומי.
13.55 40 לאחור סיפור היום בתש"ח.
14.05 פגישה יומית עם יצחק קינר.
15.05 שירים לתג עם ארז טל.
16.05 קו פתוח עם אלוף פיקוד המרכז עמרם מצנע.
16.54 באופן מילולי פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 שעה קלה על כלכלה.
18.45 חמש עשרה קטנות.
00.05 ציפורי לילה משוחחות עם גדעון רייכר המשוחח עם מאזינים.
02.00 לא רוצים לישון.
05.00 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 1

19.05 רדיו ספורט.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 כוכב הערב עם עפרה חזה.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 לילה לא שקט.
22.05 על הדבש ועל הכיסאק.
23.05 עשרים וארבע היום שהיה.
23.55 שיחת חצות עם פרופ׳ יורם ורדימן — מעצב גרפי ומרצה ב„בצלאל".

שידורי צה"ל 2

19.05 שליפה מהמותן עם לאה עין.
20.05 צרפ"8 תכנית יומית.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 הפסקת עשר עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'אז הזה עם דני קרמן.

רשת ג׳

06.04 "בחזרה לאושר".
07.07 "שיר בבוקר בבוקר".
09.05 "גימלים" עם מיכל שמואלי.
10.05 "דברים טובים".
11.05 "שבעים מי יודע"
12.05 "אהבה יומיומית".
13.05 "רק בימי חול" עם מנחם פרי.
14.06 "לי ולך" שיר וברכה.
15.05 "חדש חדיש ומחודש".
16.05 "הצגה יומית" עם יקיר אביב.
18.06 "מצעד הפזמונים הלועזיים".
21.05 "ארוס עתיק".
23.05 "הלילה הוא שירים".

שני רדיו

25.4.1988

קול המוסיקה

06.02 "צלילי בוקר".
07.09 "בהאזנה נינוחה". 1. הנדל: קונצ'רטו גרוסו בסי במול מג'ור אופ. 6 מס 7; 2. מוצרט: קונצ'רטו מס. 22 במי במול מג'ור לפסנתר ותזמורת (מ. פראיה והתז. הקאמרית האנגלית); 3. ק. קרויצר: טריו לשתי קלרינטות וויולה (שטרלר/ א. שמידט ור. יאמן); 4. ברהמס: סימפוניה מס 3 בפה מג'ור אופ.
09.00 "קונצרט בוקר": 1. רוסיני: סונטה מס. 1 בסול מג'ור לתז. כלי קשת; 2. פגניני: קונצ'רטו מס. 2 בסי מינור לכנור ותזמורת אופוס 7 („לה קמפנלה"); 3. פרוקופייב: סונטה מס 6 בלה מג'ור לפסנתר אופ. 82/ א. שגורליק; 4. פולנק: גלוריה ומקהלה ותז. הסימפ. של בירמינגהם/ ל. פרמו) 5. רוול: מבוא ואלגרו לנבל, רביעיית כלי קשת וחליל וקלרינית (ל. לסקין/ א. מריון/ ר. לנסלו/ ורביעיית ויה נובה); 6. בטהובן: יסורי פרומתיאוס, מוסיקה לבלט אופ. 43 (התז. הקאמרית אורפאוס)
11.57 "פינת השיר" — משירי נתן יונתן.
12.00 "מן הסרטיה": גונו: סימפוניה קטנה לכלי נשיפה; שומאן: 3 רומנסות אופ. 94; שוברט: רביעייה לכלי קשת בסול מינור.
13.05 "בהאזנה נינוחה": מוצרט: דיברטימנטו ק. 136; ובר: רביעייה לפסנתר וכלי קשת; מנדלסון: ארבעה קטעים לרביעיית כלי קשת; ביזה: סימפוניה בדו מג'ור.
15.00 "עשה לך רב".

מתי כספי, „כוכב הערבי" (גל"צ 1, 20.05)

16.00 "מאולמי הקונצרטים בעולם": 1. התז. הסימפ. של לחאן/ ארמנ ז'ורדן: היידן: הפתיחה ל„איי הבאמנות המדומה"; ברנשטיין: סרנדה לכינור, נבל כלי־הקשה וכלי־קשת; היידן: סימפוניה מס' 9; רסיטל ללאוטה של פול אודט: מיצירות דלצ'ה, שפגנ'ו, דההדופה, דהמלנר, פרנסיסקו ודאולנד.
18.00 "רגש על הביצוע".
19.00 "בין חברים".
20.05 "אינטרלוד".
20.27 "פינת השיר".
20.30 "מאולמי הקונצרטים בעולם": 1. התז. הסימפ. של רדיו באווריה /קולין דיוויס, דלף ואן ווילאמס: סימפוניה מס. 16 ברוקנר: סימפוניה מס. 7. 2. מפסטיבל המוסיקה הרייני — קפלה ווקלה סנט אפוסטלן, המנון והאנטיפונים לתפילת ערבית; ויקטוריה: מגניפיקט ומלכת השמיים.
23.00 "מחוזי יצירות": סרקנסט: הקונצ'רטי לפסנתר; פורה: שירים.

רשת א׳

07.30 "רדיו קל".
08.05 "חוגה" עם בני הגדל.
09.05 "סלודיר" שירות מידע למאזינים.
10.05 "שיריקוד" מחולות ושירים משלנו.
11.05 "פניני בוקר" עם גדעון הוד.
12.05 "מעורב ירתיכוני".
13.00 חדשות ותכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכניות בצרפתית.
14.06 "בראש צעיר" מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 "האוניברסיטה המשודרת" "הכנענים" "עיצוב הסתיו" פרופ׳ עודי ארנן.
16.05 "גיל הבינים".
17.10 "צבעי הקשת".
17.55 "מה נשמע" — פרטים על התכניות.
18.06 "מנחת ערב".
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 לכל אדם כוכב עם האסטרולוג אילן פקר.

רשת ב׳

07.00 "הבוקר הזה".
08.05 "עושים עניין".
09.05 "ביקור בית" עם רבקה מיכאלי.
10.05 "כל צבעי הרשת" עם עמיקם רוטמן.
12.10 "אלף־אלף" "בית" עם אהוד מנור.
13.05 "בחצי היום" חדשות ופזמונים.
14.06 "לראות או לא לראות" יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 "בת צחוק" הווי והומור.
15.05 "שירים ושעורים".
15.55 "קראתי ספר" קוראים ממליצים.
16.05 "יומן כלכלה".
17.05 "רגעי קסם".
18.06 "שעה חופשית" מגזין שבועי לענייני חנוך.
19.00 "היום הזה".
19.35 "דין ודברים" מגזין לענייני חוק ומשפט.
20.05 "סולם הזמירות" מצעד הפזמונים המסורתיים.
22.05 "קפה ראשי" חידונים מנחים בהשתתפות המאזינים עם שמוליק רוזן.
00.15 "ג'אז ועוד" עם לאה ליאור.

גלי צה"ל

06.05 "צלילי בוקר" שירים עבריים.
06.30 "פוקחים עין".
07.07 "שבע אפס שבע" עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 "אילה בוקר" עם איל ישראלי.
10.05 "עשר" שירים עבריים.
11.05 "נכון לעכשיו" עם רפי רשף.
13.05 "דו רה, יומי".
13.55 "40 לאחור" סיפור היום בתש"ח.
14.05 "פגישה יומית" עם אורלי יניב.
15.05 "שירים לתג" עם ארז טל.
16.05 "ארבע אחר הצהריים"
16.54 "באופן מילולי" פינתו של אבשלום קור.
17.00 "ערב טוב ישראל".
18.05 "ספרא וסייפא" ירחון גל"צ לענייני ספרות צבאית.
18.45 "משהו עולמי" מגאזין גלי צה"ל לענייני חוץ.
00.05 "ציפורי לילה" עם יותם ראובני.
02.00 לא רוצים לישון.
05.00 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 1

19.05 "שירים מכאן" שירים עבריים.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 "כוכב הערב" מתי כספי.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 "לילה לא שקט".
22.05 "על הדבש ועל הכיסאק".
23.05 "עשרים וארבע היום שהיה".
23.55 "שיחת חצות" עם ציונה פסל — סגנית ראש עיריית הרצליה.

שידורי צה"ל 2

19.05 "שליפה מהמותן" עם לאה עין.
20.05 "צער חזק" תכנית הספורט של גלי צה"ל הכוללת דיווחים ושידורים ממשחקי הליגה בכדורסל ופרשנים באולפן.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 "הפסקת עשר" עם מיכל ניב.
23.05 "קול הג'אז הזה".

רשת ג׳

06.04 "בחזרה לאושר".
07.07 "שיר בבוקר בבוקר".
09.05 "גימלים" עם מיכל שמואלי.
10.05 "דברים טובים".
11.05 "שבעים מי יודע"
12.05 "אהבה יומיומית".
13.05 "רק בימי חול" עם מנחם פרי.
14.06 "לי ולך" שיר וברכה.
15.05 "חדש, חדיש ומחודש".
16.05 "הצגה יומית" עם יקיר אביב.
18.06 "היה היה" עם קובי ברקאי.
20.05 "סמני דרך".
21.05 "קצת אחרת" פופ מתקדם.
23.05 "הלילה הוא שירים".

שלישי רדיו

26.4.1988

קול המוסיקה

06.02 צלילי בוקר.
07.09 בהאזנה נינוחה: סקרלאטי: 6 סונטות לפסנתר (ולדימיר הורוביץ); באך: סויטה מס׳ 1 בדו מג'ור (סולני הברוק האנגליים / ג'. א. גארדינר); מוצרט: מוסיקת ליל זעירה ק. 525 (אקדמיה למוסיקה עתיקה / כ. הוגווד); מנדלסון: קונצ'רטו במי מינור, לכנור ולתזמורת (אוטו אוגי / הסימפונית מלונדון / ד. פרטר); שופן: בלדה מספר 4, בפה מינור, אופוס 52 (ולדימיר הורוביץ).
09.00 קונצרט בוקר: בטהובן: הפתיחה לאונורה מס׳ 3 (פילהרמוניה / ו. אשכנזי); ובר: קונצ'רטו מס׳ 2 במי במול מג'ור, לקלרינית ולתזמורת, אופ׳ 74 (ג'. דילטון / הסימפונית מברמינגאם / נ. יארבי); מוצרט: סמפוניה מספר 41, בדו מז'ור, יופיטר; מוצרט: קונצ'רטו מס׳ 18 בסי במול מג'ור, לפסנתר ותזמורת, ק. 456 (מארי פראיה / תזמורת קאמרית אנגלית); בטהובן: סימפוניה מספר 9, ברה מינור, אופ׳ 125 („הכוראלית") (מרגרט פרייס / מרילין הורן / ג'ון ויקרס / מאטי סאלמינן / פילהרמונית מניו־יורק / ז. מהטה); ברהמס: בלדה אופוס 10 מספר 3, לפסנתר (גלן גולד).
11.57 פינת השיר, משירי נתן יונתן.
12.00 מן הסרטיה, ברהמס: חמישייה לפסנתר וכלי קשת בפה מינור, אופ. 34 (ס. ולצמן / + רביעיית ת"א).
13.05 בהאזנה נינוחה: מוצרט: קסציון מס. 2 ק. 95; דיטרסדורף: סינפוניה קונצ'רטנטה לויולה קונטרבס ותז.; מנדלסון: 6 דואטים

נתן יונתן, משורר השבוע ב„פינת השיר" (מ׳ 11.57)

אופ. 63; שומאן: פנטסיה בדו מג'ור, אופ. 131; ובר: שלישייה לחליל צ'לו ופסנתר; פרנק: פסיכה — פואמה סימפונית.
15.00 מוסיקה צעירה.
16.00 מאולמי הקונצרטים שלנו, תז. חיפה / מוריס ברוט / אריה ורדי ויגאל כהן סולנים: מוצרט: הפתיחה לנישואי פיגרו; היידן: סרנדות ביישניות לקלרינית; שומאן: קונצ'רטו לפסנתר אופ. 54; בטהובן: סימפוניה מס. 2.
17.30 שלות, להקת הקמרטה של לונדון.
18.00 ממרוץ התקליטייה.
19.00 פניני אופרה, מתוך איפיגניה בטאוריס מאת גלוק (עם מריה קלאס, פיורנצה קוסוטו ואחרים, מקהלה ותזמורת של הסקאלה ממילאנו / נינו סנזוניו); אריות מתוך אופרות של מוצארט (עם הטנור סטיוארט ברוס והפילהרמונית של לונדון / ג'ון פריצ'רד).
20.05 אינטרלוד.
20.27 פינת השיר.
20.30 קונצרט התז. הסימפ. של רשה"ש, מיצירות תיאה מסגרייב ובניצוחה אלכסנדרס מנולוגים מתוך האופרה מרי, מלכת הסקוטים; פריסטיה (נקודת מיפגש); לחליל וכלי קשת; בריטן: סויטה לכנור ופסנתר; בטהובן: שירי־עם אירים.
22.30 ג'ז קלאסי.
23.00 מחוזי יצירות, סרקנסט: הקונצ'רטי לפסנתר, פורה: שירים.

רשת א׳

07.30 רדיו קל.
08.05 חוגה עם בני הגדל.
09.05 סלודיר, שירות מידע למאזינים.
10.05 שיריקוד: מחולות ושירים משלנו.
11.05 פניני בוקר עם גדעון הוד.
12.05 מעורב ירתיכוני.
13.00 חדשות ותכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכניות בצרפתית.
14.06 בראש צעיר, מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 האוניברסיטה הפתוחה, יחסים בינלאומיים בעידן הגרעיני: המזרח־התיכון בעידן הגרעיני, ד"ר שי פלדמן.
16.05 מועדון שעון הזהב, מעולמו של האדם המבוגר.
17.10 צבעי הקשת: שירים ממזרח אירופה.
18.06 מנחת ערב.
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 שנינו יחד וכל אחד לחוד. עורך ומנחה: יובב כץ על התמודדות עם נישואים שניים, עם ד"ר חביבה אייל ואבי ברמן, פסיכולוגים.

רשת ב׳

07.00 הבוקר הזה.
08.05 עושים עניין.
09.05 ביקור בית, עם רבקה מיכאלי.
10.05 כל צבעי הרשת עם יואב גינאי.
12.10 אלף־אלף ב־בית, עם אהוד מנור.
13.05 בחצי היום חדשות ופזמונים.
14.06 לראות או לא לראות, יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 בת צחוק, הווי והומור.
15.05 שירים ושעורים.
15.55 קראתי ספר, קוראים ממליצים.
16.05 יומן כלכלה.
17.05 רגעי קסם.
18.06 אצבע על הדופק, שבועון בעניני בריאות ורפואה.
18.45 היום בספורט.
19.00 היום הזה.
19.35 עולם חדש, מגזין חדשותי לעניני האדם וסביבתו.
20.05 פרקי חזנות כבקשתך, מזמור שיר.
22.05 שוטטות עם דני אלדר.
00.15 להאחז בחלום, שירים לסיומו של יום.

גלי צה"ל

06.05 צלילי בוקר שירים.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע עם איתן ליפשיץ.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר עם אלי ישראלי.
10.05 עשר — שירים עבריים.
11.05 נכון לעכשיו עם רפי רשף.
13.05 דו רה, יומי.
13.55 40 לאחור סיפור היום בתש"ח.
14.05 פגישה יומית עם יצחק קינר.
15.05 שירים לתג עם ארז טל.
16.05 ארבע אחרי הצהריים.
16.54 באופן מילולי, פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 שעה קלה על כלכלה.
18.45 חמש עשרה קטנות.
00.05 ציפורי לילה עם אביהו מדינה.
02.00 לא רוצים לישון.
05.00 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 1

19.05 ספרא וסייפא — ירחון גל"צ לעניני ספרות צבאית. (ש"ח).
19.50 פינה חמה לליב"ך.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 כוכב הערב — להקת פיקוד צפון.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 לילה לא שקט.
22.05 על הדבש ועל הכיסאק — שירים שוחברו אהובים. עורך: מאיר לחאני.
22.55 יומן שידותרום (ש"ח).
23.05 עשרים וארבע היום שהיה — עם ירון וילנסקי.
23.55 שיחת חצות — עם המשורר אריה אורי. מפיק רן שפירא.

שידורי צה"ל 2

19.05 שליפה מהמותן עם לאה עין.
20.05 צרפ"8 תכנית יומית.
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 הפסקת עשר עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'אז הזה.

רשת ג׳

06.04 בחזרה לאושר
07.07 שיר בבוקר בבוקר.
09.05 גימלים, עם מיכל שמואלי.
10.05 דברים טובים.
11.05 שבעים מי יודע?
12.05 אהבה יומיומית.
13.05 רק בימי חול, עם מנחם פרי.
14.06 לי ולך, שיר וברכה.
15.05 חדש, חדיש ומחודש.
16.05 הצגה יומית, עם יקיר אביב.
18.06 מקום בצמרת.
21.05 ארוס עתיק עם דן שמרי.
23.05 פניני ג'אז עם לאה ליאור.

רביעי רדיו

27.4.1988

קול המוסיקה

06.02 "צלילי בוקר".
07.09 "בהאזנה נינוחה" היידן: סימפוניה מס. 97 שומאן: קונצ'רטו לכנור ותז. ברה מינור מנדלסון: המוסיקה ל„חלום ליל קיץ".
09.00 "קונצרט בוקר" מוצרט: קונצ'רטו לכנור ותז. מס. 4 ברה מג'ור, בטהובן: סונטה לפסנתר אופ. 106 „פסנתר הפטישים" שומאן: סימפוניה מס. 2 סטרווינסקי: „המלך אדיפוס" אופרה־אורטוריה.
11.57 "פינת השיר" משירי נתן יונתן.
12.00 "אמנים באולפן" אינה יוסט: צ'לו, אלדד נוימרק: פסנתר ז'הרבלואה: סויטה בלה מג'ור קאסלה: סונטה בדו ניק: סויטה ספרדית.
13.00 "בהאזנה נינוחה" הנדל: „בואה של מלכת שבא" היידן: קונצ'רטו לקרן ותז. מס. 1 שוברט: וריאציות על נושא מקורי לפסנתר 4 ידיים רוסיני: מבוא, נושא ווריאציות לקלרנית ותז. מוצרט: „זוטות" — מוסיקה לבאלט ליסט: רפסודיה הונגרית מס. 6 סרסאטה: קוואטינה אופ. 144 גלזונוב: פתיחה על נושאים יוניים.
15.00 "מוסיקה ויוה" כריסטיאן רודנבורג — נגן בכלי־נקישה.
16.00 "קונצרט מהקלטות התז. הסימפ. של רשה"ש" יוסף טל: „שאול בעין־דור" מוצרט: קונצרט בדו מג'ור, לפסנתר ותז. ק. 415 רחמנינוב: סימפוניה מס. 1 הוכל „ההרורים".

מריאן אנדרסון, שעה עם זמרת האלט (מ׳ 18.00)

18.00 "שעה עם..." זמרת האלט מריאן אנדרסון.
19.00 "מוסיקה אהובה עליכם" בטהובן: קונצ'רטו ברה מג'ור לכינור ולתזמורת אופ' 61.
20.05 "אינטרלוד".
20.27 "פינת השיר".
20.10 "מאולמי הקונצרטים שלנו". התז. הפיל./זובין מטה/מרתל ברגמן צ'לו הינדמית: „מאתיס הצייר" צ'ייקובסקי: וריאציות „רוקוקו" לצ'לו ותז. ברהמס, סימפוניה מס. 2.
22.30 "מג'ז הלאה".
23.00 "מחוזי יצירות" סרקנסט: הקונצ'רטו לפסנתר פורה: שירים.

רשת א׳

07.30 "רדיו־קל".
08.05 "חוגה" עם בני הגדל.
09.05 "סלודיר" שירות מידע למאזינים.
10.05 "שיריקוד" מחולות ושירים משלנו.
11.05 "פניני בוקר" עם גדעון הוד.
12.05 "מעורב ירתיכוני".
13.00 חדשות ותכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכניות בצרפתית.
14.06 "בראש צעיר" מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 "האוניברסיטה המשודרת" „הציונות באמריקה" „ציונות אמריקה ומדינת ארצות־הברית במזרח־התיכון" ד"ר איתן גלבוע.
16.50 "מושגים" [illegible] משתתפים רזיה לנרס, יוסי שמיר ופרופ׳ זאב שטרנהל. (ש"ח).
17.10 "צבעי הקשת" שירי עמים.
18.06 "מנחת ערב" [illegible]
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 "חבר השופטים" [illegible] היכרויות רדיופונית בשידור חי. עורכת ומנחה: מלכה למרן.

רשת ב׳

07.00 "הבוקר הזה".
08.05 "עושים עניין".
09.05 "ביקור בית" עם רבקה מיכאלי.
10.05 "כל צבעי הרשת" עם יואב גינאי.
12.10 "אלף־אלף" ב"בית" עם אהוד מנור.
13.05 "בחצי היום" חדשות ופזמונים.
14.06 "לראות או לא לראות" יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 "בת צחוק" הווי והומור.
15.05 "שירים ושעורים".
15.55 "קראתי ספר" קוראים ממליצים.
16.05 "יומן כלכלה".
17.05 "רגעי קסם".
18.06 "יש שאלות".
18.45 היום בספורט.
19.00 "היום הזה".
19.35 "כוכב לענייני צבא ובטחון".
20.05 ערב הוקרה למקבלי עיטור צה"ל מאז קום המדינה בחסות התנועה למען ארץ־ישראל כובה שידור חי מן הטקס החגיגי באיצטדיון הכנס ברמת־השרון משתתפים: ראש הממשלה, שר הבטחון הרמטכ"ל ומיטב האמנים ביניהם שושנה דמארי, יוסי בנאי, חנה כרון, בועז שרעבי, נתנאלה ולהקת הנח"ל.
22.05 [illegible]
00.15 "ג'אז ועוד" עם לאה ליאור.

גלי צה"ל

06.05 צלילי בוקר שירים עבריים.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר עם אלי ישראלי.
10.05 עשר שירים עבריים.
11.05 נכון לעכשיו עם רפי רשף.
13.05 דו רה, יומי.
13.55 40 לאחור סיפור היום בתש"ח.
14.05 פגישה יומית עם אורלי יניב.
15.05 שירים לתג עם ארז טל.
16.05 ארבע אחה"צ.
16.54 באופן מילולי פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 יעד בשידור מגזין גלי צה"ל לענייני צבא ובטחון.
18.45 מעבר לגבול במגזין גל"צ לעניני ערבים.
00.05 צפורי לילה עם משה בקר.
02.00 לא רוצים לישון.
05.00 צלילי בוקר.

שידורי צה"ל 1

19.05 שירים מכאן שירים עבריים.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 כוכב הערב יהורם גאון.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 לילה לא שקט.
22.05 על הדבש ועל הכיסאק.
23.05 עשרים וארבע היום שהיה.
23.55 שיחת חצות עם פרופ׳ רות בן ישראל, [illegible]

שידורי צה"ל 2

19.05 שליפה מהמותן עם לאה עין.
20.05 מצעד הפזמונים [illegible]
21.57 הודעות לחיילים.
22.05 הפסקת עשר עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'אז הזה עם דני קרמן.

רשת ג׳

06.04 בחזרה לאושר.
07.07 שיר בבוקר בבוקר.
09.05 גימלים עם מיכל שמואלי.
10.05 דברים טובים.
11.05 שבעים מי יודע?
12.05 אהבה יומיומית.
13.05 רק בימי חול עם מנחם פרי.
14.06 לי ולך שיר וברכה.
15.05 חדש, חדיש ומחודש.
16.05 הצגה יומית עם יקיר אביב.
18.06 [illegible]
20.05 [illegible]
21.05 צליל מכוון.
23.05 הלילה הוא שירים.

חמישי רדיו

28.4.1988

קול המוסיקה

06.02 "צלילי בוקר".
07.04 "בהאזנה נינוחה" קודאי: וריאציות הטווס; קרדנולה: קונצ'רטו לכינור ותז׳; גלזונוב: קונצ'רטו לסקסופון אלט ותז. [illegible]: „תמונות בתערוכה".
09.00 "קונצרט בוקר" סטרווינסקי: סקרצו, פטרושקה, סימפוניה מס׳ 1 במי במול מג'ור, מעשה בחייל, סימפוניית תהלים.
11.57 "פינת השיר" משירי נתן יונתן.
12.00 "מן הסרטייה" פונקיאלי: חמישייה לחליל, אבוב, 2 קלרינטות ופסנתר; שימאן: „פרפרים"; הינדמית: סונטה ל־4 קרנות.
13.05 "בהאזנה נינוחה" מוצרט: דיברטימנטו ברה מג'ור ק. 334 (אקדמיית סנט־מרטין/נ. מרינר); צ'ובראר: וריאציות לצ'לו ופסנתר על שיר הונגרי (פ. שטראוך וג׳. נוגארולה); פרוקופייב: לויטננט קיז'ה, סוויטה (התז' הפיל' הלונדונית/ ק. טנשטדט).
15.00 "מפגשים מוסיקאליים". ראיונות, בקורות, דיווחים.
16.00 "אינו־תא" הרביעייה הישראלית: [illegible] הינדמית: רביעייה מס׳ 6; היידן: רביעייה ברה מג'ור אופוס 64/5 „העפרוני"; [illegible] בפה מינור אופוס 80; [illegible]

אסתר שמיר, כוכבת „כוכב הערבי" (גל"צ 1, 20.05)

17.30 "קשת של צלילים" נגני „מוסיקה דה קאמרה".
18.00 אנתולוגיה כבליל האופרה [illegible] בטאה ה־18.
19.00 מוסיקה קלאסית קלה.
20.05 אינטרלוד.
20.27 פינת השיר.
20.30 "אתנה" [illegible]
22.00 "דור הזהב — אמנים גדולים בהקלטות היסטוריות" וילם מנגלברג תכנית ראשונה: ראיון עם פרופ׳ רינגר על מנגלברג כמנצח, [illegible]; ברהמס: פתיחה אקדמית חגיגית. [illegible] הקונצ'רטגבאו. פראנק: סימפוניה ברה מינור.

רשת א׳

07.30 רדיו קל.
08.05 "חוגה" עם בני הגדל.
09.05 "סלודיר" שירות מידע למאזינים.
10.05 "שיריקוד" מחולות ושירים משלנו.
11.05 "פניני בוקר" עם גדעון הוד.
12.05 "מעורב ירתיכוני".
13.00 חדשות ותכניות באנגלית.
13.30 חדשות ותכניות בצרפתית.
14.06 "בראש צעיר" מגזין יומי לילדים ולבני נוער.
15.30 "האוניברסיטה המשודרת" צרפתית למתקדמים שיעור 60.
16.05 [illegible]
17.10 "צבעי הקשת" „שירי עמים".
18.06 "מנחת ערב".
19.05 סיכום המשנה היומית.
19.30 שידורים לעולים.
22.05 [illegible]

רשת ב׳

07.00 "הבוקר הזה".
08.05 "עושים עניין".
09.05 "ביקור בית" עם רבקה מיכאלי.
10.05 "כל צבעי הרשת" עם עמיקם רוטמן.
12.10 "אלף־אלף" ב"בית" עם אהוד מנור.
13.05 "בחצי היום" חדשות ופזמונים.
14.06 "לראות או לא לראות" יומן חדשות לתרבות ולאמנות.
14.30 "בת צחוק" הווי והומור.
15.05 "שירים ושעורים".
15.55 "קראתי ספר" קוראים ממליצים.
16.05 "יומן כלכלה".
17.05 "רגעי קסם".
18.06 "זרקור" עורך ומנחה יצחק נולן.
18.45 "היום הזה".
19.35 שירים עבריים.
20.05 "שורשים" שבועון לענייני פולקלור ועדות.
22.05 "הלילה ההוא" עם [illegible]
00.15 "להאחז בחלום" שירים לסיומו של יום.

גלי צה"ל

06.05 צלילי בוקר שירים עבריים.
06.30 פוקחים עין.
07.07 שבע אפס שבע עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל.
09.05 אילה בוקר עם אלי ישראלי.
10.05 עשר שירים עבריים
11.05 נכון לעכשיו עם רפי רשף.
13.05 דו רה, יומי.
13.55 40 לאחור סיפור היום בתש"ח.
14.05 פגישה יומית עם יצחק קינר.
15.05 שירים לתג עם ארז טל.
16.05 ארבע אחרי הצהריים.
16.54 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל.
18.05 שעה קלה על כלכלה.
18.45 חמש עשרה קטנות — [illegible]
19.00 [illegible]
00.05 ציפורי לילה — עם רפי קינן — תוכנית מוסיקלית [illegible]
02.00 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.00 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 1

19.05 יעד בשידור מגזין גלי צה"ל לענייני צבא ובטחון. (ש"ח).
19.50 פינה חמה לליב"ך.
19.57 הודעות לחיילים.
20.05 כוכב הערב אסתר שמיר.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 לילה לא שקט.
22.05 על הדבש ועל הכיסאק.
23.05 עשרים וארבע היום שהיה.
23.55 שיחת חצות עם [illegible] „עם עובד".

שידורי צה"ל 2

19.05 שליפה מהמותן — עם לאה עין.
20.05 צרפ"8 תכנית יומית.
21.05 [illegible]
23.05 קול הג'אז הזה.

רשת ג׳

06.04 "בחזרה לאושר".
07.07 "שיר בבוקר בבוקר".
09.05 "גימלים" עם מיכל שמואלי.
10.05 "דברים טובים".
11.05 "שבעים מי יודע".
12.05 "אהבה יומיומית".
13.05 "רק בימי חול".
14.06 "לי ולך" שיר וברכה.
15.05 "חדש, חדיש ומחודש".
16.05 "הצגה יומית".
18.06 [illegible]
20.05 [illegible]
21.05 [illegible]
23.05 "הלילה הוא שירים".

שחמט

בעיות וסיומים

בעיות השבוע

ב־5494 רעיון שנראה לי מקורי לחלוטין: ציקלוס הכולל את המפתח, האיום, ושלושת המטים אחרי מסע ההגנה, בתוספת נושא לה־גרנד. מצד שני קיים חסכון קטן: הסימטריה, וחסרון גדול: מצב הזירופוזישן.

במט־לדעת מבוצע נושא אליפות העולם לקבוצות (5495).

5494. פטר גבוז'ק PETER GVORDJJAK
צ'כוסלובקיה C.S.S.R
מקורית ORIGINAL

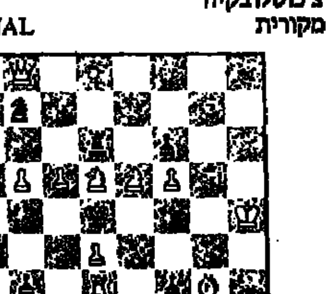

12+6 מט בשני מסעים, תאומים, וזירופוזישן
א. רץ או ל־ז1. ב. מהב6 ל־ז8

5495. לואי סקוטי LOUIS SCOTTI
צרפת FRANCE
מקורית ORIGINAL

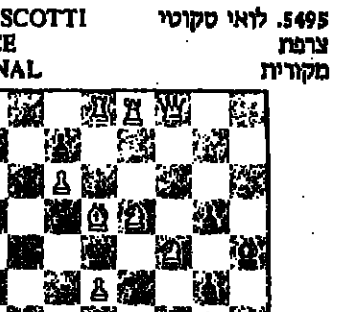

11+10 מט־לדעת בשלושה מסעים

פתרונים אל העורך, רח' רמת הגולן 43, ירושלים 97703.

תחרויות בפולין

בפולין הוכרזו שתי תחרויות לחיבור בעיות בדילקמן: 1. בעיות דו־מסעיות. השופט ולדימיר טורה. 2. בעיות מט־עזר בשלושה מסעים מטיפוס פולני, תאומי־זיקית, עם שינוי צבע של כל הכלים על הלוח. בשני המצבים חייב להיות לפחות רגלי מגיל אחד. השופט: א. איואנוב. דוגמה:

י.א.רוסק
ת.ת. פרובלמיסטה 1963
פרס ראשון

3+3 מט־עזר בשלושה מסעים, טיפוס פולני.
פתרונים:
א. 1. מד4. צג6. 2. רד5. צצ3. 3. ה6... ב. 1. מר7. מד4. 2. מה6. רב7. 3. צר7. רג6×.

בכל מחלקה יוענקו שלושה פרסים. בעיות מקוריות יש לשלוח בשני העתקים עם פתרון מלא עד 31.10.88 למען הבא:

RYSZARD MARKOWSKI
21—481 WOLA GULOWSKA
POLAND

תחרות הפתרונים
פברואר 1988

מקסימום 47=16+2+4+8+6+2+3+4 נקודות. יואל אלונה, דוד גלעד, ד"ר אמיר זקמן, עומר קמאי, יאיר קופסקי, ד"ר רפי רונן — 47. יונתן אמק, אלכסנדר אטינגר, חיים כיבג, אריה גרינבלט — 43. ישראל אמיר (והושע בר — 33. שמואל נבון — 31. אד' הייס — 30. מרדכי שוניק — 24. ישראל גור — 18. תאודור כוארבי — 12. יוסף חלמן — 8. חגי רחב — 4.

פתרונים

[illegible]

קרבות ותחרויות

גמר אליפות ישראל

תחרות הגמר לאליפות ישראל בשחמט תחל ביום שלישי הקרוב באולם ליאו מודל, במרכז ג'רר בכר, בירושלים בהשתתפות 16 מתחרים. במקביל תערך במקום תחרות הגמר לאליפות ישראל לנשים. עד מסירת הידיעה לא הושלמה עדיין רשימת משתתפי גמר אליפות הגברים. ברור כבר שישתתפו שלושת הראשונים באליפות האחרונה האלוף נתן בירנבוים, סגנו יצחק ויינגר וגדי רכליס וכל מצטייני תצי־הגמר. לא ברור בנתיים מי מרבי־האמנים ישתתף. באליפות הנשים ישתתפו בין השאר, אלופת העבר, לובה קריסטול ואולגה פודרזלסקיה. את התחרויות נלוות במהלכן. במקביל להן ייערכו בירושלים ארועי שחמט נוספים.

צומצם הפער בצמרת

נצחונה של הפועל תל־אביב על „רובינשטיין" ירושלים 0:5, בסיבוב השביעי של משחקי הליגה הלאומית הביא לצמצום הפער בצמרת הליגה. באר־שבע ממשיכה להוליך בראש עם 24 נקודות לאחר שגברה על הפועל הוד־השרון/פתח תקוה 1:4 (אלון גרינפלד ניצח את רמי סופר, גדי רכליס גבר על רונן לב, לאון לדרמן הפסיד ליצחק בן־מנחם, מיכאל דיקר ניצח את עמי גל, משה פיירניק גבר על ינון ביום) להפועל תל־אביב — 23.5 נקודות. קבוצת ביכורי־העתים תל־אביב גברה על הפועל רחובות 1.5:3.5, „הפועל־פלדקליין" ראשון־לציון גברה על הפועל הרצליה 1.5:3.5, המפגש בין אס"א תל־אביב לאס"א טכניון נדחה לשבת הקרובה.

תחרות ליון

רבי־האמנים סימן אגדסטיין מנורבגיה ואריק לוברון ממערב־גרמניה ניצחו בתחרות הראשית בליון (צרפת), בצברם 6.5 נקודות בתשעה משחקים. אחריהם הצרפתי רנה־יעקב מוריי מישראל וג'ון ואן־דר ויל מהולנד־5 נקודות כ"א, לובומיר פטאצ'ניק מצ'כוסלובקיה — 4.5 ועוד.

קרפוב מצטיין

סגן אלוף העולם, אנאטולי קרפוב, שהחל את התחרות בבריסל עם 2.5 נקודות מחמשה משחקים, התאושש מיד מהפסדו בסבוב החמישי נגד אלכסנדר בלייאבסקי וצבר 6.5 נקודות בשמונה משחקיו קרפוב הוליך לאחר 13 סיבובים בראש, כשאחריו בלייאבסקי והאנגלי ג'ון נאן עם 7.5 נקודות ב־12 משחקים כ"א, ואלרי סלוב מבה"מ ולאיוש פורטיש־7 כ"א. רפאל ואגניאן מבה"מ פרש מהתחרות לאחר ארבעה משחקים בשל פטירת אחיו. ויקטור קורצ'נוי שהחל יפה את התחרות, שגה קשות בעמדה מבטיחה נגד יונתן שפילמן, ושבר מהפסדו זה, בסבוב השישי. לאחר מכן ספג ארבעה הפסדים וניצח רק את הבלגי ויגאנטס. להלן המפסד של קורצ'נוי.

הגנה פירק־אופימצב

לבן קורצ'נוי – שחור שפילמן

1.ד4, ד6 2.ה4, ז6 3.ר־ג3, ר־ז7 4.ר־ג3, א6 5.א4, ב־ג6 6.ח3, ר־ה6 7.ב־ה3, 0־0 8.ב־ג5, ב־ד6 9.פ־ה2, ר־ד7 10.ב־ה3, פ־ד7 11.צ3, ב־ג5 12.מ־ד2, ה5 13.מה: ג5 14.ר־ב5, ב־ה3 [illegible] ... (גדיף 14. מד־ב3, וללבן יתרון עמדתי) 14...ר־ד5 15. (חזק 14...פ־ג6 ועל 15. ... 15. ב־ה3 ... 16. ב־ה5, מה:ה5 17. ר־ד4, ר־ה6 ... 18. ב־ה4 ... 16.ר־ב3, ר־ד5 17.פ־ג4, ה6 18. ... (במקום לזכות, הלבן עובר למצב של הפסד. לאחר 16.מה:ה4 ר־ד5 17.פ־ה5, ה:ה5 18. ... ללבן יתרון ברור) 16...מה:ה4+ 17. פ־ה2 ...

17...ב־ה6 18.ה:ד4 (18.צ־ג1, ר־ד3+) 19.ר־ה2, צ־ה2 (הלבן בצרות) 19...מ־ה7 20.פ־ג4 21.ר־ד3, (21.מה:ד5, צ־ה4 22.ה־ד3, מ־ה4 והיתרון לשחור) 21...ר־ד5+ 22.מה:ד3 [illegible]

[illegible]

תשבצים

תשבץ 232

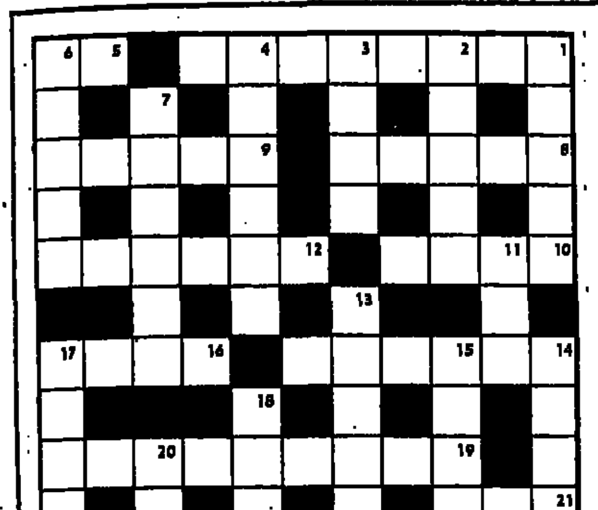

אפקי: 1. כנוי לשבע מטרות טובים כמו השנה. 5. ממונה על השער במחנה צבאי. 8. אלה כנענית. 9. חלק בגוף העוזר לנשימה. 10. מוערך מאוד מאוד. 12. שופט רומאי שמונה להגן על זכויות העם בפני השליטים. 14. ישוב ליד אשדוד. 16. המון גדול (שתי מלים). 19. כשהן תלויות בצוואר זה מכביד מאוד. 21. מעון לעופות המשק. 22. אחד הצומות.

אנכי: חרצן יחיד וגדול בפרי. 2. מתבוא. 3. אחד הסריסים בשושן הבירה. 4. איבר בגוף ליד הכבד. 6. קבוץ ליד נהריה. 7. קבוץ דתי בדרך לטורון. 11. מין בהמה צעירה. 13. היא בעד עליה (אם כי לא בהכרח מקיימת זאת בעצמה). 14. דג מאכל שמגדלים גם בבריכות בארץ. 15. בקשה. 17. ביושר, ללא כוונת זדון. 18. צמח המשמש לשמן טוב לבעלי כולסטרול רב. 20. חמור לנרות.

אגוזן 232

אפקי: 1. בתקשורת שוב מציגים את הדברים הפוך (4,4). 5. מחזה נורא (2). 8. עירוב המשמש ליונק (5). 9. מתלמד בבי"ס להנהגה שש שש (5). 10. מי מהר להחליף את הכסף שלו (4). 12. הישוב מול האלף השוכבת (3,3). 14. מה קולח ושבע במשקו (6). 16. אין חסכמה לתוספת למבצר, ובפרט שאינו קיים כבר (4). 19. הדה: ושותים אותן בצמאו (4,5). 21. זלל עלהו (3). 22. בעל תואר שנפטר בהסכמה ובלי אלימות (3,4).

אנכי: 1. בית משה רבנו (5). 2. מור בלי ריח אבל עם צליל דבור 5). 3. נותן עין בחמה וקובע זה צמח (4). 4. יון פרח מזית (6). 6. חול המועד (5). 7. שמיר ופרס למשל אינם מסכימים ללבוש אותם (6). 11. סיני באו"ם (3). 13. חוא בעל „עשב" וזה מה שישימו לו על הקבר (3,3). 14. חלק קטן מולדהיים (4) (כ"מ). 15. צפו תבל, אבל מצד שני שיהיה, ברצון רבו (3,2). 17. תו מלא ונצחי בכל אפן. 18. האבא של ציפי וחלקו במשולש מול הפינה (4). 20. מי ראינו עם אימהו (3).

אוגזן 231

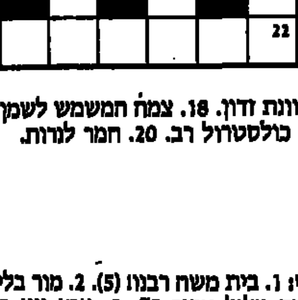

תשבץ 231

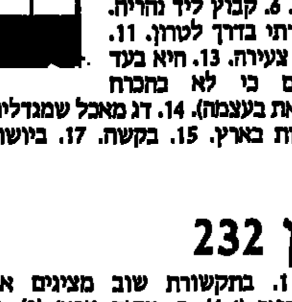

אמיר בן אור ©

ברידג'

היפוך דומם

מזמן מזמן, כבר לא נמצאנו במצב של היפוך דומם. עם כל ההתרחשויות בשטחים, ובפוליטיקה, ניסינו, לפחות במדור זה, לגלות יציבות ולעמוד זקוף. אולם כמה זמן אפשר לעמוד אותן מול לחצים? וכך גם אצלנו חלה התדרדרות והיגענו למצב „חפוך".

♠ A 6 5 3
♥ A K Q 5 2
♦ A A K J 4
♣ A 8 3

♠ A Q J 10
♥ A 10 8 7 4
♦ A 10 6
♣ A 10 7 5

♠ A K 9
♥ A J 9
♦ A 9 8 5 3
♣ A 9 6 2

♠ A 8 7 4 2
♥ A 6 3
♦ A 7 2
♣ A A J 4

מחלק: צפון
פגיעים: צפון דרום
ההכרזה:

צפון	מזרח	דרום	מערב
1 האוט	-----	1 ספייד	-----
1 בלי שליט	-----	3 האוט	-----
3 ספייד	-----	4 ספייד	-----

מערב הוביל מסיך ספייד (הובלה הכי חזקה), שזכה בלקיחה והמשיך בעשירית ספייד שנלקחה על־ידי הכרזה. הכרזו המשיך בדיאמונד לעבר המלך שבדומם, ושיחק קלאב, כשהוא מניח את הנסיך מידו. מערב זכה במלך, המשיך במלכת ספייד, ובהארט שנלקח עם המלכה בדומם. הכרזו ניסה להגביה את הנסיך דיאמונד, על־ידי היתוך הדיאמונד השלישי (למקרה שבידי אחד המתנגדים x x, בדיאמונד) אולם פעולה זו לא הצליחה. הכרזו המשיך בנסיונו לביצוע החוזה, במידה וסידרת ההארט מחולקת 3:3 אולם החלוקה הינה 2:4, ולכן נאלץ למסור לקיחה נוספת בקלאב ונכשל בביצוע. השאלה היא אם כישלון זה מחוייב המציאות? התשובה שלילית.

הכרוז ניסה להגביה את ידו (בדרך כלל רואה הכרוז יותר טוב מצב של הגבהת היד). יתכן ולא קרא עדיין את הפרק של היפוך הדומם, ולכן ננסה לעזור לו. לאחר שהתברר לו שהמתנגדים מתכוננים להקשות עליו את ביצוע החוזה (על ידי נסיון למנוע ממנו חיתוך קלאב בדומם), ושסידרת הספייד מחולקת 3:2 (הוא זכה בלקיחה השנית בספייד) על הכרוז להמשיך בדרך הבאה: הכרוז משחק מלך ואלוף דיאמונד, חותך דיאמונד, חותך דיאמונד שלישי בידו, (במידה והמתנגדים חותכים מעליו, נותרת האפשרות של חיתוך דיאמונד שלישי בידו, (במידה והמתנגדים חותכים מעליו, נותרת האפשרות של חיתוך קלאב בדומם), הארט לעבר המלך שבדומם ודיאמונד נוסף נחתך בידו, אלוף הארט והארט לעבר המלכה, החארט הרביעי נחתך ביד הכרוז שממשיך באלוף קלאב, והחוזה מבוצע, בידי הכרוז 10 לקיחות.

נראה לכם מעורפל, אינכם בטוחים שהתחרה אמנם מבוצעת הדרך הטובה ביותר לבדיקה הענין היא לחלק קלפים ולשחק את היד, ואז הכל מתבהר. נסו ותיווכחו.

ובינתיים: הסתיים שלב חצי־הגמר של אליפות הזוגות. בתחרות הנשים, סיימו ראשונות בבית א' רותי לוויט (פרת) ומגרי אלבו (בהפרש נקודות גדול מאשר הזוגות) ובבית ב' הזוג אנגל־שוורץ. תוצאות התחרות הפתוחה בשבוע הבא.

ארנונה שפאן

אדוני המנהל

ג'יימס בלושי, אחיו של הקומיקאי האגדי ג'ון בלושי ז"ל, מנסה לפרוץ את המעגל הקומי, בתפקיד שיש בו בשר דרמטי. בלושי, קופצני ונפוח לחיים כאחיו הבלתי נשכח, מגלם את דמותו של מחנך כושל הנשלח לנהל בית ספר רעוע בשכונת עוני, ונאלץ להילחם שם עם תלמידיו. המלחמות כוללות שליפות סכינים, חבטות בבטן ואונס מורות יפות.

„אדוני המנהל" שביים כריסטופר קיין דומה בצורה מחשידה לסרט מורים ישן משנות החמישים והוא „זרע הפורענות" בו גלן פורד לקח על עצמו את דמות המחנך המשתלט על חוכיו השחורים והאלימים. הסרט חוא חיקוי כמעט מוחלט של הסרט החוא, כולל ניסיון התקיפה של המורה, ההופך בסרט זה לאונס של ממש. הנאנסת היא השחקנית ריי דאון צ'ונג, בתו של הקומיקאי טומי צ'ונג מהצמד „צ'יץ וצ'ונג". ריי דאון הופיעה כבר ב„קומנדו", „בחור בי" של אלן רודולף וב„צבע ארגמן" של שפילברג. לאחרונה אושר לראות אותה מתריעה מפני סם המוות קראק בתשדיר שירות אמריקני המוקרן לפני כל סרט.

עוד משתתפים: לו גוסט ג'וניור שלאחרונה סיים בארץ את צילומי „נשר הברזל 3", אסי מוראלס („לה במבה"), וויקטור דאוקן. „פאר" ת"א.

הלוחם

רינגו עליו כל מיני שמועות מלוכלכות, שהוא לא נאמן לחוקית שלו, שהוא שתיין מעד, ועוד כאלה. אז עכשיו פטריק סוויזי, זה מ„הצגון והדרום", שנראה לאחרונה ב„ריקוד מושחת" – מופיע בסרט עם אשת חיקו, היא השחקנית ליזה נייימי, ובזה מזים שמועות עקשניות על פרידה ביניהם. הבמאי שהפגיש אותם כזוג רומנטי גם על המסך הוא לאוסל חול, מי שהחל את הקריירה הקולנועית שלו כשחקן לצידה של קנדיס ברגן ב„חייל בכחול". הוא הפיק בעיקר סרטי פעולה לאחרים, והתמנה לביים כאלה בעצמו. סרטו החדש, „הלוחם". הוא מדע בדיוני בנוסח „אדיאנה ג'ונס". אחרי מלחמה אטומית הופך העולם למדבר צחיח, בו שולט חוק הג'ונגל. סוויזי הוא נומארד, שריד אחרון ללוחמי חרב אמיצים, המנסה להחזיר לעולם את הצדק, החוק והשלום, כאילו שאלו היו קיומים בו בגלל לפני החורבן האטומי. אשתו של סוויזי מגלמת את דמותה של אלמנה, אצלה מוצא תעבור מסתור, אך לא לזמן ארוך. מפני שכמאצ'ו אמיתי הוא חייב לנטוש אותה, כי לוחמים אינם יכולים להיות רכובים בעלי אשה שהכל נעשה כדברה. „תל אביב", ת"א.

חנה סנש

„חנה סנש" הוא „האקסודוס" של מנחם גולן. נסיון צליחתו הנואש במי הביקורת הישראלית העוינת. ניסיון לקבל הכרה כיוצר רציני, ולא סתם כאחד שמביים סרטי פעולה וחוזים כמו „מעבר לשיא", „מחץ דלתא" וכל מיני „רמבו" לעניים.

סרטו עוקב באריכות אחר שנותיה האחרונות של הצנחנית האגדית שמצאה את מותה מול קני הרובים של המשטר ההונגרי האופרטוניסטי ששיתף פעולה עם הנאצים. גולן ניסה לביים אפוס ראוותני כמו שמביימים בהוליווד. הוא לא חסך בתפאורה ושיחזור תקופתי, וכל זה עולה הרבה כסף, אבל מה זה לעומת הכבוד שהוא עתיד לקבל על מתנתו לכבוד חגיגות הארבעים.

סנש של גולן היא סמל חינוכי. ז'אן דארק במהדורה ישראלית. חייה הנקיים לחלוטין מאנוכיות, קטנוניות וטובות־הנאה אישיות משיקים לחייה של הבתולה ההיא מאורליאן. גולן ממזג בסרט זה את נהיית ליבו אחר כותנות בנוסח „רמבו" עם המיית ליבו הציונית בנוסח „מבצע אנטבה". „חנה סנש" הוא, לפיכך, מפגן שרירים פטריוטי צעקני, הרבה פאתוס ציוני, וטיפול מביך בחייה של אותה נערה מסכנה. גולן לא עבר את מחסום הרדידות. לא גילה את הנערה שמאחורי הסמל הלאומי. וברגע שחנה היפה (בכל אופן בסרט היא יפה, כי מגלמת אותה השחקנית ההולנדית מרושקה דטמרס) נטמעת לה בשקיעה אדמדמה ופאתטית, וברקע נשמע קולה הגרוני של נתנאלה, שרה את התפילה הנודעת „אלי, שלא יגמר לעולם", אנחנו באולם מייחלים שזה ייגמר כבר.

בסרט משתתפים: אלן בורנשטיין ודונלד פלזנס האמריקניים, דייוויד וורנר, אנטוני אנדרוס וכריסטופר פיירבנקס הבריטיים, ויוצאו דיקוצות האיטלקי, אינגריד פיט השוודית, יהודה אפרוני ואלי גורנשטיין הישראליים ועוד שחקנים הונגריים רבים. „שחף" תל אביב.

ליאונרד חלק 6

בארץ אנחנו מכירים אותו מסדרת הטלוויזיה „משפחת קוסבי", אבל באמריקה הוא כוכב לכל המשפחה, החולש על הרבה תחומים. הוא כוכב טלוויזיה, קולנוע, פרסומות לחברת קוקה קולה. איש האשכולות הזה הוא גם בעל תואר דוקטור בחינוך. את כוחו בכתיבה שילב בספרו „אבהות" שנמכר במיליוני עותקים. כרגע הוא כותב ספר נוסף העוסק בחומור ובאהבה שבחיי נישואין.

ביל קוסבי מוכר את החלום האמריקני במסגרת המשפחה המתוגנת. אין פלא שהוא כל־כך מצליח בעידן רייגן. גם שחור, גם מצחיק, גם דוקטור, גם נשוי באושר, גם סופר, גם מצליח, גם שחקן. סופר־מן מקומי. בסרטו החדש הוא מגלם את דמותו של סוכן חשאי בדימוס, המנהל מסעדה משגשגת, אך שירותי הביון החשאיים רוצים להחזיר אותו לעבודה. „ליאונרד חלק 6" הוא פארודיה על סרטי הבילוש והמותחנים. ביים את הסרט פול ווילד ומשתתפים בו טום קורטני, גלוריה פוסטר ואנה לוין. „אסתר" תל אביב.

פטריק סוויזי בסרט „הלוחם"

קשרי משפחה

סרטו של קוסטה גאווראס מגיע אלינו באיחור של שלוש שנים. בסרט זה הוא נוטש סופית את מחויבתו ליצירה הפוליטית („Z", „נעדר", „חנה ק.") וגולש לפרודיה שחוורה על סרטי משפחה וסרטי גנגסטרים. מדובר במשפחה מלוכדת מאוד, שלווה וכמעט בורגנית. כמעט, מפני שבלילה הם עושים כמוהגע של הגיבור הצרפתי ארסן לופן, והולכים לפרוץ אצל עשירים. האם החזקה והמשכילה, המאחדת את המשפחה היא פאני ארדן היפהפייה והאצילית („לפתע ביום ראשון", „האשה ממול", „מלו", „המשפחה"), האב הנערי הוא הזמר־שחקן ג'וני האלידיי (לאחרונה הופיע ב„בלש" של גודאר), שני הילדים החמודים שנבחרו מבין מאות הם לורן רומו וג'ולייט דן, ומשלים את התמונה

ביל קוסבי בסרט „ליאונרד חלק 6"

המשפחתית הקומיקאי ג'יי מארשן בתפקיד החבר המטופש של האבא. קוסטה גאווראס לא הצליח לעקוץ את הבורגנות בישבנה הגדול, למרות נסיונו לשוות לסרטו אופי מקאברי. מהתחלה מבטיחה הוא צונח לתפלות שבעת. בידור לבורגנים הצרפתיים בדרכם לוואקנס. הוכחה מעציבה נוספת לרדידותו של הקולנוע הצרפתי בן ומננו. „לב", תל אביב.

הקיסר אחרון – חן, ת"א
המבצר חוסתר – לב, ת"א
ז'אן דה פלורט – דיזינגוף, ת"א
חופשת בנסר – לב, ת"א
להתראות ילדים – צפון, ת"א
ללא מוצא – החוויה הישראלית, ת"א
לוידי איב – פריז, ת"א
מוריס – דיזינגוף, ת"א
מלאכים בשמי ברלין – לב, ת"א
מעקב צמוד – חן, ת"א
עיניים שחורות – מוזיאון ת"א
קן הקוקיה – תמוז, ת"א
קרוקודיל דנדי – פוקוס, ת"א

בשטח

שם המשחק

במעט טוב

„שם המשחק" הוא משחק מחוכם בזאנר הסרט האפל ובסרטי המאויות. הגיבורה שלו היא אשה מהוגנת ביום, שרוצה להיות רעה בלילה, מעין „מתפשת את מר גודבאר" שפגשה באמצע הדרך את הרמאים הקטנים של „העוקץ". דיויד מאמט, מחזאי מוכשר ועתיר פרסים, מביים סרט ראשון שהצליח בכבות תסריט אפקטיבי ודיאלוג מפתיע. הוא עוקץ את כללי הסרט האפל, משתעשע בכללי המותחן הקלאסי, צוחק על הקהל שלו, מתעמר בגיבוריו ומוסיף אבחנות עירוניות על הטבע האנושי.

הגיבורה היא פסיכיאטרית מצליחה ואשת קריירה, אב־טיפוס של הבלונדיניות הקרירות של היצ'קוק. היא הולכת למאורת משחקים אפלה כדי להסדיר משהו בשביל פציינט נרדף, ונרצאת עצמה שבויה במשחק סוחט עם גנוסטר חלקלק. מובן שיזוה על ההמשתנה. בתוך רמאי המומחה בטבע האנושי, הוא מיטיב לקרוא אותה ולחושב את צעדיה. נדמה לנו שהנה התמלאו כל כללי הסרט האפל. הגברת הקרירה תשיל את מסכותיה והגנגסטר כליל לנבל שינצל אותה עד הסוף. יהיו ביניהם הנך מלודרמטי והגבות והתפך לשנאתו התחוהה וכו'. כך הראוי לראות ביצד מאמט מותח ומסוכג את גבולות הזאנר בהתאם להנאתו. אפשר לומר על סרטו שהוא מיוסלטיבי, שאין לו הבנה מינימלית במדע הפסיכיאטריה, ושהוא משתמש ב„אמיתות" שטוחות ומשומעות, פסודו־פסיכולוגיות. כל זה נכון, ולמעשים צודקים. אבל הסרט ממלא אחר כל המטלות של בידור קל, מותח ומהנה מאוד. זה מעלה נדירה על מסכים השוקקי הבידור האינטליגנטי.

לינדזי קרוז, שחקנית התיאטרון ורעייתו של מאמט, מגלמת בקיפאון ובאיפוק המרשים את דמות הפסיכיאטרית הבודדה. לו פומית („חשוד", „הרופא ואתו אחנה") הוא גדול חלקלק ומשומן במידה הראויה. עוד משתתפת ליליה סקאלה הוותיקה (תינוקה של רוזמרי). „ג.ג. הטיילת", ת"א.

ספטמבר

טוב

וודי אלן. סרטו ה־16. לועס בטעם השמונים את החומר המוכר. לבטי הגיבורים האינטלקטואלים הניו־יורקיים הניורוטיים שלו, המחפשים משמעות ביקום העויין. יוחסי אהבה מסובכים, יחסי אבי־בת קשים ומרים, טינות וקנאות, וכל השאר. הוא כבר עשה את זה טוב יותר ב„נשות" וב„חנה ואחיותיה" או בכל מיני אפיזודות בסרטיו האחרים. לא ברור מה דחף אותו לדרוש שוב בבעיות המשפחתיות הסבוכות של משפחה ואספנית עשירה, בסופשבוע אחד, אינטנסיבי, דחוס ותיאטרלי בו תיחשף האמת הכאובה, והאווירה תטוהר עם בואה של סופת הקיץ (נע, צ'כוב, צ'כוב). אלן הולך לפי כללי הדרמה הצ'כובית, פלוס אווירת ברגמן ועוד איזכורים למלודרמות אחרות (ראה דאגלס סירק).

הסרט מתרחש בווילה כפרית מסטודלית. שישה אנשים שהם האב טיפוס של הציבור האלני, הגורר אותם מסרט לסרט, מאכלסים גם את „ספטמבר" הקשיש. כולם היסטוריים, מחודים בחייהם ומתוסכלים, ומתלבטים קבוע מה יעשו בחייהם ואת מי יאהבו. מרוב התלבטויות אין להם כוח להיות בפשטות את החיים ולתת משהו מעצמם לאחרים.

מיה פארו (אם בנו של אלן מהחודש שעבר), היא ליין, בעלת הבית, אשה פגועה האוהבת את פיטר (סם ווטרסון הזכור גם מ„רסטינג של שתיקה"), הוא מאוהב בחברתה סטפני (דיאן ויסט), הקבוצה של אלן, וינה, ומבולבלת. השחקן הבריטי דנהולם אליוט (הזכור מ„חדר עם נוף") הוא לנוקלמן מבוגר המנסה האוהב את אשת בליין. עוד בדינמיקה הקבוצתית הבלתי נסבלת הוא, דיאנה אמה של ליין (שחקנית הבמה איליין סטריץ' הזכורה גם מהסרט „פרובידנס") ובעלה שהוא בת 50, שבאה עם בעלה האמריקאי (ג'ק וורדן החותיקה).

דיאנה (השחקנית המוכשרת דיאנה שטובס) קליטאופ מסורתית, הגיבורים שקפים בהוליווד ומעניין שלהם הכלם אוהבים־לא אוהבים את כולם. אולי הוא רצה לעשות מאחורית על צ'כוב ולא הצליח. אך קרה שההורף ה„השב אף לסדק סוג השיבה" המצדיעה „ב„כאבי" ולא יותר לזהות את כבר הסרט ויחזור אליו כשהיותו לו משהו קורי המעניין לאמר.

„ג.ג. הטיילת", ת"א.

יעל ישראל

מיוחד

● צילומי הסרט „הקיץ של אביה" המבוסס על ספרה המצליח של גילה אלמגור, החלו בראשית החודש בבימויו של אלי כהן („שתי אצבעות מצידון"). הסרט עוסק בזכרונות ילדותה של אלמגור, בת לניצולי שואה, באותו קיץ בו היא חווה את המשבר בחיי הנישואין של הוריה, ואת תהליך השיגעון של האם. אלמגור משתתפת בתפקיד הראשי בתור האם המאבדת את שפיות דעתה, תפקיד אותו כבר עשתה בסרטה של מיכל בת אדם. הסרט קיבל מענק מהקרן לסרטון איכות, והוא מופק בתקציב של 350,000 דולר.

● סרט אחר שיצא לדרך כבר בחודש הבא הוא „רחובות האתמול", סרט דובר אנגלית בבימויו של ג'אד נאמן („מסע אלונקות"), העוסק בידידותם של פלסטיני וישראלי הלומדים באוניברסיטה העב־רית. הסרט גורר אותם עד ברלין בקיפור מתח בינלאומי עם השלכות למצב הפוליטי. הסרט יצולם בישראל ובגרמניה בידי הצלם ההונגרי ניקה יאנצ'ו, בנו של הבמאי המהולל מיקלוש יאנצ'ו. אלון אבוטבול („שתי אצבעות מצידון") יגלם את דמותו של הפעיל הפלסטיני, ואת הצעיר הישראלי יגלם השחקן הבריטי פול מקגאן, הנראה כיום על מסכינו בתפקיד „אני" בסרט „ויתנייל ואני". אגב, השחקן ריצ'ארד א. גראנט, שגילם בסרט זה את ויתנייל, השתתף גם הוא בסרט ישראלי לפני כחצי שנה.

● פסטיבל הסרטים החמישי לסרטים ישראליים בניו יורק, בניהולו של מאיר פוגשטיין, הוא פוגי הידוע, יתקיים בחודש הבא. בפסטיבל ישתתפו „התלמים", „בלוז לחופש הגדול", „לא שם זין", „הלם קרב", „חינשוף", „תל אביב לוס אנג'לס", סרט הטלוויזיה „להם" של רם לוי, וכן הסרטים הקצרים „עורבים" ו„ילדה גדולה".

● ריצ'ארד דרייפוס (ראו החודש על מסכינו בשני סרטים, ב„שאלה של שפיות" הוא עורך הדין המגן על ברברה סטרייסנד וב„מעקב צמוד" הוא בלש מבודח ושוכמוני, דרייפוס, עושה סוים קאם בין מרשים לאחר עשר שנות דעיכת ואלכוהוליזם, יגיע לישראל בראשית חודש מאי כאורח רשמי של המדינה.